

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Ev Hanımlarının Kayıt Dışı İstihdamı:
Yenibosna ve Bağcılar Örneği**

Yüksek Lisans Tezi

Merve Akkuş

Haziran 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Ev Hanımlarının Kayıt Dışı İstihdamı:
Yenibosna ve Bağcılar Örneği**

Yüksek Lisans Tezi

Merve Akkuş

Danışman

Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

Haziran 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Merve AKKUŞ tarafından hazırlanan "Ev Hanımlarının Kayıt Dışı İstihdamı: Yenibosna ve Bağcılar Örneği" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel Bozkurt
İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 10 / 06 / 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Merve Akkuş

ÖZET

Ev Hanımlarının Kayıt Dışı İstihdamı: Yenibosna ve Bağcılar Örneği

Akkuş, Merve

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

Haziran 2024

Araştırma kayıt dışı istihdamda yer alan ev hanımlarını konu edinmektedir. Daha önce çalışma tecrübesine sahip olan ev hanımları ile daha öncesinde hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ev hanımlarının güncel olarak kayıt dışı istihdamda yer almalarının sosyal hayatlarına olan etkilerinin, sosyal ilişkilerinde ve rollerinde yaşanan değişimlerin neler olduğunu karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Literatürde ev hanımlarının özellikle kendi evleri içerisinde kayıtsız ve sigortasız olarak yaptıkları gelir sağlayıcı işler ev eksenli olarak kategorize edilmektedir. Buradan hareketle araştırmada ev hanımlarının sigortasız olarak yaptıkları işler hem kayıt dışı istihdam hem de ev eksenli çalışma çerçevesinden oluşturulmuştur. Araştırmada nitel araştırma yöntemi, fenomenolojik desen ve kartopu örnekleme kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada gözlem tekniği de kullanılarak sosyodemografik ve sosyoekonomik özellikleri birbirinden farklı olan, daha önce çalışma tecrübesine sahip 10 kadın ve daha önce çalışma tecrübesine sahip olmayan 10 kadın olmak üzere toplamda 20 ev hanımı ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat verilerinin analiz edilmesiyle oluşturulan bulgulardan toplamda 2 ana tema ve bu temalara bağlı 9 kategori elde edilmiştir. Katılımcıların kayıt dışı alanda sigortasız çalışma deneyimlerine yönelik oluşturulan ve 4 ayrı kategorisi bulunan birinci temada, daha önce çalışma deneyimi bulunan ve bulunmayan katılımcıların sigortasız çalışmayı tercih nedenleri arasında önemli farklar bulunurken çalışma koşulları, sigortasız çalışmanın dezavantajları ve kazanç ve kazanç üzerindeki kontrolleri açısından önemli farklılık ortaya çıkmamıştır.

Ev hanımlarının sosyal hayat, rol ve ilişkilerinin değişimine yönelik oluşturulan ve 5 ayrı kategorisi bulunan ikinci temada yapılan işe, kişiye ve işe dair tecrübelerine göre değişiklik göstermesine karşılık en çok çevre ve özgün kazanımı elde edildiği ortaya

çıkmiştir. Özellikle daha öncesinde çalışma tecrübesi olmayan katılımcıların kendi kazançlarını sağlamaları dolayısıyla sosyal hayatlarının daha çok geliştiği ve değiştiği görülmüştür. Bunun yanında ev hanımlarının evlerinden çalışmalarının ev içi sorumluluklarını, aileleri ile ilişkilerini negatif etkilemediği ve ev işlerine yönelik görüş ve algılarının benzerlik taşıdığı saptanmıştır. Ancak daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunmayan ev hanımlarının çoğunun hanede alınacak kararlara dair söz hakları üzerine radikal değişimler yaşayarak etkilerinin arttığı tespit edilmiştir. Ev hanımlarının kadının çalışma yaşamında yer almasına yönelik bakış açıları hususunda farklı kıstaslara göre ayrılarak farklı noktaları vurgulamalarına karşın genel çoğunluğun kadının çalışmasını zorunlu olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Bunun yanında daha önce tecrübesi olan ve olmayanların içinde yer aldığı yarı grup yaptıkları işlerden dolayı kendilerini girişimci olarak tanımlarken daha önce çalışma tecrübesi olmayan kadınlardan hiç birisinin kendisini mesleki açıdan ev hanımı olarak tanımlamadığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak ev hanımlarının kayıt dışı istihdamlarının hane içerisinde kadınlara yüklenen ev hanımlığı rollerinde köklü bir değişim oluşturmaya bile onları sosyoekonomik açıdan ve ilişkisel olarak daha sosyalleştirdiği ve sosyal ilişkilerini kuvvetlendirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı İstihdam, Ev Hanımı, Ev Eksenli, Çalışma Tecrübesi, Sigorta

ABSTRACT

Informal Employment of Housewives: Example of Yenibosna and Bağcılar

Akkuş, Merve

Master's Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

June 2024

The research is about housewives who are engaged in informal employment. It comparatively discusses the effects of being in the current informal employment on the social lives of housewives who have previous working experience and housewives who have no previous working experience, and the changes in their social relations and roles. In the literature, the income-generating works that housewives do, especially from their own homes, unregistered and uninsured, are categorized as home-based. Based on this, the work done by housewives without insurance in the research was created within the framework of both informal employment and home-based work. Qualitative research method, phenomenological design and snowball sampling were used in the research. In addition, by using the participant observation technique in the research, in-depth interviews were conducted with a total of 20 housewives, 10 women with previous working experience and 10 women without previous working experience, whose sociodemographic and socioeconomic characteristics were different from each other. A total of 2 main themes and 9 categories related to these themes were obtained from the findings created by analyzing the interview data. In the first theme, which was created for the participants' experiences of working without insurance in the informal field and had 4 separate categories, there were significant differences between the reasons why participants with and without previous working experience preferred to work without insurance, while no significant differences emerged in terms of working conditions, disadvantages of working without insurance, and earnings and their control over earnings.

In the second theme, which was created for the change of social life, roles and relationships of housewives and has 5 different categories, it was revealed that the most environmental and unique gains were achieved, although the work varies according to the person and their work experiences. It was observed that the social lives of the participants, especially those who had no previous working experience, improved and changed more as they earned their own income. In addition, it was determined that housewives' working from home does not negatively affect their domestic responsibilities and relationships with their families, and their views and perceptions regarding housework are similar. However, it was determined that most housewives, who have no previous working experience, have experienced radical changes in their right to speak about the decisions to be made in the household and their influence has increased. Although housewives differentiated according to different criteria and emphasized different points regarding their perspectives on women's participation in working life, it was revealed that the general majority considered it necessary for women to work. In addition, while the semi-group, including those with and without previous experience, define themselves as entrepreneurs due to the work they do, it was revealed that none of the women with no previous working experience define themselves as a housewife professionally. As a result, it was concluded that although the unregistered employment of housewives does not create a radical change in the housewife roles assigned to women in the household, it socializes them more socioeconomically and relationally and strengthens their social relations.

Keywords: Informal Employment, Housewife, Home-Based, Working Experience, Insurance

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans benim için lisans dönemimden itibaren hedeflediğim ve bunun için emek verdiğim uzun bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte desteğini hissettiğim, yüksek lisansa başlamama vesile olan ve sonrasında da her durumda desteğini esirgemeyen, bilgilerinden ve dünya görüşünden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın'a sonsuz teşekkürlerimi ve minnettarlığımı belirtmek isterim.

Yüksek lisansa başladıktan sonra tanışma fırsatı elde ettiğim ve bunun için şanslı olduğumu düşündüren saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin'e de çok minnettarım. Her daim içtenlikle beni desteklemesinin, motive etmesinin ve en önemlisi de bana inanmasının hastalıklarla ve sıkıntılarla geçen bu zorlu sürecimi tamamlayabilmem açısından çok büyük etkisi oldu. Gerek tez konumun belirlenmesinden gerekse de tezin bitimine kadar her zaman detaylı bir şekilde ve titizlikle incelemeler yapmasından, bana kılavuzluk etmesinden, her daim ulaşılabilir olmasından ve özverisinden dolayı kendisine çok teşekkür ederim.

Hayatımın her anında yanımda olan, tezimi bitirebilmem için maddi ve manevi olarak tüm olanaklarını sunan aileme de çok teşekkür ederim. Öncelikle beni sevgi ve saygı ile büyüten, kendimi geliştirmem için her desteği sunan, her zorluğumda bana çözüm yolları arayan, fedakarlıklarından ve her koşulda bana olan inançlarından dolayı kendilerine minnettar olduğum canım annem Melahat Akkuş'a ve canım babam Arslan Akkuş'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte kendisi de üniversite sınavın hazırlanarak yorucu ve stresli zamanlardan geçen biricik kardeşim Melek Nur Akkuş'a bana olan desteğinden, ilgisinden ve inancından dolayı çok teşekkür ederim. Ailemin sevgisi, ilgisi ve desteği olmadan fizyolojik ve psikolojik olarak zorlandığım bu uzun ve zorlayıcı süreci tamamlayabilmem mümkün olmazdı.

Kendisini lisans yıllarımda tanıdığım, çok güzel zamanlar geçirdiğim ve lisans bittikten sonra ayrı düşüğümüz ancak uzakta olmamıza rağmen bağımızın hiçbir zaman kopmadığı sevgili arkadaşım Günel Arifzade'ye çok teşekkür ederim. Daha yüksek lisansa başlamadan bana olan inancından ve süreçteki motivasyon desteklerinden dolayı kendisine minnettarım.

Son olarak yüksek lisansta tanıştığım ve karşılıklı bilgi paylaşımlarında bulunduğum azimli arkadaşım ve meslektaşım Arş. Gör. Elif Kaşık'a teşekkür ederim. Özellikle enstitüye ulaşamadığım ve rahatsızlandığım için gidemediğim süreçte zaman ayırarak ilgilendiği, sorularımın cevaplarını giderdiği ve desteklediği için ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.2. Araştırmanın Soruları	6
1.3. Araştırmanın Yöntemi	7
1.4. Katılımcılara Yönelik Bilgiler	10
1.5. Araştırma ve Veri Analiz Süreci	12
2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM.....	14
2.1. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı	15
2.2. Kayıt Dışı İstihdamın Türleri.....	17
2.2.1. Çalışmaları Hiç Bildirilmeyenler.....	17
2.2.2. Çalışmaları Eksik Bildirilenler	18
2.2.3. Mevzuatın Kayıt Dışında Bıraktığı Çalışmalar	20
2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri	20
2.3.1. Ekonomik Kaynaklı Nedenler	21
2.3.2. Sosyokültürel Nedenler.....	27
2.3.3. İdare Sisteminden Kaynaklı Nedenler	32
2.3.4. İşletmeden Kaynaklı Nedenler.....	33
2.3.5. Sosyal Yardım Sisteminden Kaynaklı Nedenler	35
2.4. Kayıt Dışı İşgücünün Sosyal Profili	36
2.4.1. Kayıt Dışı Çalışan Kadınlar	36
2.4.2. Yabancı Kaçak İşçiler	37
2.4.3. Çocuk İşçiler	38
2.4.4. Sosyal Güvenlik Kurumundan Gelir ve Aylık Alanlar.....	39
2.4.5. Deneme Sürecince Kayıt Dışı Çalışanlar.....	39
2.4.6. İlk İşyerinde Kayıtlı Olup İkinci İşyerinde Kayıtlı Olmayanlar.....	39
2.5. Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri.....	40
2.5.1. Çalışan Açısından	40
2.5.2. İşverenler Açısından	42
2.5.3. Devlet Açısından.....	42
3. EV EKSENLİ ÇALIMA VE KADIN	45

3.1.	Ev Eksenli Çalışmanın Tanımlanması ve Tarihsel Süreci.....	45
3.2.	Ev Eksenli Çalışmanın Özellikleri.....	49
3.3.	Ev Eksenli Çalışmanın Türleri.....	53
3.4.	Kadınların Ev Eksenli Çalışma Nedenleri	55
3.4.1.	Çocuk Bakım Sorunu.....	55
3.4.2.	Ev İşleri ve Yeniden Üretim.....	57
3.4.3.	Cinsiyete Dayalı İşgücü Eşitsizliği	59
3.4.4.	Kadının Güçsüz ve İkincil Konumu	61
3.4.5.	Geleneksel Aile Yaşamı ve Eril Zihniyet	62
3.4.6.	Eğitim ve Vasıf Düzeyinin Düşük Olması	64
3.4.7.	İşgücünün Esnekleşmesi	66
4.	KAYIT DIŞI İSTİHDAMDAKİ EV HANIMLARININ DENEYİMLERİ VE	
	ORTAYA ÇIKAN DEĞİŞİMLER	69
4.1.	Sigortasız Çalışma Deneyimleri	69
4.1.1.	Tercih Etme Nedenleri	69
4.1.2.	Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi	78
4.1.3.	Dezavantajlar	85
4.1.4.	Kazanç ve Kazanç Üzerindeki Kontrol	89
4.2.	Sosyal Hayat, Rol ve İlişki Değişimi.....	97
4.2.1.	Kazanımlar.....	97
4.2.2.	Ev İçi Sorumluluklara Yönelik Algılar	105
4.2.3.	Aile İlişkileri	112
4.2.4.	Kadının Çalışmasına Bakış	120
4.2.5.	Kendini Tanımlama.....	125
	SONUÇ	131
	KAYNAKÇA	141

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri, Yaptıkları İş ve Önceki Tecrübelerine İlişkin Bilgileri	10
Tablo 2. İşsizlik Oranı (15+ yaş) (%)	22
Tablo 3. Cinsiyete Göre Hanedeki Çocuk Bakımından Sorumlu Olan Kişiler (%)	56
Tablo 4. İşgücüne Dahil Olmama Nedenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (15+ yaş) (Bin kişi)	58
Tablo 5. Sektöre Göre İstihdam Edilen Kadın ve Erkek Oranları (%)	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Katılımcıların Sigortasız Çalışmayı Tercih Etme Nedenleri	70
Şekil 2. Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi	79
Şekil 3. Kayıt Dışı Çalışmanın Dezavantajları	85
Şekil 4. Kazancın Nereye Harcandığı	90
Şekil 5. Hane İçinde Kazancı Kimin Belirlediği	94
Şekil 6. Kazanımlar	98
Şekil 7. Ev İşlerinin Nasıl Paylaşılması Gerektiğine Yönelik Görüşler	109
Şekil 8. Hane İçinde Alınan Kararlara Yönelik Değişim	117
Şekil 9. Kadının Çalışmasına Bakış	120
Şekil 10. Yapılan İş Dolayısıyla Kendini Tanımlama	125

1. GİRİŞ

Evde veya ev dışında ister maddi kazanç karşılığında ister ücretsiz olarak kadınların çalışmasının geçmişe gittiği bilinmektedir. Hane dışında yani kamusal alanda ücretli çalışmalar zamanla giderek çeşitlenmekte ve artmaktadır. Ancak buna karşın ev içinden yapılan ücretli çalışmalar da çeşitlenmekte ve çoğalmaktadır. Bu durum üzerinde geçmişten günümüze pek çok etken ve değişken yer almaktadır. Öncelikle teknolojinin gelişmesi ile kaydedilen teknik ilerlemeler sayesinde bilgiye erişimin kolaylaşması, pazar ağının genişlemesi ve ürünlere ulaşımın basitleşmesi sonucunda çoğu alanda olduğu gibi çalışma ve üretim alanında da gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle küreselleşme gibi dönüştürücü etkisi olan majör etmenler dolayısıyla diğer toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de pek çok alanda etkisi hissedilen toplumsal dönüşüm yaşanmıştır. Bu anlamda uygulanan ulusal politikalar ile gelişmelere ayak uydurma girişiminden işgücü piyasası da nemalanmıştır. Özelleştirme ve devletin piyasa üzerindeki belirleyiciliğini ve hakimiyetini azaltması sonrasında çalışanları ve işverenleri kapsayan çalışma sistemi içerisinde farklı görünümeler ortaya çıkmıştır. Böylelikle çalışma hayatında yeni gelişmelerin meydana gelmesi ile eskisinden daha farklı uygulamalar devreye girmiştir. Bunlardan birisi de esneklik uygulamaları ile işyeri dışında gerçekleştirilen çalışmalardır. Nitekim bunun sonucunda kayıt dışı istihdamlar baş göstermiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu anlamda siyasi ve iktisadi uygulamalara dayalı neoliberalleşme sürecindeki toplumlarda esnekleşmenin etkisi ile çalışanlar açısından hem ekonomik hem sosyal alanda kayıplar ortaya çıkmıştır (Harvey, 2015, s. 83-84). Bunun yanı sıra gelişen krizler, enflasyon artışları ve beraberinde oluşan veya büyüyen işsizlik gibi özellikle ekonomik kökenli sorunlar kayıt dışı istihdamın beslenmesine etki ederek yaşanan kayıpları daha da arttırmıştır. Ancak bu kayıplar tüm çalışanlar adına aynı derecede gerçekleşmemiştir. Özellikle toplumun dezavantajlı kesimi üzerinde etkisini daha çok hissettirmiştir. Bu kesim içerisinde yer alan bir grup ise kadınlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla kadınların kayıt dışı istihdam edilmeleri konusuna ve detayları üzerine eğilmek gerekmektedir. Özellikle mesleki açıdan ev hanımı olarak adlandırılan kadınların kendi hanelerinde bağımsız olarak ve bağımlı şekilde ücretli çalışmalarına karşılık kayıt

dışı kalmalarının nedenlerinin ve arka tarafında yer alarak görünmezlik oluşturan etkenlerin neler olduğunun araştırılması önemli görülmektedir. Nitekim bu araştırma da istek ve amaç doğrultusunda belirlenmiş olan bu noktadan yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Öztürk ve Başar'ın (2018, s. 41) araştırmasında belirttiği gibi ülkemizde bilhassa da kadınlara dair olan kayıtsız istihdam türüne yönelik kapsamlı çalışmalar yer almamaktadır. Ayrıca ev hanımlara yönelik yapılan araştırmalar da yeterli seviyede görünmemektedir. Buradan yola çıkılarak bu araştırmada ev hanımlarının kayıt dışı istihdamı konu edinilmiştir. Bu konu çerçevesinde ev hanımlarının kayıt dışı alanda sigortasız çalışmaya nasıl başladıkları, sigortasız çalışmayı tercih etmelerinin nedenleri, çalışma koşulları ve deneyimleri ile bu şekil çalışma neticesinde sosyal hayatlarının, sosyal rollerinin ve ilişkilerinin nasıl değiştiği ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Değişimlerin tespit edilmesi sonucunda daha öncesinde çalışma deneyimine sahip olan ev hanımları ile daha öncesinde hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ev hanımları arasında nasıl farklılıkların bulunduğu ortaya çıkartılmıştır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın amacı ve önemi, soruları, yöntemi ve veri analiz süreci aktarılmıştır. Araştırmanın genel amacı ve bu araştırma ile neyin ortaya çıkartılmayı hedeflendiği açıklanmıştır. Araştırma konusunun belirlenmesi açısından çıkış noktası ile çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı ve diğer çalışmalardan ayrılan yönüne yer verilmiştir. Daha sonrasında araştırmada cevaplandırılması beklenen temel sorular ve bu sorulara bağlı olarak oluşturulan alt sorular aktarılmıştır. Ardından araştırma yöntemi ile bilgilere yer verilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni açıklanmıştır. Ardından bu kısım içerisinde araştırmanın evreni ve örnekleme dair detaylı bilgiler sunulmuştur. Burada İstanbul ilinin Yenibosna semtinde ve Bağcılar ilçesinde ikamet eden ev hanımları ile kayıt dışı istihdam üzerine yapılan alan araştırmasına yönelik bilgiler yer almaktadır. Devamında katılımcılara yönelik sosyodemografik bilgiler tablo halinde sunularak birinci bölüm tamamlanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, araştırmanın konusunu oluşturan kayıt dışı istihdam detaylı olarak ele alınmıştır. Konunun daha iyi kavranabilmesi için öncelikle kayıt dışı istihdam kavramının ulusal ve uluslararası yapılmış farklı tanımlarına yer verilerek açıklanmıştır. Kayıt dışı çalışma şekilleri ele alındıktan sonra kayıt dışı istihdamın

nedenleri üzerinde durulmuştur. Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkışı ve kayıt dışılığa neden olan pek çok etmen farklı kategoriler altında ve alt başlıklar eşliğinde sunularak açıklanmıştır. Bu bölümde son olarak ise kayıt dışı istihdamın çalışan kesim, işveren ve devlet açısından olumlu ve olumsuz etkileri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde araştırmaya dahil olan ev hanımlarının kendi evlerinden gelir sağlayıcı olarak yaptıkları işlerin literatürde ev eksenli işlere dahil olması sebebiyle ev eksenli çalışma ve kadın ele alınmıştır. Ev eksenli çalışma tanımlandıktan sonra tarihsel sürecin aktarımına yer verilmiştir. Devamında ev eksenli çalışmanın diğer çalışma sistemlerinden farklı olarak taşıdığı özellikleri açıklanmıştır. Ardından ise ev eksenli çalışmanın kendi içindeki farklı istihdam türleri ele alınıp incelenmiştir. Bu bölümde son olarak ise kadınların ev eksenli çalışma nedenlerinin neler olduğuna yer verilmiştir. Kadınların ev eksenli olarak çalışmalarının birbirinden farklı ancak aynı zamanda da birbirleri ile ilişki nedenleri alt başlıklar halinde ayrı olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Ancak bu bölümde bazı farklı ve eksik noktaların tespit edilerek eleştirel yaklaşımın sergilendiği hususlar yer almıştır.

Araştırmanın son bölümü olan dördüncü bölüm ise bulguların sunulması ve yorumlanması kısmını içermektedir. Bunun için kayıt dışı sektörde sigortasız olarak kendi evlerinde üretim yapan ev hanımları ile gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Verilerin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgular toplamda 2 tema altında 9 kategoriden oluşturulmuştur. Bununla birlikte her kategori içerisinde ayrı kodlar yer almaktadır. İlk tema ev hanımlarının kayıt dışı alanda sigortasız çalışma deneyimlerinden oluşmaktadır. Bu kısımda ev hanımlarının sigortasız ve evden çalışmayı tercih etme nedenleri, çalışma koşullarının değerlendirilmesi, kayıt dışı çalışmalarının dezavantajları ve son olarak da kazanç ve kazanç üzerindeki kontrol kategorisine yer verilmiştir. Böylelikle ev hanımlarının kayıt dışı istihdamlarına dair tecrübeleri ve sigortasız çalışmalarına yönelik bakış açıları karşılaştırma yapılarak ortaya çıkartılmıştır.

Araştırmanın asıl amacını niteleyen ikinci temada ise ev hanımlarının kayıt dışı ve sigortasız olarak çalışmanın sosyal hayatlarına, rollerine ve ilişkilerine olan etkileri incelenmiştir. Karşılaştırma yapabilmek için bu kısımda ev hanımlarının ücretli olarak yaptıkları işlerinin onlara oluşturduğu avantajları ve yenilikleri kapsayan kazanımlarının neler olduğu, ev içi sorumluluklara yönelik algıları, aile ilişkileri içerisinde aile üyelerinin

Çalışmaların karşı tutumları ile hane içi kararlara yönelik söz hakkı, kadının çalışma hayatında yer almasına yönelik görüşleri ve kendini tanımlamaları ele alınarak bakış açıları açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak böylelikle öncesine dair çalışma deneyimine sahip olan ve olmayan ev hanımları arasında hangi yönlerden farklılıkların ve benzerliklerin olduğu sosyolojik ve geniş bir perspektiften ortaya konulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı ve nemi

Araştırma mesleki açıdan ev hanımı olarak adlandırılmalarına karşın kayıt dışı olarak düzenli veya düzensiz şekilde gelir sağlayıcı işler yapan veya bu işlerde çalışan kadınların istihdamını konu edinmektedir. Bu anlamda araştırma, enformel sektörde ev eksenli olarak işgücü içerisinde yer alan, yoğun emek üzerine kurulu, belirli ve sabit olmayan gelir karşılığında çalışan ev hanımlarını incelemeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın genel amacı, geçmişte çalışma deneyimine sahip olan ev hanımları ile geçmişte hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ev hanımlarının güncel durumda kayıt dışı istihdamda yer almalarının sosyal hayatlarına olan etkilerini ve sosyal rollerindeki değişimlerini karşılaştırarak bütüncül açıdan analiz etmektir. Kayıt dışı ve ev eksenli çalışma şekli ile ev hanımlarının hayatlarının hangi açılardan etkilendiği, hayatlarında hangi yönde değişimlerin yaşandığı ve kadınların hem bireysel hem de sosyal hayatlarına dair tezahürlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda kayıtsız olarak ev eksenli işlerde çalışan ev hanımlarının sosyal ilişkilerindeki, sosyal konumlarındaki ve sosyal rollerindeki değişimlerin neler olduğunun açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Ev hanımlarının kayıt dışı çalışmaları sonucunda sosyal hayatlarının nasıl ve hangi yönde etkilendiği ve kayıt dışı çalışmanın ev hanımlarına sağladığı avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu açığa çıkartılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın ev hanımlarına dayalı olması çalışmanın toplumsal cinsiyet boyutuna da yer verilmesini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda araştırmada ev hanımlarının, kadınların çalışma yaşamında yer almalarına yönelik görüşleri açığa çıkartılıp kayıt dışı istihdamda bulunmaları ile çalışma konusuna yönelik algıları arasında hangi yönlerden ilişki olduğu, ev hanımlarının kendilerini nasıl tanımladıkları ve ev işlerinin yerine getirilmesi ile ilgili düşünceleri üzerinden toplumsal cinsiyet algıları ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. Ek olarak ev hanımlarının görünmeyen emeklerini görünür kılmaya çalışmak da araştırmanın amacı içerisinde yer almaktadır.

Literatür incelendiğinde genel olarak kayıt dışı ya da ev eksenli olarak çalışan kadınların örgütlenme meseleleri, tecrübeleri ve ilişki ağları üzerinde durulduğu görülmüştür. Kadınların örgütlenmelerinin önündeki engeller ve örgütlenme deneyimleri açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda konuya daha çok siyasi ve iktisadi açıdan yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Sosyolojik açıdan ele alınan çalışmaların sayısının az olduğu ve konuya yönelik araştırmaların daha farklı noktalardan ele alınması ve böylece problematiğin güncel tutulmaya çalışılarak detaylı şekilde incelenmesine gereksinim olduğu açığa çıkmaktadır. Bu minvalde araştırmanın ev hanımlarının kayıt dışı istihdamı konusunu derinlikli şekilde sosyolojik perspektiften ele alması literatüre katkı sağlayacaktır.

Kayıt dışı istihdamda yer alan kadınların sayılarının giderek artmasına karşılık ev hanımlarına yönelik çalışmaların sayısının az olduğu görünmektedir. Kadın istihdamı ve kayıt dışılık meselesi gibi konular üzerinde daha fazla araştırma yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada araştırmanın çıkış noktasının kayıt dışı istihdamına ve ev hanımlarına yönelik olması ve bu istihdam şekline neden olan etmenlere yer vermesi açısından kadın istihdamının ve kayıtlı istihdamın artmasına yardımcı olmak için toplumsal fayda sağlayacak bir yönü bulunmaktadır. Bu anlamda araştırmanın uygulanan sosyal, siyasi ve ekonomik politikaların yapımında ve bu konuda geliştirilecek projeler açısından dikkat edilmesi gereken hususları ele aldığı için katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kayıt dışı istihdam genel olarak ülkelerin ve devletlerin ortak problemleri arasında yer almaktadır. Bir toplumda dezavantajlı grup içerisinde özellikle kadınların ve bu kadınlar arasından da çoğunlukta ev hanımı olanların ev eksenli işlerde kayıt dışı olarak yer aldıkları bilinmektedir. Kadınların toplumsal yapıda ikincil ve dezavantajlı konumda bırakılmaları pek çok alanda fırsat eşitsizliğine maruz kalmalarına neden oluşturmaktadır. Kadın istihdamının ve kayıtlı istihdamın artmasına yardımcı olmak bu noktada önem taşımaktadır. Bu sebeple çalışmanın kayıt dışı istihdam edilen ev hanımlarına odaklanması ve ev hanımlarının değersizleştirilen ve görünmeyen emeklerini ortaya çıkarmayı hedeflemesi açısından konuya yönelik farkındalık oluşturarak sosyal politika ve projelere zemin hazırlayacak bir diğer toplumsal fayda oluşturan yönü ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın sosyal yapılardaki toplumsal cinsiyet ve ataerkillik gibi sosyal ve kültürel olgular ile küresel ölçekte yaşanan toplumsal değişimlerin kadının toplumdaki

yerine ve çalışma hayatına etkilerine yönelik geniş bir bağlamdan ele alınması açısından da literatürde katkı sağlayacak farklı bir çalışma olarak ortaya çıkması beklenmektedir.

1.2. Araştırmanın Soruları

Araştırmada aşağıda yer alan temel soruların cevaplandırılması beklenmektedir.

1. Kayıt dışı istihdam edilen ev hanımlarının sosyo-demografik özellikleri nelerdir ve kayıtlı/formel istihdamda yer almalarını engelleyen etmenler nelerdir?
2. Kamusal alanda kayıtlı/sigortalı çalışmak yerine kayıt dışı/sigortasız çalışmalarının sebepleri nelerdir?
3. Ev hanımlarının kayıt dışı çalışma deneyimleri ve çalışma koşulları nelerdir?
4. Kayıt dışı istihdamın ev hanımlarına sağladığı avantaj ve dezavantajlar nelerdir?

Ev hanımlarının yaptıkları işlerinin hayatlarına kazandırdığı yeniliklerin neler olduğu, özellikle maddi gelir dışında onlara sağladığı kazanımların neler olduğu irdelenmektedir.

5. Ev hanımlarının kayıt dışı çalışmaları ile sosyal ilişkilerindeki ve sosyal statülerindeki yaşanan değişimler nelerdir?

Çalışmalarından öncesinde ve sonrasında onlara yönelik bakış açılarında veya yaklaşımlarında nasıl değişimlerin yaşandığı, aile içerisinde alınan kararlara veya söz hakkına dair kendileri açısından hangi değişimlerin yaşandığı irdelenmektedir. Aynı zamanda aile fertlerinin onların çalışmaları hakkındaki görüşlerinin ve tutumlarının neler olduğu ele alınmaktadır.

6. Geçmişte çalışma deneyimine sahip olan ev hanımları ile geçmişte hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ev hanımlarının mevcut durumda kayıt dışı istihdamda yer almalarının ve evlerinden çalışmalarının sosyal hayatlarına olan yansımaları ve etkileri açısından ortaya çıkan farklılıklar nelerdir?
7. Ev hanımlarının toplumsal cinsiyet algıları nelerdir?

Yaptıkları işin hane içindeki sorumluluklarını nasıl etkilediği ve ev hanımlarının ev işleri ile ilgili cinsiyete yönelik düşünceleri irdelenirken kadının çalışma hayatında yer almasına yönelik görüşleri de aranmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni, araştırmanın daha detaylı ve derinlikli yapılmasına olanak sağlamasından hareketle daha kapsamlı ve ilişkisel sonuçlar elde edebilmektir. Nitel araştırmalar ortaya çıkartılması istenilen bir sorun ya da merak edilen bir husus bulunduğu ve karışık bir durum için daha detaylı görüşler sunmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Creswell, 2013, s. 47-48). Bu araştırmada da ev hanımlarının kayıtlı olarak sigortalı bir işte çalışmak yerine kayıt dışı istihdamda yer almayı tercih etmelerinin nedenleri, daha öncesinde çalışma deneyimine sahip olan ve olmayan ev hanımlarının hayatlarında nasıl değişimlerin olduğu ve bu çalışma sistemi içerisinde ev hanımlarının kendilerini nasıl tanımladıkları merak edilen hususlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla nitel araştırma, araştırmanın sorunsalı ve amacı açısından uygun bulunduğu için tercih edilmiştir. Nicel yöntem ise katılımcıların anlam dünyalarını, duygularını, düşüncelerini ve arka planda yatan kilit noktaları açığa çıkarabilmek ve geniş bağlamda yorumlayabilmek açısından yeterli gelmeyeceği için tercih edilmemiştir.

Çalışmada, nicel araştırmadan ziyade nitel araştırma için uygun ve oldukça önemli olan nasıl sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konuda neden ve nasıl arasındaki farkı kendi tecrübesiyle aktaran Becker'in (2019, s. 105-107), yaptığı alan araştırması neticesinde neden sorusuna yönelik aldığı cevapların daha kapalı ve az olduğunu ve buna karşılık nasıl sorusuna aldığı cevapların daha sınırsız ve detaylı olduğunu tecrübe ettiği için, nedenden ziyade nasıl sorusunun sorulmasına yönelik yaptığı önerisi dikkate alınmıştır. Buna göre bireyler kendilerine sorulan sorudaki neden ifadesini göz önünde bulundurarak olumsuz manada eleştirel bir soru şeklinde algılayıp daha çekingen ve temkinli davranabilmektedirler. Nasıl sorusu karşısında ise kendilerini sorgulamada hissetmeden ve tedirgin olmadan daha şeffaf ve yüzeysel olmayan yanıtlar vermektedirler. Bu durumdan dolayı bu çalışmada daha çok nasıl soru kalıbı kullanılarak katılımcıların görüşlerine ve deneyimlerine yönelik alınacak cevapların daha kapsamlı ve sonucunda daha yorumlanabilir olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Buradan hareketle araştırmada fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Araştırma deseninin fenomenoloji olarak belirlenmesinin nedeni ev hanımlarının anlam dünyalarını, duygularını, düşüncelerini, tutumlarını ve düşüncelerine yönelik arka planda yer alarak görünmeyen etkenlerin neler olduğunu açığa çıkarabilmektir. Bu doğrultuda Schütz (s.65-67) de bireylerin ötekisi olan tavırlarını ve bağıntısını, simgeler ve semboller gibi etkileşim üzerinden kurarken bunun değerlendirilebilmesini de fenomenoloji ile açıklamaktadır. Dolayısıyla daha öncesinde çalışma tecrübesine sahip olan ve olmayan ev hanımlarının anlam dünyalarını keşfederek kayıt dışı istihdamda yer almalarının nedenlerini, sigortasız çalışmaya yönelik düşüncelerini, sosyal hayatlarındaki ve hane içindeki değişimlerini, kendilerinin ve ailelerinin hem çalışma açısından hem toplumsal cinsiyetçi roller açısından algı ve tutumlarını açığa çıkartabilmek amacıyla fenomenolojik desenin kullanılmasının uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın merkezinde ev hanımı olan kadınların yer almasından dolayı dezavantajlı grupların çalışılmasında etkili olan kartopu örnekleme tercih edilmiştir. Ufak bir kartopunun yuvarlanarak büyümesi örneğine dayalı olan kartopu örnekleme, bir sistem içerisinde temsili bir vaka ya da vakaları örnekleme amacıyla kullanılmaktadır (Neuman, 2014, s. 325). Böylelikle araştırmaya dahil olan katılımcılara erişim daha kolaylaşmaktadır. Nitekim bu araştırmada da öncelikli olarak seçilen bir katılımcı ile görüşüldükten sonra katılımcının bağlantısı yolu ile farklı katılımcılara ulaşılmıştır. Daha sonrasında görüşülen diğer katılımcılardan kurulan ilişkiler ve bağlantılar aracılığıyla diğer katılımcılara ulaşım gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden olan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknik ile açık uçlu sorular hazırlanarak ve bu şekilde daha detaylı bilgiler elde edilerek kayıt dışı istihdamda yer alan ev hanımlarının konuya ilişkin görüşleri, bakış açıları ve deneyimleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu hususta yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan mülakat tekniği ile Yenibosna ve Bağcılarda ikamet eden 10'u geçmişte çalışma tecrübesine sahip ve 10'u geçmişte çalışma tecrübesine sahip olmayan 20 ev hanımı ile yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

İstanbul’da hem Yenibosna semti hem de Bağcılar ilçesi işgücünde yer alan kadınların daha az olduğu ve ev hanımlarının yoğunlukta olduğu bölgelerdendir. Ayrıca bu bölgeler fason ve kayıt dışı çalışmaların fazlaca olduğu bilindiği ve gözlemlendiği yerler arasındadır. Bu nedenle araştırmanın evreni İstanbul’un Bahçelievler ilçesine bağlı olan Yenibosna semtinde ve Bağcılar ilçesinde ikamet eden ev hanımlarından oluşmaktadır. Katılımcıların bağımlı veya bağımsız çalışan ancak sigortasız olarak kendi evlerinde el emeklerini kullanarak üretim gerçekleştiren ve kayıt dışı kazanç elde eden ev hanımları olmaları dikkate alınarak seçimler yapılmıştır. Bu doğrultuda bağımsız olarak kendi hesabına çalışan, sipariş usulü çalışan ve bağımlı olarak parça başı ücrete tabi iş yapan 20 kadın ile görüşme sağlanmıştır. Katılımcılardan 10’u kendi hesabına çalışırken 6’sı parça başı veya fason olarak adlandırılan üretim yapmakta ve diğer 3’ü de sipariş üzerine çalışmaktadır.

Kayıt dışı sektörde yer alarak sigortasız çalışan ev hanımlarının sosyodemografik özelliklerinin, yaptıkları işlerin ve daha önceki tecrübelerine ilişkin bilgilerin öğrenilmesi araştırmanın önemli noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle katılımcıların sosyodemografik özellikleri ortaya çıkartılmıştır. Bu anlamda katılımcıların yaşları genel olarak 30-60 arasındadır. Bu doğrultuda 30-40 yaş arasında olan 6 kadın bulunmaktadır. 40-50 yaş arasında olan 10 kadın bulunmaktadır. 50-60 yaş arasından olan ise 4 kadın bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmada yer alan katılımcıların çoğu 40-50 yaş aralığındadır. Bu kadınların eğitim seviyeleri 5’inin ilköğretim, 2’si ortaokul, 7’si lise mezunu, 1’i lise terk ve 1’i ise üniversite mezunudur. Ancak kadınlar arasında hala eğitimi devam edenler de bulunmaktadır. Bu nedenle katılımcılar arasından 3 kadın açık öğretim lise öğrencisi ve 1 kadın da açık öğretim üniversite öğrencisidir. Bu doğrultuda katılımcıların eğitim seviyelerinin daha çok lise düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bilgilerin yanında ev hanımlarının medeni durum bilgileri de araştırma için önemli bir noktadır. Bu nedenle katılımcılara medeni durumları sorulmuştur ve çoğunun (18 katılımcının) evli olduğu bilgisi alınmıştır. Kadınlar arasından 1 çocuğu bulunan 4 kişi, 2 çocuğu bulunan 8 kişi, 3 çocuğu bulunan 6 kişi ve 4 çocuğu bulunan sadece 1 kişi bulunmaktadır. Bu anlamda kadınların daha çok 2 ve 3 çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Katılımcıların 9’unun kendilerine ait evleri bulunmadığı için kirada oturmakta ve 11’inin de kendilerine ait evleri bulunmaktadır.

Katılımcıların yaptıkları işler değişik sektörlerde yer almakta ve çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Bunlar tekstil, paketlenme, aksesuar-çanta, yemek-gıda, pastacılık, temizlik, el işi, mefruşat-ev tekstili, aksesuar-takı, iç giyim gibi çeşitli sektörlerde dahil olan farklı nitelikteki işlerden oluşmaktadır. Katılımcılar arasında öncesine ait çalışma tecrübesi bulunan 10 kadın bulunurken 10 kadının ise öncesine ait çalışma tecrübesi bulunmamaktadır. Bunun yanında katılımcıların hiçbirisinin yaptıkları işlerden dolayı sigortaları bulunmamaktadır.

1.4. Katılımcılara Yönelik Bilgiler

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri, Yaptıkları İş ve Önceki Tecrübelerine İlişkin Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Yapılan İş	Öncesine Ait Çalışma Tecrübesi	Ev durumu
K1	31	Evli	1	Lise	Tekstil firmasına dikim	Var	Kira
K2	32	Evli	2	Ortaokul	Dantel yaka paketlenme ve temizleme	Var	Kira
K3	36	Evli	2	İlkokul	Evden yemek hizmeti	Var	Kira
K4	32	Evli	3	Lise	Çanta sapı yapıştırma	Var	Kendilerine ait
K5	44	Evli	2	Açık öğretim Lise öğrencisi	Ambalaja şekil verme-Poşetleme	Var	Kira
K6	42	Evli	2	İlkokul	Karton katlama	Yok	Kira
K7	45	Evli	3	Lise	El işi örgü ve Karton çanta	Var	Kira
K8	54	Evli	1	Lise	Ev Hizmeti	Var	Kendilerine ait

K9	52	Evli	3	İlkokul	Dükkâna evden yemek	Yok	Kendilerine ait
K10	47	Evli	3	İlkokul	Tunus işi patik ve El işi bot	Var	Kira
K11	41	Evli	3	İlkokul	Dikiş-Paça tadilatı	Yok	Kira
K12	51	Evli	2	Lise terk	Mefruşat/E v tekstili, Çanta-Aksesuar, Bez Bebek	Yok	Kendilerine ait
K13	36	Evli	2	Lise	Tatlı-Pasta	Yok	Kendilerine ait
K14	44	Evli	4	Açık öğretim Lise öğrencisi	Kanvas Çanta ve üst giyim dikişi	Yok	Kira
K15	44	Evli	2	Lise	Türk İşi (Nakış), Tel kırma ve Kırkyama	Yok	Kendilerine ait
K16	45	Evli	3	Ortaokul	El işi babet	Yok	Kendilerine ait
K17	50	Evli	1	Açık öğretim Lise öğrencisi	Muma taş çakma/Gümüş takı	Yok	Kendilerine ait
K18	42	Bekar	-	Açık öğretim Üniversite öğrencisi	Çeyiz işi-Ev tekstili	Yok	Kendilerine ait
K19	52	Evli	2	Üniversite mezunu	Aksesuar (Toka), Dikim ve Nakış	Var	Kendilerine ait
K20	33	Boşanmış	1	Lise	İç giyim-Marka Çamaşır satışı	Var	Kendilerine ait

1.5. Araştırma ve Veri Analiz Süreci

Araştırmanın konusu ve problematiğin belirlenmesi kendi günlük hayatımda son zamanlarda sıkça denk geldiğim örneklerden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Özellikle komşularımızdan ve ev hanımı olduğumu bildiğim kişilerden birkaçının bahçede ve ortak alanlarda otururken parça başı işler yaptığını gözlemledim. Aralarında daha öncesinde kamusal alanda sigortalı olarak çalıştığını bildiğim kadınların da olduğunu fark ettim. Bununla birlikte bu işlerin aslında gözlemlediğimden çok daha yaygın olduğunu ve etrafımdaki pek çok kadının da bağımlı şekilde benzer işler veya bağımsız olarak sigortasız ve kendi evlerinden işler yaparak kazanç elde ettiklerini tesadüf eseri karşılaşmalar dolayısıyla öğrendim. Kadınların genç yaşta olmalarının yanında çalışabilecek nitelikte ve sağlıklı olduklarını bildiğim için neden kayıtlı sektör dahilinde sigortalı bir işte çalışıp daha yüksek gelir elde etmek yerine sigortasız ve bu tarz işler yaptıklarını düşünmeye ve sorgulamaya başladım. Yüksek lisansa başlarken aklımda hep kadınlara yönelik bir araştırma yapma fikri vardı. Daha sonrasında tez dönemime geçtiğimde de bu kararım ve isteğim değişmemiştir. Bu fikrimi danışman hocama ilettiğimde kendisinden bu çalışmanın başlığını oluşturan fikri daha araştırmam ve düşünmem için önerdiği anda gözümün önünden ev hanımlarının yaptıkları kayıt dışı işler geçti. Zaten merak ettiğim bir husus olan bu konuyu araştırmak fikri benim için çok ilgi çekici geldi. Buradan hareketle literatür taramalarımaya başladım. Hem genel olarak kayıt dışı çalışmaların hem de kadınların kayıt dışı istihdamlarının nedenlerini araştırdım. Ardından araştırmalarım sonucunda kadınların ve özellikle ev hanımlarının kendi evlerinde veya işyerine bağlı ancak işyerine gitmeden işler yapmalarından dolayı bu tarz işlerin “ev eksenli çalışma” adı altında birleştirildiğini fark ettim. Bu nedenle kadınların ev eksenli çalışma nedenlerini de ele aldım. Böylelikle daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunan ve bulunmayan ev hanımlarını karşılaştırmalı olarak ele alıp kayıt dışı istihdamlarının nedenlerini sorgulayarak tezimin temellerini atmış oldum. Devamında alan yazını derin araştırma sonucu ilerlettim ve tamamladım. Sonrasında da saha araştırmasına çıkmak için hazırlıklarımı tamamladım.

Saha araştırması için mesleki açıdan ev hanımı olan ancak kendi evlerinden kayıtsız ve sigortasız işler yaparak kazanç sağlayan kadınlar tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme yolu ile Yenibosna’da ikamet eden 12 ve Bağcılar’da ikamet eden 8 ev hanımına ulaşılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sıkı ve geniş bir ağ gibi birbiri ile bağlantılı

işler yaptıkları için katılımcılara ulaşabilmenin kolaylaşması açısından bu örneklem seçilmiştir. Bunun yanında çeşitliliği sağlamak açısından görüşmeler için kadınların farklı işler yapıyor olmalarına, farklı yaş ve eğitim seviyelerinde olmalarına da dikkat edilmiştir. Neticede bu hususa göre tercihler yapılarak toplamda 20 ev hanımı ile derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık olarak bir buçuk ay süren saha araştırması sonrasında mülakatlar tamamlanarak gözlem notları tutulmuştur. Mülakatların süresi en kısıası 18 dakika en uzun 1 saat 15 dakika olarak kaydedilmiştir. Mülakatlar süresince ses kayıtları tutulmuştur. Bunun için etik ilkeler göz önünde bulundurularak katılımcıların izinleri ve onayları dahilinde ses kaydı alımı gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde hem gözlemde bulunabilmek hem de ev hanımlarına daha kolay ulaşabilmek ve görüşmeyi daha kolay kabul edebilmeleri için mümkün olduğunca kadınların kendi evlerinde ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmeye çalıştım. Uzun saatlere yayılmak suretiyle görüşmecilerimin yanlarında bulundum. Sadece 3 kişinin müsaitlik durumu olmadığı için onlar ile görüşmelerimi kendi evimde gerçekleştirdim. Ancak onların da çalışma ortamlarını ve yaptıkları işlerin örneklerini görsel bilgi olarak kendilerinden edindim. Dolayısıyla bütün katılımcıların yaptıkları çalışmalarının işlerinin örneklerini ve çalışma ortamlarını görme imkânı elde ettim. Sadece parça başı iş yapan kadınlardan 3'ü ile iş aldıkları dükkânda görüşmelerimi gerçekleştirdim. Zaten parça başı iş yaptıkları ve üretim açısından herhangi bir makine, alet vs. gerekmediğinden kendi evlerinde de ayrı bir oda veya ortam oluşturmada dükkândaki gibi iş yaptıklarını öğrendim. Bu nedenle araştırmaya dahil olan tüm katılımcıların yaptıkları işleri ve çalışma ortamlarına dahil olarak gözlemci notlarımı elde ettim.

Hem ses kaydı hem de gözlemci notları toplamda 181 sayfa tutmuştur. Ses kayıtlarının deşifre edilmesinden 161 sayfa ve gözlemci notlarından ise her bir katılımcı için bir sayfa olmak üzere toplamda 20 sayfa elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analiz edilmesi sürecinde program kullanılmamıştır. Analiz edilen verilerin sonucunda elde edilen bulguların aktarılmasında kodlara ulaşarak kodlardan kategorilere ve kategorilerden de temaları temsil edecek şekilde ilerlemeler manuel olarak oluşturulmuştur. Bu anlamda birbirleri ile ilişkili olması ve mantıksal ilerlemenin sağlanması dikkate alınmıştır. Sonuç olarak araştırmanın bulgularının daha bütüncül ve sistematik şekilde ilerletilerek ilişkisel olarak açıklanması sağlanmıştır.

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM

İstihdam, ÷lkelerin daima g÷ncel konuları arasında yer alabilecek maj÷r bir kavramdır. Her toplumun kendi geçmişinden getirdiği, ilerlettiği ve kendi gelişmişlik seviyesine ÷zg÷ bir ÷retim, t÷ketim ve istihdam sistemi bulunmaktadır. Toplumların k÷resel ekonomik yapıya uyum koşulları ÷retim ve istihdam sistemlerine, zamana, d÷nya ÷zerindeki konumlarına ve kendi ekonomik organizmalarına g÷re değişmekte ve gelişmektedir. Ancak her değişim ve gelişim beraberinde sadece getiriler kazandırmamaktadır. İstenilmeyen veya ÷ng÷r÷lemeyen çıktılar ile de karşılaşılmaktadır. Koşullara g÷re hareket eden veya etmeye çalışan yapılarda toplumun gelişmişlik seviyelerine g÷re farklı ıktıları g÷r÷lmekle birlikte istihdamın kayıt dışılığı ile karşılaşılmaktadır.

17. y÷zyıldan ortasından itibaren toplumsal ve iktisadi alanda yaşanan tek÷m÷ller sonucunda ağdaş işkoluna intikal edilmesi ile toprağa dayalı ÷nceki sistemden daha açık nitelikte olan “piyasa ekonomisi” genişlemiştir (Ekin, 1995, s. 23). Tarım sekt÷r÷n÷n gerilemesi anlamına gelen bu d÷nem o y÷zyıl için yeni ve daha etkin bir piyasa d÷nemini ifade etmektedir. End÷striyel makinelerin ortaya çıkması ve kullanılması sonucunda ÷retim daha hızlı, verimli ve etkili bir hal alarak gelişme g÷stermiştir. Kendisinden ÷nceki d÷zeni alt ÷st ederek piyasaya s÷r÷len sanayi inkılabı pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Kendisini en belirgin şekilde kas g÷c÷nden makine g÷c÷ne geçişi ile g÷stermiştir. Makineleşmenin hızı ile fabrikalaşmanın hızı doğru orantılı şekilde artmıştır. Fabrikaların işg÷c÷ ihtiyaını doğurması yeni iş imk÷nları ortaya çıkarmıştır.

Tarım sekt÷r÷nden farklı olarak sanayileşme işverene tabi olanların oranını arttırmıştır (Ekin, 1995, s. 27). İşverene bağlı olarak çalışan yani bağımlı çalışan olarak adlandırılan bu kesimin yaygınlaşması sanayi devrimi ile ekonomik yapıda yaşanan bir değişim olarak g÷r÷lmektedir. Aynı zamanda işg÷c÷ yapısındaki değişimi de g÷steren bu durum zamanla istihdam yapısının farklılaşmasına ve çeşitlenmesine etki etmiştir. Bu bağlamda ÷zellikle sanayileşme ile değişen s÷rete hizmet sekt÷r÷ içinde daha çok g÷r÷len kayıtlı istihdamın yanında kayıt dışı istihdam artışlarının yaşanması bu değişimi g÷stermektedir. Yaşanan değişimler çalışma yaşamında standart dışı bir yapı oluşturmuştur. Standart dışı çalışma

şekli ile kayıt dışı, bildirimsiz, sosyal güvencesiz vb. olarak ortaya çıkan çalışmaların da baş göstermesi ve yaygınlaşmaya başlaması gerçekleşmiştir. O halde kayıt dışı istihdam kavramının ne ifade ettiği, nasıl ortaya çıktığı ve nasıl bir istihdam türü olduğunun açıklık kazanması gerekmektedir.

2.1. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı

İstihdamın bir şekli olan kayıt dışı istihdam kavramını ele almak için kayıt dışılığın ne olduğunu belirtmek kayıt dışı istihdamı daha iyi kavramak ve açıklayabilmek açısından önem arz etmektedir. Belirli yükümlülüklerin yapılmaması neticesinde ortaya çıkan “kayıt dışılık”, aslında kayıt düzenin işlevini oluşturmaktadır (Yereli ve Karadeniz, 2004, s. 30). Ülkede yapılan üretimin, girdi-çıktı gibi organizasyonların ve çalışanların o ülkenin sisteminin düzenli bir şekilde işleyebilmesi veya aksamaması için sistem içerisine eklemlenmesi gerekmektedir. Bu eklemlenme işleminin yapılmaması yani kayıt altına alınmaması ve bildiriminin sağlanmaması kayıt dışı kavramını oluşturmaktadır. Bu minvalde kayıt dışılık, yapılan işlerin yasalara uygun olmasına veya kanun dışı bir iş yapılmamasına karşılık kamusal sistemde kayda geçirilmemesi durumunda resmi, formel veya yasal olmama durumunu ifade etmektedir. Bu anlamda yasadışı faaliyetler kayıt dışı olarak nitelendirilmemektedir.

ILO’nun 84. çalışma belgesinde (2022, s. 7) kayıt dışılık kavramının “*kanunda veya uygulamada resmi düzenlemeler kapsamında olmayan ve bu nedenle kayıt dışı ekonominin bir parçasını oluşturan üretken faaliyetleri, ekonomik birimleri, işleri ve çalışma faaliyetlerini tanımlamak için kullanılan bir terim*” olduğu belirtilmiştir. Kavram olarak kayıt dışılık bu durumu ifade ederken, kayıt dışı çalışma ve kayıt dışı istihdam ise birbirinden ayrılarak farklı iki anlamı taşımaktadır. Kavramların birbirinden ayrışmalarının temelinde istihdam ve çalışma kavramlarının özünde farklı anlamları taşımaları yer almaktadır. İstihdam kavramı “Türk Dil Kurumu Sözlükleri” (2023) web sitesinde “*bir görevde, bir işte kullanma*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkıldığında kişinin veya kişilerin kendilerinin emeğinden ziyade farklı kişi veya kişilerin emeğini istimal etmekten bahsedildiği anlamı ortaya çıkmaktadır. Bir kişi için istihdam edilme kavramının kullanılmasının da bu anlama uygun ve kavramın neyi ifade ettiğine örnek olduğu anlaşılabilmektedir. Aynı web sitesinde (2023) çalışma kavramının ise “*çalışmak işi, emek, say, mesai*” kavramları ile karşılıkları verilmiştir. Çalışma kelimesi

ile kendisinden başka kişinin veya kişilerin onların emeklerini kullanmalarının aksine çalışan öznenin bizzat kendi emeğinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultudan hareketle kayıt dışı çalışma kavramı, çalışan kişinin kayıtsız olarak ürettiği emeğini ifade ederken kayıt dışı istihdam ise kişinin emeğinin kayıt altına alınmadan kullanılmasına işaret etmektedir. Böylelikle kayıt dışı çalışma ve kayıt dışı istihdam kavramlarının birbirinden farklı anlamlar ve farklı nitelikler taşıdığı görülmektedir.

“Kayıt dışı sektör” kavramının ilk olarak 1972 yılında Kenya'daki istihdam komisyonu ile ilgili geniş çaplı raporda oluşturulduğu (Bangasser, 2000, s. 8) bilinmektedir. Ancak kayıt dışı kavramın ortaya çıkışı daha eskiye dayanmaktadır. 60'lı yıllarda Keit Hart tarafından yürütülen çalışma dolayısıyla alan yazına kazandırıldığı bilinmektedir (Roberts, B'den aktaran; Ekin, 1995, s. 35-36). Kayıt dışı kavramı incelendiğinde, kavramın köklü bir geçmişe sahip olduğu ve ortaya çıkmasıyla beraber sorunsallaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi kapsamında ele alınan kayıt dışı istihdam kavramı üzerinde birbirinden farklı pek çok tanımlamalar yapılmıştır. Bu doğrultuda kayıt dışı istihdam kavramı incelendiğinde tanımlanması hususunda farklı kıstaslar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunlardan biri olan “Sosyal Güvenlik Kurumu”nun (2023) resmî web sitesinde, “*Kayıt dışı istihdam; sosyal güvenlik açısından niteliği itibariyle yasal işlerde çalışarak istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi olarak tanımlanabilir*” olarak açıklanmıştır. Buradan hareketle kayıt dışı istihdamın kavram olarak ürettikleri iş ve emekleri hukuksal sistem içerisinde resmi herhangi bir evrak ve sistem üzerinde kayıt altında bulunmayan kişilerin çalışmasını veya çalıştırılmasını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

ILO Çalışma Belgesi 84 (2022, s. 8)'te kayıt dışı istihdamın “*resmi düzenlemeler tarafından etkili bir şekilde kapsanmayan, ücret veya kar için mal üretmek veya hizmet sağlamak için kişilerin herhangi bir faaliyeti*” şeklinde açıklanması tavsiye edilmektedir.

Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi'nde (2006) ise “*Kendi adına ya da bağımlı çalışanların çalışmalarının ve/veya elde ettikleri ücret ve kazançların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına (vergi dairesi, sosyal güvenlik kurumları vb.) hiç bildirilmemesini ya da gün veya ücret olarak eksik bildirilmesi*” olarak açıklanmıştır.

Yereli ve Karadeniz'in eserinde (2004, s. 45) buna benzer ancak daha detaylı şekilde ele alınarak incelenen kavram *“hem resmi hem gayri resmi sektörde, hem de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendi adına ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri kamu kayıtlarına ve istatistiklere yansımayan ve de istatistiksel olarak tam hesaplanamayan istihdam şekillerinin bütünüdür”* şeklinde açıklanmış ve tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere kayıt dışı istihdam, daha çok işveren tarafından çıkar gözetilerek tercih edilen ve çalışanları sosyoekonomik ve hukuki açılardan mağduriyete uğratabilecek nitelikteki bir istihdam türüdür. Güncelliğini ve yaygınlığını koruyan bu istihdam türüne pek çok ülke veya bölgede rastlanmaktadır. Gayri resmi ve tipik çalışmalar veya çalışanlar genel olarak gelişim aşamasındaki bölgelerde ve bu bölgelerdeki özel kesim/alanda görülmektedir (ILO, 2016, s. 15). Buna karşılık kamu sektöründeki çalışmaların ve çalışanların çoğu kayıt altına alınmakta ve resmi bildirim yapılmaktadır. Ancak kamuda da bazı kayıt dışılık örneklerine rastlanabilmektedir.

Bu çalışmada ele alınan konunun gereğince kavranabilmesi ve kadınların kayıt dışı istihdamlarının daha iyi analiz edilebilmesi için kayıt dışı çalışmanın türlerine, nedenlerine, bu çalışma şekline dahil olan sosyal profillere ve kayıt dışı çalışmanın etkilerine yer verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle aşağıda bu husustaki başlıklara yer verilecektir.

2.2. Kayıt Dışı İstihdamın Türleri

Kayıt dışı istihdamın üç farklı türü bulunmaktadır. Bunlar çalışmaları hiç bildirilmeyenler, çalışmaları eksik bildirilenler ve mevzuatın kayıt dışında bıraktığı çalışmalar olarak nitelendirilmektedir.

2.2.1. Çalışmaları Hiç Bildirilmeyenler

Kayıt dışı istidamın türlerinden ilk olarak çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmeyenler yer almaktadır. Bu grupta yer alan bireylerin işgücü piyasasında yer almalarına ve herhangi bir sektörde üretimde bulunmalarına karşılık çalıştıklarına dair hiçbir bildirim yapılmaması bu bireylerin çalışmıyor olarak görülmesine neden olmaktadır.

Kayıt dışı istihdama dahil olan çalışmaları hiç bildirilmeyen kişiler, kendi istekleri doğrultusunda veya işverenlerinin mecbur bırakması sonucu bildirimsiz olarak çalışmaktadırlar. İstihdamdaki kişilerin bu grupta yer almasının nedenlerinin ikiye ayrılmasının da farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler kimi hallerde mali kimi hallerde sosyal sebeplere dayalı olarak değişiklik göstermektedir (Karaarslan, 2010, s. 26). Buna bağlı olarak da çalışmaları hiç bildirilmeyen kişiler de farklı grup içerisinde yer alan çalışanlardan oluşmaktadır. Sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık alan ve aynı zamanda aktif olarak çalışanlar, yabancı kaçak işçiler, çocuk işçiler, kadın çalışanlar vb. bu gruba dahil olan örnekler olarak sayılabilmektedir. Bunlar daha sonra kayıt dışı işgücünün sosyal profilleri bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2.2. Çalışmaları Eksik Bildirilenler

Kayıt dışı istihdam bir diğer türü de çalışmaların eksik bildirilmesidir. Enformel sektörde kayıt dışı alanda yer alan bireylerden bazılarının çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına eksik bildirilmektedir. Bu grupta yer alan kişilerin çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına bildirimini sağlanmasına karşılık çalıştıkları gün ya da aldıkları ücret açısından eksik şekilde bildirim yapılmaktadır. Çalışmaları eksik bildirilen kişiler de farklı grup içerisinde yer alan çalışan veya çalışmayan bireylerden oluşmaktadır. Bu bireyler çalışmaları gün ve ücret olarak eksik bildirilenler, deneme süresinde bildirilmeyenler, bir kamu kurumuna kayıtlı olup diğerine kayıtlı olmayanlar ve ilk işlerinden dolayı kayıtlı olup diğerinde kayıtlı olmayanlar (Karaarslan, 2010, s. 41) kategorisine dahil olmaktadır.

Bu kısımda çalışmaları gün olarak ve ücret olarak eksik bildirilenler ele alınacaktır. Deneme süresinde olup bildirilmeyenler, bir kamu kurumuna kayıtlı olup diğerine kayıtlı olmayanlar ve ilk işlerinden dolayı kayıtlı olup diğerinde kayıtlı olmayanlar aynı zamanda kayıt dışı işgücünün sosyal profillerine dahil oldukları için o kısımda detaylı olarak yer verilecektir.

2.2.2.1. Çalışmaları Gün Olarak Eksik Bildirilenler

Çalışmaları eksik bildirilenlerin bir türü çalışmaları gün olarak eksik bildirilenlerden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan bireyler kamu kurum ve kuruluşlarında kayıtlı olarak gözükmektedirler. Dolayısıyla çalışmaları bildirimine dayalıdır fakat buna karşılık

bireylerin çalışma günleri eksik olarak bildirilmektedir. Örneklendirmek gerekirse, bir işveren çalıştırdığı işçisinin çalışma gün sayısını ay üzerinden on veya on beş gün eksik olarak çalışmış şekilde yansıtabilmektedir. Bireyin çalışması kayıt altına alınmaktadır ancak ayın tamamında çalışmasına karşılık işverenden kaynaklı gün olarak eksiklik açığa çıkmaktadır. İşveren çalışanın geriye kalan günlerini ücretsiz izin kullanmış olarak gösterebilmektedir. Bu durumda işverenin Sosyal Sigortalar Kurumuna çalışanlar adına çalışma gün sayıları için ödediği prim eksik yatırılmaktadır. Bu durumda kurum açısından prim üzerinden ciddi kayıp meydana gelmektedir¹. Sonuç olarak ise çalışanların çalışmalarının günü açısından eksik bildirimin yapılması istihdamda kayıt dışılık meydana getirmektedir.

2.2.2.2. Çalışmaları Ücret Olarak Eksik Bildirilenler

Çalışmaları eksik bildirilenler bir diğer türünde ise ücret yönünden eksik bildirimin yapılması yer almaktadır. Bu gruba dahil olan çalışanların ücretleri işverenleri tarafından ilgili kurum ve kuruluşlarına gerçekte olduğu miktardan farklı ve daha az olarak bildirilmektedir. Genellikle işyeri sahipleri çalışanlara verdiği maaşı en alt düzeyden bildirimini yaparak harcamalarını daha az şekilde yansıtmayı hedeflemektedir. Bu durumda çalışanların aldıkları maaş ve resmi yerlere tebliğ edilen maaş sonucu ortaya çıkan miktar ise kayıtsız veya gayri resmi olarak yer almaktadır (Karaarslan, 2010, s. 47). Çalışan bireylerin aldıkları ücretlerinin gerçekte olduğundan daha düşük gösterilerek bildirilmesi, işverenler tarafından daha az vergi ödeyerek giderlerin minimize edilmesi ve kazancın artırılması için tercih edilen bir yöntemdir. Ancak bu durum devletin gelir üzerinden alacağı vergi açısından bir kayıp meydana getirmektedir. Çalışmaların ücret yönünden eksik bildirilmesi devlet hazinesine gerçekte olması gerekenden daha az gelir kaydedilmesi ile sonuçlanmaktadır.

Çalışanların çalışmalarının gün veya ücret olarak eksik şekilde bildirilmesi durumunda çalışan kişiler ileride hak kaybı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Çalışanların işten ayrılması durumunda işsizlik maaşı veya ödeneği ve kıdem tazminatı gibi kendilerine yönelik olan haklarının tam olarak karşılığını alamamaktadırlar. Gerçekte daha fazla ücret karşılığında ve daha fazla gün sayısında çalışmış olmalarına karşılık bu kişilerin

¹ <https://ahmetburcinyereli.com/YAK138.pdf> (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

alışmalarının gün ve ücret olarak eksik şekilde kayda geçmesi sebebi ile işsizlik maaşları ve kıdem tazminatları kanuna göre belirlenen koşullara uymadığında haklarından mahrum kalmaktadırlar. İş Kanununca gerekli koşullara uyulması durumunda bile alacakları denek veya tazminatlar aslında olması gerekenden daha az şekilde sonuçlanmaktadır.

2.2.3. Mevzuatın Kayıt Dışında Bıraktığı alışmalar

Mevzuatın dışında kalan ve bu nedenle kayıt dışı olarak yer alan çalışmalar da kayıt dışılığın bir diğer türünü oluşturmaktadır. Mevzuata dahil olan ve mevzuatın gereklerini taşıyan çalışmalar, kanuna uygun şekilde yürütülerek gerçekleştirilen ve kayıt altında olan çalışmalardır. Ancak yasa dışı bir iş gerçekleştirilmese dahi mevzuata aykırı olan ve bu nedenle kayıt altına alınmayan çalışmalar gerçekleştirilmektedir. 5510 sayılı ‘‘Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’’ (2006) gereği sigortalı sayılanlar ve sigortalı sayılmayanlar açıkça belirlenerek birbirinden ayırt edilmiştir. Bu kanuna göre hanede gerçekleştirilen çalışmalar sigorta kapsamına girmemektedir. Aynı zamanda ev hizmeti işlerinde ve kendi namına ve kendi hesabına bağımsız olarak çalışıp gelir vergisi bulunmayanlar da sigortalı sayılmamaktadırlar. Bu durumda ev hanımlarının haneleri içerisinde gerçekleştirdikleri gelir getirici çalışmaları da sigorta kapsamına girmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmalar, herhangi şekilde yasa dışılık barındırmamasına karşılık mevzuat gereği sigorta kapsamına dahil edilmediği ve bu nedenle bildirimini yapılmadığı için kayıt dışında kalmaktadır. İlaveten gündelik işler, kısmi süreli, yarı zamanlı vb. gibi standart dışı olarak adlandırılan çalışmalar da iş sözleşmesi kapsamının dışında bırakıldığı için mevzuat dışında kalarak kayıt dışı istihdam içerisine dahil olmaktadır.

2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Kayıt dışı çalışma ve kayıt dışı istihdam konusunda pek çok farklı neden bulunmaktadır. Bu nedenler genel ifade ile ekonomik, sosyokültürel başta olmak üzere idare, işletme ve sosyal yardım sisteminden kaynaklı nedenlerdir. Kayıt dışına sebep olan ve genel olarak bu başlıklar altında toplanan nedenlerin altında yer alan farklı pek çok alt neden bulunmaktadır. Bu nedenlerin ele alınması ve açıklanması kayıt dışılığı kavramak, tespit edebilmek ve önlemek adına önem arz etmektedir.

2.3.1. Ekonomik Kaynaklı Nedenler

Ekonomik nedenler kayıt dışı istihdama ve kayıt dışı çalışmaya neden olan faktörlerinden başında yer almaktadır. Bu nedenler, işsizlik, vergi ve primlerin yüksek olması yani mali yükümlülükler, enflasyon, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk, sosyal yardımlar, küreselleşme ve işgücü piyasasının değişimi ve kıdem tazminatı şeklinde sıralanabilmektedir.

2.3.1.1. İşsizlik

Kayıt dışı istihdama neden olan iktisadi kaynakların temelinde işsizlik problemi yer almaktadır. Doksanların ilk döneminden itibaren gelişmekte olan bölgelerin önemli problemi haline gelen ve giderek artan nitelikteki işsizlik ve beraberinde etki ettiği yoksulluk (Ekin, 1995, s. 30) kayıt dışı istihdamdaki önemli nedenler olarak ilk sırada gelmektedir. Genel olarak zaman zaman etkileri değişmekle birlikte tüm dünyada görülebilen işsizlik sorunu, gelişmekte olan yerlerde daha başat bir problem olarak kendisini göstermektedir. Buna bağlı olarak etkisi daha fazla hissedilmekte ve sorunun çözümü için de daha fazla zaman ve emek gerekmektedir.

İşsizlik ile kayıt dışı istihdam arasındaki bağlantıda doğru orantılı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Arz ve talep dengesinin sağlanamadığı ve işsizliğin arttığı dönemlerde kayıt dışı istihdam da artış göstermektedir. İşsiz kalan bireyler bu süreçte kendilerine maddi gelir sağlayabilmek adına düşük ücretlerle ve kayıtsız olarak çalışmaya başvurmaktadır. İşsizliğin azaldığı veya az olduğu dönemlerde ise kayıt dışı istihdam azalış eğiliminde olmaktadır. Buna benzer şekilde ancak ters orantılı bir ilişki ise işsizlik ile ülkedeki sosyoekonomik gelişim veya büyüme oranı arasında bulunmaktadır. Ekonomilerinin büyümeye geçtiği zamanlarda ülkelerin işsizlik oranlarında aşağı yönlü bir eğilim oluşmaktadır. İşsizliğin azalmasına paralel olarak ise kayıt dışı istihdam ve çalışma oranlarında da aşağı yönlü bir eğilim yani azalma meydana gelmektedir. Ancak ekonomik yapısında küçülme veya daralma oluşan bir ülkede ise bunun doğal bir sonucu olarak işsizlik artışı kayda geçmektedir. İşsizlik artışı ise ülkedeki işverenlerin ve çalışanların mecburi veya gönüllü olarak kayıt dışına yönelmelerini beraberinde getiren bir etki göstermektedir.

İşsizliğin oluşmasına ve artmasına neden olan en önemli ve etkili sebeplerden biri krizlerdir. Özellikle gelişmekte olan yerlerde yaşanan buhran dönemlerinde resmi iktisatlar yıkılmakta, iktisadın toparlanması ve tekrar istihsale geçmesi zorlaşmaktadır (DİSK, 2003, s. 10-11). Üretim kısıtlılığı ve mevcut ekonomik koşullar işsizliği doğurmaktadır. Kriz dönemlerinde, ekonomide dalgalanmalar veya durgunlukların yaşandığı zamanlarda ülkede işsizlik olgusu meydana gelmekte veya var olan işsizlik hızla yükselmektedir. İşsizliğin artması, çalışan veya çalışma çağındaki kişilerin elde edebilecekleri maddi kazançtan yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle kayıtlı sektörde atıl kalan veya iş bulamayan, dolayısıyla da herhangi bir maddi kazanç elde edemeyen bireyler kayıtsız alanda çalışmaya yönelmektedirler.

İktisadi buhranlar ve bunlara yönelik çözüm için oluşturulan yapılanmalar, yenilikler veya strüktürel intikale dayalı siyaset gayri resmiliğin genişlemesinde etkilidir (ILO, 2002, s. 30). Özellikle bu dönemlerde ekonomik yapıda ortaya çıkan farklılaşma ve olumsuzluklar, çalışma yaşamına doğrudan etki etmektedir. Bu dönemlerde devlet dahil olmak üzere işverenlerden ve çalışanlardan her biri kendi açılarından farklılık arz eden zorlu ve belirsizliğe yol açan bir sürece girmektedir. Ancak bu süreç çalışan ve özellikle de yoksullar açısından daha da zorlu geçmektedir. Şartlara ayak uydurmaya çalışmak zorunda kalmak ise çalışanları gelir sağlamak için farklı alternatiflere yöneltmektedir. Kayıt dışı olarak çalışmak veya kayıtsız işçi çalıştırmak bu süreçte daha çok başvurulan zorunlu seçenek olmaktadır. Böylelikle en azından bir kazanç elde edilerek geçinmek biraz daha kolaylaşmaktadır. Ancak bu durum kayıt dışı ekonomiyi ve buna bağlı olarak kayıt dışı istihdamı büyütürken ülke ekonomisi üzerinde ciddi şekilde olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

Tablo 2. İşsizlik Oranı (15+ yaş) (%)

	Toplam	Erkek	Kadın
2020	13,1	12,4	14,8
2021	12,0	10,7	14,7
2022	10,4	8,9	13,4

Kaynak: (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2023)

Türkiye açısından bakıldığında, hala gelişmekte olan ülkeler arasında yer almasından dolayı işsizlik problemi temel ekonomik sorunların başında yer aldığı bilinmektedir. Yukarıdaki tablo 2’de de görüldüğü üzere genel işsizlik oranı yüzde 10’un üzerinde

seyretmektedir. Erkeklerde bu oran son yıllarda genel işsizlik seviyenin altında yer alırken kadınlarda ise üzerinde yer almaktadır. Ayrıca kadınlarda işsizlik oranının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle özellikle kadınlar var olan işsizlik problemi ile daha da zorlaşan kayıtlı iş bulma durumunda bu soruna çözüm üretebilmek ve gelir elde edebilmek için enformel sektörde kayıt dışı işlere yönelmektedir.

2.3.1.2. Vergi ve Primlerin Yüksek Olması

Vergi sistemleri, ülkelerin ekonomik yapıların dayanağını oluşturmaktadır. Her devletin veya yapının gelir ve giderlerini yöneten kuruluş tarafından düzenlenerek politikalar aracılığıyla kendi sistemine göre oluşturduğu ve uyguladığı vergisel yapısı bulunmaktadır. Vergiler, devlet için bir gelir kaynağı oluştururken, vergilerden mesul olan vatandaşlar için gider kaynağı ve mali yük oluşturmaktadır. Benzer şekilde üretici birim açısından, vergilerin yanında primler de mali yükümlülük olarak yer almaktadır. Çalışma hayatında vergi ve prim gibi ekonomik yükümlülüklerin artması, hem kayıt dışı istihdama neden olmakta hem de kayıtsız çalışmaları arttırmaktadır.

“*Türkiye Ülke Ekonomik Raporu*” (2010, s. 40)’na göre vergilerin ağırlığı ve mevzuatının karışık yapısı dolayısıyla bundan imtina etmeye çalışmak enformelliğin temel sebebini oluşturmaktadır. Nitekim alınan vergilerin ve ödenen primlerin yüksek olması hem işvereni hem de işçiyi mali açıdan sıkıntıya sokmaktadır. Sıkıntıya düşen ve daha fazla gider oluşturmaktan kaçınan işveren çözüm için vergi kaçırmakta ve işçiyi kayıtsız olarak çalıştırmaya yönelebilmektedir. Böylelikle işveren istihdam üzerinden oluşacak masrafları ortadan kaldırarak kendisi adına çalıştıracığı kişileri temin etmiş olmaktadır. Bu durumda kayıt dışı çalıştırmak için ilk tercih edilenler arasında ise toplumun dezavantajlı kesimindeki kadınlar yer almaktadır.

2.3.1.3. Küreselleşme ve İşgücü Piyasasının Değişimi

Küreselleşmenin kayıt dışılık ile arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Globalleşme niteliksiz veya daha az nitelikli çalışanlar ile düşük kapasiteli prodüktörlerin hem piyasaya ayak uydurabilmesini zorlaştırmakta hem de piyasadaki çekişmeye karşı direncini azaltmaktadır (Carr ve A. Chen, 2001, s. 2-3). Bu nedenle küreselleşmenin daha çok işçiler, küçük yapıdaki işletmeler, işsizler ve yoksullar açısından negatif etkileri bulunmaktadır.

Küreselleşme kavramı, kâinat pazarı içerisinde milli iktisatların dahil olarak bütünleşmesini ifade etmektedir (Yeldan, 2001, s. 13). Dünyanın geniş çaplı ve ulaşılamayan bir pazar yerinden ziyade ulaşılabilinen ve küçük çaplı bir ticaret merkezi haline gelmesi, üretimi, işletmeleri, işçileri ve işleyişleri değiştirmiştir. Değişen dünya düzeni içinde yeni bir üretim sürecine geçilmiştir. Çünkü fordist sistem, pazarın küresel ölçekte kontrol edilmesi zorlaşarak miktar ve kalite açısından isteklerin önceden tahmin edilememesi, teknik farklılaşmaya ve en son iktisat özelliklerine yetişemeyecek şekilde kesin bir yapıya bürünmesi ve maliyetli olması nedeniyle yerini esnek üretim modeline bırakmak zorunda kalmıştır (Castells, 2008, s. 211). Dolayısıyla fordist sistemin yeterli gelmediği ve değişime ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Ekonomiyi canlandırmak için yeni adımlar atılmıştır. Bu minvalde dünyanın değişen ve gelişen hali ekonomiyi, üretim sistemini ve bunlara dayalı olarak çalışma hayatı ile çalışma ilişkilerini de değiştirmiştir.

Üretim sistemi içinde bant sistemi olarak geçen, hızlı üretim yapan geleneksel fordist sistemden daha esnek çalışma koşullarının olduğu fordist ötesi veya fordist sonrası ifade eden post fordist sisteme geçilmiştir. Fordist üretim sisteminden onun sistemsel katılıklarına karşı ortaya çıkan bu yeni üretim sistemine geçiş ile üretim artık farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu yeni sistem ile işgücü maliyetleri düşürülerek kâr oranlarını arttırmaya çalışılmıştır. Bunun için üretimin yapıldığı yer veya mekân açısından artık fabrikanın dışında daha küçük işletmelerde, atölyelerde ve daha da özel alana doğru kayarak evlere kadar genişlemiştir. Üretimin yapılacağı zaman açısından da daha esnek, daha geniş ve belirsiz bir zaman aralığı oluşmuştur. Üretim alanındaki ve üretim ilişkilerindeki bu dönüşüm ve değişim, kayıt dışı istihdamı, sosyal güvencesiz ve korumasız şartlarda kayıt dışı çalışma sistemini doğallaştırarak giderek yaygınlaşmasına da beraberinde getirmiştir.

Küresel pazar üretim şirketleri üzerinde giderek daha fazla tahakküm oluşturarak onları katı olmayan bir oluşuma doğru biçim almaya sevk etmiştir (Belek, 2010, s. 37). Aslında üretimin küreselleşmesi sonucu rekabete ayak uydurabilmek ve piyasadaki varlığını sürdürebilmek amacıyla çoğu durumda şirketler buna mecbur kalmıştır. Uyum sağlayamayanlar bu küresel rekabet ortamında eriyip giderken uyum sağlayabilenler içerisinde bunu farklı şekillerde gerçekleştirenler olmuştur. Gerek istihdam etme gerekse de üretim yapma aşamalarında bu farklı şekiller görülebilmektedir. Uluslararası rekabet ile başa çıkabilmek adına işlerini daha küçük parçalara bölerek ve bunları farklı alt

işverenlere, küçük atölyelere veya fason üretim aracılığıyla daha ucuz maliyet ile sonuçlandırmak amacı ile gerçekleştirmişlerdir. Bunun sonucunda ise ucuz işgücü ile daha yoğun emek gücü kullanımı artmıştır. Bu doğrultuda da kayıt dışı kadın emeğinin kullanımı ön planı çıkmıştır.

2.3.1.4. Enflasyon

İktisadi bir terim olan enflasyon, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının yayınına göre (2013, s. 2) ürünlerin ve buna yönelik hizmet bedellerinin devamlı şekilde yükselmesini ifade etmektedir. Bu durumda yaygın fiyat düzeyleri yükseldiği için para birimi değeri düşmektedir ve dolayısıyla alım gücü azalmaktadır. Alım gücünün azalması sonucunda birim bazında aynı para ile geçinmek zorlaşmaktadır. Hal böyle olunca geçimi kolaylaştırmak için alternatif veya kalıcı çözümler aranmaktadır. Enflasyonun arttığı dönemlerde kayıt dışı çalışmak bu alternatifler arasında ön sıralarda yer almaktadır.

Enflasyon oranlarının yüksek olduğu bir ülkede halkın alım gücü oranı azalan yönde eğilim göstermektedir. Enflasyon tüketicinin satın alacağı ürünlerin fiyat endeksini etkilediği için bu fiyat endeksinin hareketi, ürünlerin fiyatlarının artışına neden olmaktadır. Aynı zamanda halktan ve üretici birimlerden alınan vergi ile prim ödemelerine yönelik artışlar gerçekleşmektedir. Artan fiyatlar karşısında aynı oranda ücret artışlarının yaşanmaması durumunda halkın alım gücü azalmaktadır. Üretici birimin de çalışanların sigorta giderlerini karşılaması zorlaşmaktadır. Maaşların yeterli gelmemesi ve alım gücünün azalması halkın geçimini zorlaşmaktadır. Bu zor durumlar karşısında çaresiz kalan vatandaşlar ise çareyi ek işlerde ve enformel sektörde çalışmakta aramaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının kasım ekonomik verileri (2023)'ne göre çekirdek enflasyonun senelik %69,89 oranında arttığı kaydedilmiştir. Benzer şekilde Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) kasım verileri (2023)'ne göre, tüketici fiyat endeksinin (TÜFE) çekirdek enflasyon artış oranına yakın şekilde senelik %61,98 ve aylık olarak ise %3,28 oranında yükseldiği kaydedilmiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere, ülkemizde enflasyon oranları son yıllarda azımsanmayacak derecede yüksekten ilerlemektedir. Enflasyon oranlarının artışı ve yüksek oranlarda süregelmesi ülke ekonomisi açısından alarm verici bir nitelik taşımaktadır. Çünkü enflasyon oranının yükseldiği dönemlerde kayıt dışı istihdam ve çalışma oranlarında da yükselmeler meydana gelmektedir. Enflasyonun yükselmesi hem

işveren hem işçi açısından maddi kaynak ve alım gücü yetersizliği gibi sıkıntılar oluşturduğu için, enflasyonun yükseldiği zamanlarda bu sıkıntıların çözümü için kayıt dışı çalışmalara başvurulmaktadır.

2.3.1.5. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Gelir dağılımı, ülke ekonomisinde gerçekleştirilen tüm faaliyetlerin sonucunda elde edilen mali kazancın paylaştırılmasını ifade etmektedir. Ülkedeki gelir dağılımındaki adaletsizlik, kayıt dışılığa neden olmakla birlikte kayıt dışına neden olan diğer etmenlerle de ilişkisi bulunmaktadır. Ülkedeki insan sayısının hızla yükselmesi, iktisadi bunalımlar, kamu veya mal ve hizmetler hizmetleri için alınan harçlar, ulusal hâsılatın azalması (Yereli ve Karadeniz, 2004, s. 89) gibi etkenler bu anlamda örnek gösterebilir. Bu etkenlerin ulusal ve küresel düzlemde hem gelir dağılımını olumsuz etkileyerek gelir dağılımında adaletsizliğe yol açması hem de bununla bağlantılı olarak kayıt dışılık sorununa sebep olması açısından yakın sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik kriterlerinden biri olan Gini katsayısının sıfıra doğru gitmesi eşitlik, bire doğru gitmesi ise bozulma anlamına gelmektedir (TÜİK, 2023). Türkiye’de Gini katsayısı “0,415” olarak tahmin edilirken bir önceki yıla göre de 0,014’lük yükselme gerçekleşmiştir (TÜİK, 2023). Bu anlamda Gini katsayısındaki artışın ülkemizin gelir dağılımındaki bozulmaya ve adaletsizliğe işaret ettiği ifade edilebilir. Gelir dağılımındaki adaletsiz yapı en çok marjinal ve yoksul olan kesimi etkilemektedir. Çünkü adaletsiz gelir dağılımı halkın yoksullaşmasına neden olurken yoksul olan halk gelirinin yetmemesi sebebiyle giderek daha da yoksullaşmakta ve tek bir iş ile geçinmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca hanede daha önce çalışmamış olan kişiler çalışmak mecburiyetinde kalmaktadır. Bu durumda bilhassa da hanedeki kadınlar gelir oluşturmak için kayıt dışı sektörde sosyal güvencesiz koşullarda çalışma hayatına dahil olmaktadır.

2.3.1.6. Yoksulluk

Yoksulluk, kişilerin hayatını idame ettirebilmesi için her ne şartta olursa olsun çalışmalarını mecburi kılmaktadır. Bu durumda seçeneği az olan yoksul kişiler, koşullarını ve sonuçlarını göz ardı ederek kayıt dışı sektöre yönelmektedirler. Dolayısıyla enformel istihdam içinde yer almanın yoksullukla yakın ilişkisi bulunmaktadır (Carr, Chen ve Tate, 2000, s. 127). Enformel sektörde yer alan ve kayıt dışı işlerde çalışan

kişilerin genel ekonomik durumları düşük olmaktadır. İktisadi açıdan kendisinin veya ailesinin geçimini sağlamakta zorlanan ya da geçinemeyen yoksul bireyler, bir an evvel geçimini temin edebilmek ve gelir elde edebilmek adına aradığı işlerin karşılığını formel sektörden ziyade enformel sektörde daha kolaylıkla bulmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı istihdamda aranan niteliklerin fazla olmaması ve kayıt dışı istihdama kayıtlı istihdamdan daha çabuk erişebilmeleri sebebiyle bu alanda yer alan kesimin genel olarak yoksul olduğu bilinmektedir.

2.3.1.7. Kıdem Tazminatı Uygulaması

Farklı aralıklarla ve farklı tarihlerde içeriği değişen kıdem tazminatı uygulaması, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) raporuna göre (2016, s. 119) ilk olarak 1936'da ülkemizin “İş Kanunu”na eklenmiştir. Kıdem tazminatının uygulanması ile amaçlanan çalışan kişilerin çalışma amacıyla harcadıkları sürelerin ve emeklerin karşılığında bir hak ve güvence elde etmesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kıdem tazminatı, işletmelere ve işverenlere dair ekonomik yükümlülük olmanın yanında işverenlerin üzerinde mali külfet olarak değerlendirilmektedir.

TİSK'in aynı raporuna göre (2016, s. 120) kıdem tazminatı, dünya genelinde en yüksek maliyetli yapılardan bir tanesi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, enternasyonal yarışta azaltırken emek pazarının mobilitesini de sınırlamaktadır. Bu olumsuzluklara ek olarak kayıt dışı istihdamın da büyümesine etki etmektedir. Kıdem tazminatı uygulamasının varlığı ve maliyeti, işverenlerin çalışanların bu haktan yararlanmasını önlemek ve kendi maliyetini ortadan kaldırmak maksadıyla kayıt dışılığa yeltenmelerine sebebiyet vermektedir.

2.3.2. Sosyokültürel Nedenler

Kayıt dışı istihdama neden olan etmenlerden bir diğerini sosyokültürel nitelikli sorunlar oluşturmaktadır. Bu sosyal sorunlar; göç ve kentleşme, nüfus artışı ve artış hızı, eğitim yetersizliği veya eğitim seviyesinin düşük olması ile bununla ilişkili olarak işgücündeki nitelik yetersizliği ve sosyal güvenlik bilinci eksikliği olarak ifade edilebilir.

2.3.2.1. Göç ve Kentleşme

Göç tüm dünyada görülen ve belirli dönemlerdeki gelişmelere göre hızı ve yoğunluğu değişen bir yer değiştirme hareketini ifade etmektedir. Bu göç hareketi daha çok gelişmemiş ülke ve bölgelerden gelişmiş ülke ve bölgelere doğru bir seyir hali göstermektedir. Bir ülke içinde ise kırsal bölgedeki illerden kentsel özelliği gelişmiş olan bölgedeki illere göç aksiyonu gözlemlenmektedir.

Dünyadaki gelişmeleri takiben ülkemizde de özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente şeklinde yaşanmaya başlanan göç hareketleri, kayıt dışı istihdamı besleyen önemli sosyal nedenlerden biri olarak yer almaktadır. Sanayileşme ve tarımda makineleşme gibi yeni gelişmeler sonucu oluşan işgücü fazlalığı nedeniyle iç göç hareketleri gelişmemiş şehirlerden gelişmiş büyük şehirlere yönelik gerçekleşmektedir. Ancak şehirlerde de bu niteliksiz işgücü açığını karşılayacak emek talebinin bulunmaması ekonomik hayatta işsizlik sorununu meydana getirmiştir. İşsiz kalan nüfus çalışma ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla kendi imkanları doğrultusunda yeni ve aykırı nitelikteki işlere yönelmiştir.

Gelirlerini arttırmak için kentsel bölgelere doğru yapılan yer değiştirme hareketi ile insan akışı sonucu hem kentsel bölgelerde düzensiz görünümeler meydana getirerek çarpık kentleşme sorununu oluşturmakta hem de kayıt dışı sektörü beslemektedir (Karataş, 2017, s. 8). Çünkü göç eden kişiler, devlet arazileri üzerine kaçak olarak yaptıkları gecekondualarda geldikleri bölgenin yaşam tarzına benzer kurdukları hayat ile şehirlerde barınmaya çalışmışlardır. Ancak böyle bir durumda hızlı şekilde kontrolsüz ve plansız bir kentleşme sonucu şehir hayatındaki yerleşim düzeninde bozulmalar meydana gelmiştir. Ayrıca bu durumla beraber kentlerdeki istihdam yapısı ve düzeni de bozulmuştur. Göç eden nüfusun yetersiz eğitim düzeyine sahip olması ve bu nedenle herhangi bir iş kolunda uzmanlıklarının olmaması dolayısıyla istihdamın aykırı ucunda yer alan işlerde kayıt dışı ve güvencesiz şekilde çalışma imkânı bulmuşlardır. İşgücü çerçevesinden bakıldığında ucuz emek niteliği taşıdıklarından çok düşük ücretler karşılığında çalışmaya mecbur kalmışlardır. Vasıfsız emeğe dahil olmaları nedeniyle göç eden nüfusun çoğunluğu, iş bulabilme imkânı ve yapabilecekleri işler açısından enformel sektöre yönelmek zorunda kalmışlardır. Daha önce aile işçisi veya gündelik işçi olarak çalışan kadınlar ise bu süreçte

gelir elde edebilmek için daha çok evden yapılabilecek nitelikteki kayıt dışı işlere yönelmişlerdir.

Özellikle kırlardan kentlere yoğun göçlerin yaşandığı dönemlerde kadınlar, göçün toplumsal ve ekonomik boyutlarından ve sonuçlarından daha çok etkilenen kesim olmuşlardır. Köy gibi kırsal bölgelerde veya tarıma uygun küçük yerleşim yerlerinde nitelikli işgücüne dahil olmayan kadınlar, tarla-bahçe vb. gibi ev dışındaki yerlerde ücret karşılığı çalışma imkânlarına sahiplerdir. Fakat büyük şehirlere yapılan göçler sonucunda bu imkânlar kısıtlanmakta veya tamamen ortadan kalkmaktadır. Kadınlar için kentteki iş ve yaşam koşullarının kendilerinde bir karşılığı olmadığı veya kendilerine uymadığı durumlarda kamusal alanda ücretli işlerde yer edinememekte ve hane içerisinde kalmaktadırlar. Daha öncesinde kendisine kamusal alanda ücretli emek olarak yer bulan kadınlar, kentlerde de bu arayışa girdiklerinde genel olarak onları enformel/kayıtsız sektör karşılamaktadır.

2.3.2.2. Nüfus Artışı

Ülkede yaşayan kişi sayısının giderek veya ani yükselmesi özellikle iktisadi alanda pek çok problem meydana getirmektedir. Bu problemlerden biri, özellikle çoğalan insan sayısına denk seviyede çalışma imkânı sağlanamamasıdır. İşsiz olan veya işsiz kalan kişiler, bu duruma çözüm bulabilmek ve bu imkânsızlıktan çıkabilmek için seçim hakkı gözetemeyerek herhangi bir işte çalışmaya razı duruma gelmektedir. Bu mecburiyet durumu da kişilerin hem emeklerinin karşılığı olan maaşlarının azalmasına neden olmakta hem de kazançlarını yükseltmeye niyetlendiklerinde gayri resmi alanda sosyal güvencesiz şekilde çalışmalarına neden olmaktadır (İpek, 2014, s. 174-175). Bu minvalde kayıt dışı istihdam da nüfus artışına paralel sayılabilecek şekilde giderek artmakta ve her geçen zamanda kolaylıkla yeni bir işgücünü bünyesine dahil edebilmektedir.

Bir ülkenin gelişme hızının veya gelişim seviyesinin, ülkedeki nüfus artış hızından daha yavaş seyir göstermesinin o ülkenin ekonomisine etkisi olumsuz olmaktadır. Artan nüfusa karşı sosyoekonomik kaynak yetersizlikleri meydana gelmektedir. Kaynakların yetersiz gelmesi ile kaynakların dağılımında adaletsizlikler baş göstermektedir. Aynı zamanda rekabet arttığı ve iş bulmak daha zorlaştığı için işsizlik oranı yükselmektedir. Böyle bir durumda çalışan ve çalışmayan tüm insanların geçimi etkilenmekte ve ekonomik açıdan

sıkıntılar oluşmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar ise geçim derdinde olan bireyleri kayıt dışı olarak sağlıksız koşullarda ve düşük ücretlerde çalışmaya razı olmaya mecbur bırakmaktadır.

2.3.2.3. Eğitim Yetersizliği

Kayıt dışı istihdama neden olan ve kayıtsız istihdamı arttıran önemli toplumsal sorunlardan biri de eğitim seviyesinin yetersiz olmasıdır. Eğitim, emeğin kalitesini oluşturan önemli bir unsur olduğu için bu alana yönelik sermayeler kaliteyi yükseltmektedir (Karaarslan, 2010, s. 19). Eğitim seviyesi düştükçe kayıt dışı çalışmaların görülme sıklığı artmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe kayıt dışı çalışmaların görülme sıklığı ise tam tersine azalmaktadır. Buradan yola çıkıldığında kayıt dışı çalışma ve kayıt dışı istihdam edilme ile eğitim olgusu arasında doğrudan ve zıt yönlü bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim durumu ile işgücüne katılım arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım da artmaktadır. Eğitim seviyesi yetersiz veya düşük olan bireyler eğitim seviyesi yüksek olan bireylere kıyasla çalışma yaşamına ya hiç katılamamakta ya da kayıt dışı olarak katılma olanağı bulmaktadır. Ayrıca kadın ve erkek arasında da eğitim durumuna göre kayıtlı işgücüne katılım durumu farklılaşmaktadır. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan bölgelerde kadınların eğitim alma imkânlarının erkeklerden daha düşük olduğu göz önüne alındığında kadınların işgücüne katılımları erkeklerin işgücüne katılımlarından çok daha düşük oranlarda olmaktadır. Bu nedenle kayıtlı alanda kendileri için iş imkânı bulamayan kadınlar eğitim yetersizliği nedeniyle kayıt dışı istihdama daha fazla dahil olmaktadır.

Görüldüğü üzere eğitim seviyesinin düşük olması kayıt dışı alanı besleyen bir faktör olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı istihdamı azaltmak ve engelleyebilmek için ülkedeki eğitim seviyesinin yükseltilerek emeğin kayıtlı çalışmaya karşı dirençli ve bilinçli hale getirilmesi gerekmektedir.

2.3.2.4. Sosyal Güvenlik Bilinci Eksikliği

Sosyal güvenlik kurum ve kuruluşlar birliği, insanların kazançlarına bakılmaksızın toplumsal tehlike durumlarında maddi açıdan teminat sunmaktadır (Karaarslan, 2010, s.

87). Bu kurum ve kuruluşlar birliğine dair bilgiler herkes tarafından bilinmemekte veya yeterli düzeyde bilgiye sahip olunmamaktadır. Sosyal güvenlik bilinci eksikliği veya bu konudaki bilgi eksikliği ise, kişilerin kayıt dışı olarak çalışmasında veya kayıtsız olarak çalışmayı sürdürmelerinde önemli bir etkidir.

Çalışan kişilerin sosyal güvenlik kapsamında haklarını tam olarak veya gerekli ölçüde bilmemeleri, çalışan olarak haklarından mahrum kalma durumlarına neden olmaktadır. Ayrıca gerektiği zamanlarda haklarını koruma ve hak mücadelesi verebilmelerine engel olmaktadır. Eğitim seviyesi düşük olan kişilerin farkındalık düzeyleri düşük olmaktadır ve bu kişiler sosyal güvenliğe dair bilgi ve bilinçten yoksun olmaktadır. İlerde karşılaşılabilecek sorunların bilincinde olmamalarından dolayı bu kişilerde kayıtlı çalışmaya karşı bir direnç oluşmamaktadır.

Ancak bu durumda farklı görünümde de bulunmaktadır. Bir kişi çalışan olarak belli bir derecede sosyal güvenlik bilincine sahip olsa da daha fazla kazanç sağlama isteği ile ileriye düşünmeden hareket ederek o günün şartlarını iyileştirme çabası vb. nedenlere dayalı olarak kayıtsız çalışmayı tercih edebilmektedir. Veya bundan farklı olarak sigortalı olmayı kendisinin meşru talebi saymaktan ziyade üretici birimin istemi şeklinde düşünmektedir (Bulut, 2013, s. 97). Bu sorunların önüne geçebilmek için işgücünün sosyal güvenlik ve sosyal haklar konusunda bilinçlendirilmesi son derece mühim durumdadır.

2.3.2.5. İşgücünde Nitelik Yetersizliği

Çalışmak için gerekli olan unsurlardan biri beşerî sermayedir. Beşerî sermayenin yeterli olmaması işgücü içerisinde olmaya veya işgücünde iyi bir seviyede olmaya ket vurmaktadır. Eğitim düzeylerinin düşük olması ve çalışma tecrübelerinin olmaması o kişileri işgücü içerisinde niteliksiz kılmaktadır. Ancak bunun yanında çoğu durumda teknik bilgiye ihtiyaç oluşturmayan veya teknolojiye çok az yararlanılan bir yapı olan enformel sisteme dayalı işler için zaten çalışanların eğitim seviyesinin yüksek olmasına ve nitelikli olmalarına ihtiyaç duyulmamaktadır. Nitelik gerektirmeyen işler genellikle düşük gelirli işler olarak yer almaktadır. Hem yapılabilecek işlerin kısıtlı olması hem de ücretlerin düşük olması nedeniyle de enformel sektörde kayıt dışı işler bu kişilere kapılarını açmaktadır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığının raporuna göre (2022, s. 32) ülkemizde hem eğitim seviyesi hem de işgücü vasfına dayalı olarak kayıtsız çalışmanın fazla olması ve daha çok *tarım* kesiminde gerçekleşmesi, kişilerin bu kesimde daha rahat çalışma olanağı elde etmelerinden kaynaklanmaktadır. İşgücünün niteliği arttıkça sektörel olarak gelişmeler yaşanmaktadır. Ek olarak işgücünün çalışma koşulları iyileşmektedir ve istihdamın kayıtlı olarak gerçekleşmesinde artışlar görülmektedir. Dolayısıyla işgücünün niteliğinin yükselmesi kayıt dışı istihdamın azalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle işgücünün eğitilmesi ve niteliksel olarak geliştirilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

2.3.3. İdare Sisteminden Kaynaklı Nedenler

İstihdamın kayıt dışı olarak gerçekleşmesinde etkili olan nedenlerden bir diğeri idare sisteminden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. İdare kaynaklı ortaya çıkan kayıt dışı istihdamın gerçekleşmesinin nedenlerinden birini kurumlar arasında oluşan koordinasyon veya eşgüdümlü hareket etme eksiliği oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik kurumu ile bakanlıkların, ilgili kamu kurumlarının, meslek kuruluşlarının ve odalarının, vergi idaresi gibi kurumların arasındaki bilgi alışverişinin, eş zamanlılığın ve iş ortaklığının olmaması istihdamın kayıt dışı kalmasına sebebiyet vermektedir.

Kurumlar arasında eşgüdüm olmamasında ve yetersiz bildirişimde bulunmalarında aslında müşterek bir bilgi ortamının ve bilgiişleme olanak tanıyacak teknik zeminin yeterli bir seviyede yer almaması yatmaktadır (Süngü, 2007/2008, s. 117). Denetimin iyi işlemesi, sonuçların geçerliliği ve güvenilirliği için de kurumlar arasında eş zamanlılık ve uyum olması gerekmektedir. Denetim sırasında oluşan veya sonucunda ortaya çıkan eksiklikler sistemsal aksaklıklara ve yanlış uygulamalara sebebiyet verebilmektedir. Bu sonuçlardan biri de kayıt dışı istihdamın tespit edilememesidir.

Kayıt dışı istihdamın yaşanmasında etkisi olan idari sistemden kaynaklanan bir diğer neden ise mevzuatın karışık olmasıdır. İş ve çalışma ile ilgili uyulması gereken kuralları, düzenlemeleri belirleyen mevzuatların sade, açık ve anlaşılır bir şekilde olmaması ilgili mevzuatların maddelerinin uygulanmasında sorun meydana getirmektedir. Ayrıca bu durumla bağlantılı olarak geçerli olan kuralların esas kısımlarına, geçici ve ek maddelerin fazla olması dolayısıyla başvurulmaz duruma gelinmektedir (Karaarslan, 2010, s. 94). Bu

durum karışıklıklara ve anlaşılabilirliklere sebebiyet verirken ayrıca bazı maddeler gözden kaçırılabilir. Vergi usul ve esasları, sigortaya dahil olma durumu, işçi ve işverenlerin hakları gibi mevzuatların anlaşılabilirliği sonucu istihdamın kayıtsız olarak meydana gelmesi gibi mevzuata aykırı uygulamalar ve sonuçlar doğurmaktadır.

Bürokratik işlemlerin fazla olması kayıt dışı istihdamı besleyen nedenlerden bir diğeri olarak yer almaktadır. Yeni kurulacak bir iş için iş verenin iş yeri için iş yeri bildirgesi, çalışanı için sigortalı işe giriş bildirgesi ve farklı kurumlara verilmesi gereken pek çok belge ve bunun gibi yerine getirmesi gereken birçok yükümlülüğü bulunmaktadır. Formalitelerin yerine getirilmesi sürecinde her birine ayrı uğraş gerektiği için hem maddi açıdan hem de oluşacak zaman kaybı açısından işverene yük olarak görülmektedir. Tüm bu uygulamalar ve süreç ise mükelleflerin gözünü korkutarak kendilerine yönelik mesuliyetlerden kaçınmalarına neden olmaktadır. Böyle bir durumda sonuç olarak, bürokratik işlemleri eksik veya yapılmamış uygulamalar ile kayıt dışı istihdamlar meydana gelmektedir.

İdare kaynaklı ortaya çıkan kayıt dışı istihdamın gerçekleşmesinin nedenlerinden sonuncusunu ise denetim yetersizliği ve etkin bir ceza sisteminin olmaması oluşturmaktadır. Kayıt dışılığı tespit edebilmek, kayıt dışılığın oranını belirleyebilmek ve kayıt dışı istihdam önleyebilmek için denetimler etkin, düzenli ve yeterli seviyede olmalıdır. Denetimlerin etkin ve eksiksiz şekilde yapılabilmesi için bu işler ile görevlendirilmiş memurların yeterli sayıda olması gerekmektedir. İstenilen sonuca ulaşılabilirliği açısından denetleyen kişilerin bu hususta yetkinliğe sahip bulunmaları önemli bir noktadır. Ayrıca denetleyici topluluğundaki kişilerin nesnel tavır sergileyerek daha yoğun kontroller gerçekleştirmelerine ihtiyaç duyulmaktadır (Karaarslan, 2010, s. 96). Denetimler sonucunda kayıt dışılığın tespiti halinde gerekli kurumlara bildiriminin yapılmaması, etkili ve eşit ceza sisteminin uygulanmaması ve cezaların takibi yapılmaması dolayısıyla meydana gelen denetim eksikliği, memur ve ihtisas yetersizliği kayıt dışı istihdamın gün yüzüne çıkmasına gölge düşürmektedir.

2.3.4. İşletmeden Kaynaklı Nedenler

Kayıt dışı istihdamın nedenleri arasında yer alan bir başka neden işletmelerden kaynaklı olarak meydana gelmektedir. Küçük ölçekli işletmelerin fazla olması bunlardan ilkin

oluşturmaktadır. Küçük çaplı işletmeler çoğunlukla resmi olmadıkları için resmi işkolunun bulunmadığı kısımlarda etkinlik sağlamaktadırlar. Gerçekleştirdikleri çalışmaları ve yapıları istek doğrultusunda değişebilir bir biçimde olduğu için piyasada tutunabilmekte, piyasa ile kolay denge kurabilmekte ve alıcılara da sıkıntı çekmeden erişebilmektedir (Ekin, 1995, s. 42). Bu doğrultuda çalışma yaşamında küçük yapıdaki işletmeler emek gücüne daha fazla ihtiyaç duyan bir yapıda olduğu için, gerekli nitelikleri sağlayamamasından dolayı kayıtlı alanda kendisine yer bulamayan bireylere iş imkânı sunmaktadır. Ancak küçük ölçekli işletmelerin fazla olması ve yaygınlaşması, yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden kaçınması ve bu yükümlülükleri yerine getirecek kapasitelerinin bulunmaması kayıt dışı sektörü besleyen bir faktör olarak istihdam yapısını bozmaktadır.

İşletme kaynaklı kayıt dışı istihdamı nedenlerinden ikincisi işletmeler arasındaki rekabetin az olmasından kaynaklanmaktadır. İşletmeler arası rekabetin yüksek olabilmesi konusunda önemli noktalardan birinin devletin işverenlerden çalışan için aldığı prim ve güvence ödemelerinin düşük olması ile ilişkisi bulunmaktadır. İşgücü maliyetlerinin işverenin karşılayabileceği bir seviyede olması, işletmelerin de büyümesine ve rekabet gücünün artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak işgücü maliyetlerinin yüksekliği işletmeler üzerinde fazladan masraf yükü oluşturmaktadır. Bu nedenle rekabet koşullarına uygun olmayan, ayak uyduramayan ve ağır maddi yük altında kalan işletmeler küçülme yoluna gitmek zorunda kalmakta ve kayıt dışına başvurmaktadır.

Kayıt dışı istihdama ve artışına neden olan işletmeden kaynaklı etmenlerden üçüncüsü işletmelerin kurumsallaşmasını sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Firmaların resmi yapısının sağlanmaması, iktisadi belgelerinin doğru aktarılmaması, idare biçiminin belirsizliği, denetim mekanizmasının ve teşkilat düzeninin bulunmaması (Karaarslan, 2010, s. 92) o firmaların kurumsallaşmamış olduğunu göstermektedir. Kurumsallaşamayan işletmeler hem üretim hem de istihdam alanında enformellik meydana getirmekte ve kayıt dışı istihdamı arttırmaktadır.

Marka oluşturamamak işletmeden kaynaklı kayıt dışı istihdamın bir diğer nedeni olarak yer almaktadır. Bazı firmalar yetersiz alt koşullar sebebiyle marka oluşturamamaktadırlar. Ürünün niteliğinin düşük olması hem marka oluşturma hem de piyasa rekabetine daha güçlü dahil olma konusunda üreticiyi geride bırakmaktadır. Bu nedenle meydana getirilen

ürünün niteliği, marka yaratma konusunda önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Bu sayede hem iş gücü kullanma olanağı ve imalat yükselmekte hem de piyasadaki çekişmeli ortam için kuvvet kazanılmaktadır. (Yereli ve Karadeniz, 2004, s. 104). Aynı zamanda marka oluşturup kendini tanıtmak, piyasada etkili bir yer edinme ve böylelikle daha uzağa açılabilme, kaliteli ve formel olarak üretim yapma istihdamın kayıtlı olarak gerçekleşmesinde önemli bir etken olarak yer almaktadır.

İşletmeden kaynaklı nedenlerden sonuncusu ise taşeron işçilik ve fason üretim kaynaklıdır. Taşeron ve fason kelimeleri anlamları ve uygulanmaları açısından birbirinden farklı ancak birbiri ile yakın ilişkili kavramlardır. Taşeron alt işveren manasını ihtiva ederken, işletmenin farklı işletmelere ya da kimselere ısmarlama yöntemi ile işlerini yürütmesi üzerine kurulu olan fason ise ona bağlı farklı bir uygulama veya yürütme şeklini ifade etmektedir (Koç, 2001, s. 9). Taşeronluk ve fason üretim, asıl işveren ve alt işveren arasındaki ilişki, sorumluluk ve uygulamaların somutlaşmış göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışanlar gerçek iş sahibinin yerinde olmalarına karşılık taşeron firma tarafından geçici olarak alınmakta ve emekleri kontrol edilmektedir (ILO, 2016, s. 32). Buradan yola çıkılarak taşeronluk ve fason üretimin, temelde maddi giderlerin veya kayıpların azaltılması üzerine kurulu bir sistem olduğu ifade edilebilir.

Ülkenin iktisadi ve teknoloji alanındaki tekamülleri sonucunda büyük kapasiteli işletmeler işlerin yapılma sürelerini azaltmak ve maliyetlerini düşürmek amacıyla taşeron işletmelere yönelmektedirler (Karataş, 2017, s. 10). Bununla birlikte çalışma yaşamında üretim, çalışma zamanı, mekânı gibi alanlarda daha esnek, daha az kurala dayalı ve daha az standartlara bağlı bir yapılanmanın gelişmesi ve bunun da tercih edilmesi ile işler taşeron veya alt işverenler aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Taşeron işletmelerde yapılan fason üretim, yoğun olarak ucuz ve vasıfsız işgücünü kullanmaktadır. Bu bakımdan taşeronlaşma ve taşeron iş uygulamaları her ne kadar bir istihdam sağlasa ve işverenler açısından emek maliyetlerini azaltsa da kayıt dışılığı arttırmakta ve çalışanlara karşı esnek bir sömürü yaratmaktadır.

2.3.5. Sosyal Yardım Sisteminden Kaynaklı Nedenler

Kayıt dışı istihdamın neden olan başlıklar arasında son olarak sosyal yardım sisteminden kaynaklanan nedenler yer almaktadır. Bu sisteme bağlı olarak primsiz ödemeler, işsizlik

ödeneği ve sosyal transfer ödemeleri yapılmaktadır. Ancak 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu”na (1986) göre sosyal sigortası bulunan bireyler bu yardımlardan faydalanamamaktadırlar.

Sosyal yardım ağ ve kaynaklarının güçlü yapıda olması, kişilerin bu ağ ve kaynaklara olan güvenini arttırmaktadır. O halde bu şekilde elde ettikleri kazancı garantilemek ve yardımlardan istifade etmek isteyen kişilerin enformel sektörde sigortasız ve bildirimsiz çalışmaya yönelik talepleri artmaktadır. Sonuç olarak sosyal yardım uygulamalarının şartları dolayısıyla bireyleri kayıt dışı çalışmaya teşvik edebilmekte veya kayıtsız çalışmaya sevk eden aracı bir rol oynayabilmektedir.

2.4. Kayıt Dışı İşgücünün Sosyal Profili

Kayıt dışı istihdam işveren açısından maliyet azaltıcı etki yapmaktadır. Maliyet azaltıcı etkenlerin uygulanacağı kayıt dışı çalıştırılacak kitle önem arz etmektedir. Bu kitle kayıt dışı işgücünün sosyal profilini oluşturan, ucuz işgücü olarak yer alan ve nüfusun marjinal gruplarından oluşmaktadır. Bunlar ise yabancı kaçak işçiler, çocuk işçiler, kayıt dışı çalışan kadınlar ile sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık alanlar, deneme sürecinde kayıt dışı çalışanlar ve ilk iş yerinde kayıtlı olup ikinci işyerinde kayıtlı olmayanlar şeklinde ifade edilebilir. Kayıt dışı çalışan kadınlar bu çalışmanın temel noktasını oluşturduğu ve kadınların verilen diğer gruplar içerisinde de yer aldıkları bilindiği için çalışmanın bu kısmında kayıt dışı işgücünün tüm sosyal profillerinin açıklamasına yer verilecektir.

2.4.1. Kayıt Dışı Çalışan Kadınlar

Kayıt dışı çalışan kadın işçiler enformel sektörün büyük bir bölümünü kaplamaktadır. Bu durum üzerinde farklı sebepler yer almaktadır. Kadınların mağdur olmasını önlemek adına formel işkolunda alınan önlemlerin işveren açısından fazla harcamaya sebep oluşturması, formel olmayan işkoluna kapı aralamaktadır (Ekin, 1995, s. 55). ILO’nun Çalışma Belgesi 84’ün (2022) çıktılarından birisinde de benzer şekilde kadınların kayıt dışı istihdamı ile onların iktisadi açıdan etkin duruma getirilmesi arasında yakın ilişki olduğu ifade edilmiştir (s. 4). İşverene yüklenen bu durum sonucunda kadınların kayıtlı ve sigortalı olarak işe alınmasının önünde bir engel oluşmaktadır. Daha fazla mali yük altına girmek istemeyen (özellikle küçük ölçekli) işletmeler ya kadın çalışan tercih

etmemekte ya da kadınları kayıt dışı olarak çalıştırmayı seçmektedir. Bu anlamda kayıtlı istihdamda kadınların tercih edilmesinin önündeki engellerden birinin iktisadi temele dayalı sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Kadınların kayıt dışı işgücünün önemli bir sosyal profilini oluşturmasının diğer nedeni ise sosyokültürel etmenlerden kaynaklanmaktadır. Endüstrileşmiş yerlerde erkeğin “ekmek kazanma” ve “ev geçindirme” gibi nitelikleri ön plana çıkarken kadınlar karşılığında ücreti bulunmayan ancak daha özveri gerektiren aile üyelerine bakma işinden mesul tutulmuştur (ILO, 2016, s. 14). Ev işleri ve bakım yükü sırtında olan kadınlar ya hiç istihdamda bulunamamakta ya da ev eksenli ve kayıt dışı olarak formel sektöre kıyasla daha kötü koşullarda resmiyette görünmeden, çalıştıklarının bildirimi yapılmadan, sigorta güvencesinden mahrum, esnek ve uzun çalışma saatlerine karşılık düşük ücretler karşılığında çalışmak durumunda kalmaktadırlar.

Son dönemlerde cinsiyet, yaş vb. gibi emeğe dayalı farklılaşmalara ve globalleşme temelli faktörlere bakıldığında, kadınların da geniş ölçekte iş hayatında yer aldıkları ve bu çalışmalarının ücret karşılığında olmasının arttığı görülse de standardın dışında kalan tipik olmayan işlerde daha fazla yer almaktadırlar (ILO, 2016, s. 117;120). Kadınlar, daha eskiye göre her ne kadar daha fazla çalışma yaşamı içerisinde yer almaya başlasalar da öğrenim yetersizliği, ev içi yükümlülükler ve negatif tefrik uygulamalarına maruz kalmaları dolayısıyla bu artış gayri resmi istihdam kapsamında görülmektedir. Bu doğrultuda kadınlara işgücünde verilen ikincil roller, toplumsal cinsiyete dayalı yapılan iş bölümü ve ücret farkı kadınların istihdamda kayıt dışı kalmasına sebebiyet vermektedir.

2.4.2. Yabancı Kaçak İşçiler

Yabancı kaçak işçiler, kayıt dışı istihdamda yer alan bir diğer sosyal profili oluşturmaktadır. Yer aldığı devletle arasında yurttaşlık bağı bulunmayan ve kanunlara göre çalışmalarına, konaklamalarına ve oturmalarına yönelik izinleri olmayan ancak buna karşılık işgücünde yer alan kişileri ifade etmektedir (KADİM, 2006, s. 2). Gittikleri ülkelere girişleri yasal prosedürlere göre ve kayıt altında olmadığı için bu kişiler kaçak olarak görülmektedirler. Ülkeye girişleri yasal olsa bile çalışmaları yasal olmayan yabancı işçiler bulunmaktadır. Kaçak olmaları bulundukları ülkede kayıtlı şekilde çalışmalarına engel bir durum oluşturmaktadır.

Yabancı kaçak işçiler, genel olarak ülkelerindeki toplumsal ve iktisadi sorunlar nedeniyle başka ülkelere gitmektedirler. Ülkemizde de 90'lardan bu yana ülke vatandaşı olmayan kişilerin çalışma yaşamına katılımı görülmektedir (Lordoğlu, Kıroğlu ve Tanyılmaz, 2004, s. belirtilmemiş). Kanuni açıdan gittikleri yerde iş hayatında yer almaması gereken bu bireyler maddi kaynaklı sebeplerden ötürü çok zor şartlar içinde çok az maaş karşılığında çalışmaya boyun eğmektedirler (Karataş, 2017, s. 13). Bununla birlikte ucuz işgücü niteliği taşımalarının işverenlere kâr sağlamasından dolayı kayıt dışı alanda tercih edilen bir gruptur.

2.4.3. Çocuk İşçiler

Çocuk işçilik, kayıt dışı istihdam konusunda hassas bir noktayı ihtiva etmektedir. Bu nedenle üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Çocuk hakları bazı kanun ve sözleşmeler ile koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, ülkemizdeki 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu bunların başında yer almaktadır. Ek olarak 4857 sayılı Türk İş Kanunu da çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı ile ilgili çocukları korumaya yönelik maddeleri barındırmaktadır. Bu minvalde kanunun (2003) 71. maddesine göre, istisnaları bulunmakla birlikte, yasal olarak çocukların çalıştırılması için 15 yaşın tamamlanması gerekmektedir. Ancak her durumda kanuna uyulmamaktadır. Yaş sınırının altında kalan çocukların çalışmaları gizlenmekte ve resmi makamlara bildirilmemektedir.

Endüstri inkılabının yaygınlaşmasıyla görülen çocuk işçiliği problemi, Avrupa'dan sonra 20. çağda “Anadolu’da” ortaya çıkmıştır (Yereli ve Karadeniz, 2004, s. 72). Çocuk işçiliğin ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında küresel ve yerel sosyoekonomik etmenlerin belirleyiciliği söz konusudur. Bu minvalde daha çok gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha fazla görülen sosyal ve ekonomik bir problem olarak yer almaktadır. Çünkü bu toplumlarda hem yardıma muhtaç aileler daha fazla bulunduğu hem de ülke ekonomisi gereği ucuz işgücüne daha fazla ihtiyaç duyulduğu için çocuk işçilik daha çok belirginleşmektedir. Ailelerine yardımcı olmak, ev geçimine katkıda bulunmak için çok düşük ücretler karşılığında çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durumda özellikle kadınlara ek olarak kayıt dışı çalıştırılabilecek gruplardan birini de çocuk işçiler oluşturmaktadır.

2.4.4. Sosyal Güvenlik Kurumundan Gelir ve Aylık Alanlar

Sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık alan grup içerisinde emekliler, dul ve yetim aylığı alanlar, malullük ve yaşlılık aylığı alanlar gibi farklı profildeki bireyler dahil olmaktadır. Bu kişilerin hali hazırda bir sosyal güvencesinin bulunuyor olması sebebiyle çalışmalarını kayıt dışı tercih etmektedirler ya da zorunda kalmaktadırlar. Bunun nedeni sigortalı bir işte çalıştıklarının tespiti halinde önceden edindikleri hakları olan aylıkları kanuna dayalı olarak kesilmektedir. Hak kaybına uğramak veya aylıklarının kesilmesini istemeyen ve sosyal güvenceleri bulunduğundan ötürü sigorta kaydına ihtiyaç duymayan bireyler kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedirler.

2.4.5. Deneme Sürecince Kayıt Dışı Çalışanlar

Kayıt dışı istihdamın sosyal profilini oluşturan gruplardan bir diğeri de deneme sürecinde kayıt dışı çalışan bireylerdir. İşe yeni başlayan kişiler işverenler tarafından deneme süreci adı altında işe başlatıldıktan sonra belli bir süre kamu kurum ve kuruluşlarına bildirim yapılmamaktadır. Bu süreç yasa gereği en fazla “iki ay” olabilmektedir (Karaarslan, 2010, s. 42). Bildirimlerinin yapılmamasından dolayı, bireyler bu süreç içerisinde kayıt dışı olarak çalışmaktadırlar. Bu süreçte hem gerçek hem de tüzel kişilik açısından kayıplar meydana gelmektedir.

2.4.6. İlk İşyerinde Kayıtlı Olup İkinci İşyerinde Kayıtlı Olmayanlar

Enformel sektörün ve kayıt dışı istihdamın geniş ölçekte olmasının nedenlerinden birisi de ilk iş yerinde kayıt altında çalışıp ikinci iş yerinde kayıt altında olmadan çalışanlardır. İkinci veya ek bir işte çalışmanın temelinde daha çok ekonomik nedenler yer alsa da farklı amaçlarla veya nedenlerle gerçekleştirildiğine de rastlanmaktadır. Bu tür çalışma şekli çoğunlukla gelişmemiş ülkelerde görülmekle birlikte ülkemizde de görülmektedir.

İkinci iş yerinde kayıtlı olmamak hem çalışan hem de işveren tarafından tercih edilebilmektedir. İşverenler çalışanlar için ödedikleri prim ve vergi yükümlülüklerinden kaçınarak maliyetlerini azaltmak için kayıt dışı çalıştırmayı seçmektedirler. Çalışan bireyler ise kayıtlı oldukları ilk işlerinden elde ettikleri hakları kaybetmemek için kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedirler. Bilhassa da “işçi” ya da “memur” olarak çalışan kesimde bu durumun örnekleri görülmektedir (Karaarslan, 2010, s. 44). Aynı zamanda

maaşı ile geçinemeyen veya geçinmekle yetinmek istemeyen kişiler de başka bir işte bağımlı veya bağımsız çalışan kategorisinde kayıtsız olarak yer almaktadırlar.

2.5. Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri

Kayıt dışı istihdamın ve kayıt dışı çalışmanın birey ve ülke ekonomisi açısından hem olumlu hem olumsuz olarak farklı sonuçları meydana gelmektedir. Her ne kadar gelir sağlama, istihdam olanağı oluşturma, rekabet meydana getirme vb. gibi kısıtlı da olsa olumlu etkileri bulunmasına karşılık daha çok sorunlar meydana getiren bir istihdam alanıdır. Sosyal, ekonomik, idari ve hukuksal yönlerden topluma yansıyan etkileri ile tüm dünyada hem çalışan ve işveren hem de devlet açısından ciddi olumsuz sonuçlar meydana getirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında olumsuz çıktılarına yer verilecektir.

2.5.1. Çalışan Açısından

Kayıt dışı istihdamın çalışanlar yönünden ortaya çıkarttığı pek çok olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bunlar arasında sosyal güvencesiz, sağlıksız koşullarda ve düşük ücretler karşılığında sosyoekonomik haklarından mahrum kalarak maddi ve manevi açılardan sorunlarla karşılaşmaları yer almaktadır.

Kayıt dışı sektördeki istihdamın kontrol altında tutulamaması, gerekli takiplerin yapılmaması ve önlemlerin alınmaması dolayısıyla maaşların nakden verilmesi çalışan kesim için sıkıntı yaratmaktadır (Özbay, 2020, s. 1). Aynı zamanda aldıkları ücret açısından da hak kaybına uğramaktadırlar. Kayıt altında olan çalışanlara kıyasla daha az ücret ile aynı işi yapabilmektedirler. Emeklerine karşılık almaları gereken ücretin altında ücret alan ve kendileri ile aynı işi yapan çalışanlara kıyasla onlardan daha az ücret almaları bu kişileri hem maddi açıdan hem de psikolojik açıdan yıpratarak pek çok kötü sonuçlara yol açabilmektedir.

Kayıtsız veya sosyal korumasız şekilde çalışma, bireyler açısından çoğu zaman kolay bir şekilde işsiz kalınmasına neden olmaktadır. Bu durumun yaşanmaması için iş sahibinin empozelerine karşı çaresiz kabullenme durumu, iş sahibi karşısında hukuki isteklerini kullanamama ve muhtaçlıkla karşı karşıya kalma gibi farklı etkileri olan problemler meydana getirmektedir (İlhan, 2019, s. 365). Bunun yanında kayıt dışı

istihdam edilen çalışanlar, sosyal sigorta ve güvenlik hakları bulunmadığı için, işten ayrılmaları durumunda gerekli şartları sağlasalar bile alabilecekleri tazminat hakkı olan toplu paradan da mahrum kalmaktadırlar.

Kayıt dışı istihdam edilen bireyler haklarını ve çıkarlarını korumak, onları sürdürmek veya geliştirmek için normalde yasal hakları olan sendika gibi birliklerden mahrum kalmaktadırlar. Dolayısıyla kayıt dışılık sonucu çalışanların örgütlenme hakları elinden alınmaktadır. Çalışanlarını kayıtsız bırakan aracı işletmelerde kartelleşmeye dayalı teşkilatlanmanın sıkıntılı bir hal alması, sendikaya kayıtlı çalışanlarda düşüşler meydana getirerek kartelleşme bağıntısı da küçültmektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004, s. 140). Kartelleşmenin ve teşkilatlanmanın azalması çalışanların sendikaya üye olmaları ve aktif katılımları sayesinde edinilen bilgi ve tecrübelerden faydalanamamaları, haklarını koruma ve sürdürme konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olamamaları, haklarının savunusu konusunda kendilerini temsil edecek nitelik, grup veya birleşimlerin olmaması, çalışanlar için önemli bir husus olan pazarlık yeteneğinden mahrum kalmaları ve reel ücretlerin azalması gibi sonuçlar örnek verilebilir.

Kayıt dışılık büyük bir emniyet yoksunluğu ortaya çıkardığı için çalışanlar genellikle devlet organlarının imkanlarından mahrum kalmaktadırlar. Bu nedenle içtimai güvence gibi ihtiyaçları için fırsatçı nitelik taşıyan ve formel olmayan sistemlere itibar etmek mecburiyetinde kalmaktadırlar (ILO, 2002, s. 3). Aslında çalışıyor ve üretiyor olmalarına karşın resmi olarak çalışan kategorisine dahil olmadıkları ve bildirimsiz kaldıkları için çalışmalarının görünmemesi sebebi ile kanuni haklarından faydalanma imkânlarından yoksun kalmaktadırlar. Yaşadıkları problemlerin giderilmesi için de devlet mekanizmasından ziyade kendi çevrelerince ve kendi koşullarınca çözüm üretmeye çalışmaktadırlar. Fakat bu çözümler her zaman etkin ve her koşulda geçerli olmamaktadır.

Kayıt dışı istihdamın toplumun daha çok dezavantajlı kesimi üzerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu nedenle kayıt dışı istihdamdan daha çok etkilenenlerin ve olumsuz sonuçlarına daha fazla maruz kalanların da yine bu kesimden olduğu görülmektedir. “Türkiye Ülke Ekonomik Raporu”na göre (2010, s. III-IV) ülkemiz açısından da olumsuz çıktılardan biri öğrenim seviyesi gereğince sağladığı kazançların yetersiz kalmasıdır. Bu sebeple de kadınların çalışma yaşamına daha az şekilde dahil olmaları noktasında etki ettiği açıklanmaktadır. Ancak bu konuda ek olarak kayıt dışı sektörde yer alan kadınların

bu alandaki erkeklere kıyasla çok daha fazla kısmının muhtaçlık durumunun bulunması söz konusudur (ILO, 2002, s. 3). Bu anlamda kayıt dışı istihdamda yer almanın veya ancak bu istihdama dahil olabilecek niteliği taşımanın sonuçları en çok kadın çalışanları mağduriyete uğratmaktadır. Bir yandan kadınların nitelikli işgücü içerisine dahil olmalarını zorlaştırmakta diğer yandan ise işgücü içinde olanları da kayıt dışında kalmaya mecbur bırakmaktadır.

2.5.2. İşverenler Açısından

Kayıt dışı istihdamın işveren açısından da olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bunlar işyeri kayıt altında olan ve kayıtlı işçi çalıştıran işverenlerin haksız rekabete ve daha fazla giderle başa çıkmaya maruz kalmalarıdır. Üretimlerinin karşılığını makbuzlandırmayan ve bünyesinde kayıtsız işçi bulundurup bu işçilerin maaşlarını doküman haline getirmeyerek harcamalarını saklayan kişiler kayıtsız kazanç sağlamaktadırlar (Yereli ve Karadeniz, 2004, s. 141). Bu kişilerin işyerleri, çalışanları veya üretimleri için herhangi bir prim ödemesi yapmadıkları, devlete vermekle yükümlü oldukları vergileri ödemedikleri ve mali yükümlülüklerini yerine getirmediği için kazançlarında bir eksilme durumu söz konusu olmamaktadır. Buna karşılık kayıtlı iş yapan ve ödemelerini düzenli yerine getiren işverenler, kayıtsız işler yapanlarla aynı koşullar altında rekabet etmesi gerekirken daha düşük kâr oranlarıyla haksız bir rekabet içinde yer almaktadırlar.

Küçük işletmeler, yasal düzende işleyen işletmelere karşı enformel düzende işlediklerinden dolayı piyasada rekabet açısından oluşturdukları haksızlık bu işletmeler üzerinde olumsuz etki meydana getirmektedir. Çünkü diğer işletmeler yasal yollar ile ilerleme kaydederken masrafları artmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerin ise yasal yollar ile ilerleme kaydetmediklerinden bu masrafları çok daha az olmaktadır (Ekin, 1995, s. 10). Aynı koşullar altında rekabet edilmemesi hak ve adalete uygun düşmemektedir. Yasalara uygun şekilde yapılmayan her işlem, kazanç ve üretim, işini yasalara uygun olarak yapan işverenlere karşı hak edilmemiş bir üstünlük sağlamaktadır. Bu nedenle kayıtlı olan işletmelerin piyasaya erişimleri de zorlaşmaktadır.

2.5.3. Devlet Açısından

Kayıt dışı istihdamın çalışanlar ve işverenler açısından olduğu gibi devlet açısından da etki ettiği pek çok negatif sonuçları bulunmaktadır. Bunlar arasında vergi gelirlerini

azaltma ve vergi adaletini ortadan kaldırma, gelir dağılımını bozma, ekonomik verilerin doğru şekilde değerlendirilmesini engelleme, sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkileme ve yer almaktadır.

Enformel sektörün genişleyerek kayıt dışı işletmelerin ve çalışanların fazlaşması, devletin vergi gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Vergi idaresine bildirilmeden iş gücü kullanımının gerçekleşmesi durumunda sağlanan kazanç ve artı kâr vergiye tabi tutulmadığı için devleti ciddi seviyede bir vergi kaybına uğratmakta ve toplumun genel ve ortak gereksinimlerinin devlet tarafından karşılanamamasına sebebiyet vermektedir sonuçlanmaktadır (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2003, s. 58). Aynı zamanda vergiye dayalı adaleti de sekteye uğratmaktadır.

Bir ülkenin gelir dağılımı üzerinde önemli etkileri bulunan kayıt dışı istihdam, gelir dağılımı üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirmekte ve kaynak dağılımını bozuntuya uğratmaktadır. Kaynakların etkin ve adaletli dağıtılması anlamında ölçülülüğü azaltmaktadır. Gelir dağılımının adaletli şekilde yapılabilmesi için ülkedeki gelirin hatasız olarak hesaplanması gerekmektedir. Ancak kayıt dışı olarak yapılan çalışmaların, üretimin ve üretimi sağlayan kişilerin kayıt altına alınmaması girdilerin ve dolayısıyla gelirin eksik ve hatalı olarak sonuçlanmasına neden olmaktadır. Ürün ve hizmet bulunmasına karşılık bunların kayıt altına alınmadan gerçekleştirilmesi gelir dağılımı üzerinde bozulmalar meydana getirmektedir. Bu durum milli gelirin veya kaynakların adaletli şekilde dağıtılmasında hataya yol açarak devleti ve milleti sıkıntılı bir durum içerisinde bırakmaktadır.

Kayıt dışı istihdam ekonomik verilerin doğru tespit edilmesine ve değerlendirilmesine engel oluşturmaktadır. İstihdamın kayıtsız gerçekleşmesi neticesinde elde edilen bilgiler eksik kalmakta ve dolayısıyla gerçeği yansıtmamaktadır. Ekonomiye dair bilgilerin tespitinde yanlışlık ve eksiklik meydana getiren kayıt dışı istihdamın önüne geçilememesi durumunda sorun giderek içinden çıkılmaz bir hale dönüşmektedir.

Kayıt dışı istihdam sistemseller sorunlara ve bozulmalara da sebep olmaktadır. Bu sorun ve bozulmalardan biri de sosyal güvenlik sisteminde görülmektedir. Kaynakların gerektiği gibi doğru ve adil şekilde yönlendirilmediğinde hem ekonomik bozulmalar ve gelirin dağıtılması noktasında adaletsizler baş göstermekte hem de ileride oluşabilecek sorunların giderilmesine yönelik geliştirilen sosyal güvenlik sistemi bozulmaktadır

(Güloğlu vd., 2003, s. 60). Dolayısıyla kayıt dışı istihdamın artması ve ortaya çıkardığı sonuçlar vatandaşların devlete ve ülke yönetimine karşı güvensizlik duymalarına sebebiyet vermektedir. Tüm bu olumsuzluklar ülkenin yönetim sisteminde aksaklıklara ve çeşitli sorunlara neden olarak toplumsal refaha ve huzura engel olmaktadır.

3. EV EKSENLİ ÇALIMA VE KADIN

Bu araştırmada görüşme sağlanan kayıt dışı istihdamda yer alan ev hanımlarının yaptıkları işler, ev eksenli çalışma şekillerime dahil olmaktadır. Bundan dolayı araştırmanın bu kısmında ev eksenli çalışma ve kadın ilişkisine yer verilecektir. Öncelikle ev eksenli çalışma tanımlanarak tarihsel açıdan gelişim süreci ele alınacaktır. Devamında ise ev eksenli çalışmanın özellikleri ve türleri açıklandıktan sonra kadınların ev eksenli çalışmalarının nedenleri detaylı olarak irdelenecektir.

3.1. Ev Eksenli Çalışmanın Tanımlanması ve Tarihsel Süreci

Ev eksenli çalışma kavramı, çoğunlukla konut içerisinde gerçekleştirilen fakat maddi olarak bedelsiz şekilde hem kendi haneleri içindeki görevleri hem de başkalarının hanelerindeki çocuk hizmeti ve temizlik görevleri dışında kalan işleri ifade etmektedir (DİSK, 2003, s. 14). Kendi evlerinde veya başkalarının evlerinde de yapılıyor olsa ev eksenli çalışma kapsamına girmesi için işin maddi olarak bir karşılığının olması gerekmektedir.

Ev eksenli çalışma, bir iş yerine ve işverene bağlı olarak gerçekleştirilen ve karşılığında kazanç sağlanan üretimin, işin veya çalışmaların ev içerisinde yapılmasını ifade etmektedir. Fakat ev eksenli çalışma için işlerin sadece ev içerisinde yapılma şartı bulunmamaktadır. İşler iş yerinin kapsamı dışında olduğu sürece ev dışında herhangi bir yerde de yapılabilmektedir. Bu açıdan ev eksenli çalışma şekli, hem ev içerisinde yapılan ancak karşılığında kazanç elde edilemeyen ev işlerinden hem de işletmenin çatısı altında ve üretici birime dayalı olarak yapılan işlerden farklı olarak ortaya çıkmaktadır.

Ev eksenli çalışma ile evde çalışma kavramları genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu anlamda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1996 yılında 177 sayılı sözleşme ile evde çalışma kavramının tanımını ve kapsamını belirlemiştir. Bu sözleşmeye göre;

- a) ““Evde çalışma” terimi evde çalışan olarak anılacak olan kişiler tarafından,

- (i) kendi evinde veya işverenin işyeri hariç kendi seçtiği bir başka mekanda;
 - (ii) ödeme karşılığında yapılan, söz konusu kişinin ulusal yasalar, yönetmelikler ve mahkeme kararları uyarınca bağımsız işçi sayılmasını gerektirecek ölçüde özerkliğe ve ekonomik bağımsızlığa sahip olmaması kaydıyla;
 - (iii) teçhizatı, malzemeyi ve kullanılan diğer girdileri kimin sağladığı önemli olmaksızın, işveren tarafından belirlenen bir ürün veya hizmetle sonuçlanan iş anlamına gelir.
- b) Ücretli statüsündeki kişiler, sadece zaman zaman her zamanki işyerlerinde değil de evde çalıştıklarında, bu sözleşmedeki evde çalışan tanımına girmezler.” (DİSK, 2003, s. 65-66).

Yukarıdaki tanım ev eksenli çalışma kavramını tanımlamaktadır. Ancak bazı eksiklikler bulunmaktadır. Bu doğrultuda ev eksenli çalışma sadece işverene bağlı olarak yapılan işlerden oluşmamaktadır. Ev eksenli çalışmada çalışan kişiler kendi istekleri ve yetenekleri doğrultusunda herhangi bir işverene veya üretici birime bağlı olmadan üretim gerçekleştirebilmektedir. Oluşturdukları ve ortaya çıkarttıkları ürünleri satışa sunarak pazarlama sürecinde de aktif rol almaktadırlar. Böylelikle de ürünün fiyatını ve miktarını belirlerken elde ettikleri kazançları da direkt olarak kendilerine kalmaktadır. Bu anlamda ev eksenli çalışma kapsamında çalışan kişiler yukarıda tanımlanan evde çalışma kapsamında çalışan kişilerden farklı olarak tüm süreci kendileri yönetebilmektedirler.

Ev eksenli çalışma, ülkemizin 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nda (2011) “*Evde Hizmet Sözleşmesi*” başlığı altında tanımlanmış ve çalışma koşulları açıklanmış bir çalışma modeli olarak yer almaktadır. Buna göre “*Evde hizmet sözleşmesi, işverenin verdiği işi, işçinin kendi evinde veya belirleyeceği başka bir yerde, bizzat veya aile bireyleriyle birlikte bir ücret karşılığında görmeyi üstlendiği sözleşmedir.*”

Eskiden beri yapılagelen bir çalışma şekli olan ev eksenli çalışma, aynı zamanda da bilim ve uygulayımın üretimin farklı zaman ve mekanlarda yapılabilmesine imkân vermesi ile meydana gelen güncel çalışma biçimidir (Varışlı, 2021, s. 12). İşlerin bir ev içerisinde yapılması ve evin de iş yeri veya üretim yeri olarak kullanılmasının temeli eskiye

gitmektedir. Bu anlamda aslında temeli geçmişe dayanan, değişen dünya şartlarına göre gelişen ve tekrar gün yüzüne çıkan bir çalışma sistemidir

Günümüz sınai ilişkilerinin temel ögesi niteliğinde olan ev eksenli çalışma, özellikle fabrikasyonel imalatın dünya çapında değerinin yükselmesi sonucunda meydana gelmiştir (Balaban ve Sarioğlu, 3-4). Buradan hareketle sanayi devriminden sonra ortaya çıkmış bir nosyon olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ev eksenli çalışma şekli, üretim yeri ve üretim şekilleri göz önüne alındığında aslında sanayi devrimi öncesinde de var olan bir çalışma, üretme veya emek gücünü kapsayan bir nitelik taşımaktadır. Bu noktada Huberman (2013, s. 132) eve iş verme sistemi olarak bahsettiği ev eksenli çalışmayı 16.-18. yüzyıl aralığında endüstriyel organizasyonun birbirini takip eden evrelerinden biri olarak görmektedir. Ayrıca lonca sisteminden sonra gelen ve ondan farklılaşan yönleri ile bu sistemde işçiler, bağımlı ve ücretli çalışan olarak piyasa için evlerinde üretim yapmaktadırlar (s. 132). Üretimin ev içinde gerçekleştirildiği bu sistem sanayi inkılabına kadar yoğun şekilde devam etmiştir.

Sanayi inkılabından önceki dönemde kasabalarda ve şehirlerde, hem ev ve iş yaşamı ayrılmamış haldeydi hem de emeğin organizasyonu sosyal olarak cinsiyet normlarına odaklı ve daha konvansiyonel şekilde yapılmaktaydı. Ticaret merkezli ekonomi devrinde tacirler tarafından işlenmemiş malzeme veya ara malzemeler hanelere verilmekteydi. Ardından malzemelerin yapılmış hali hanelerden alınıp bir araya getirilerek alıcılar için pazara sunulmaktaydı (Atasü-Topçuoğlu, 2012, s. 3). Üretimin emekçiler aracılığıyla ev içerisinde gerçekleştirilerek sermayedarlar tarafından piyasaya dahil olma modeli uzun yıllar etkin şekilde kullanılmıştır. Böylelikle bir taraftan ev ve iş hayatının bir taraftan da özel alan ile kamusal alanın iç içe geçtiği yoğun bir çalışma sistemi yaşanmıştır. Ancak bu sistem yeni ve farklı bir üretim modelinin ortaya çıkması sonucu zamanla yetersiz gelmeye başlamıştır.

Endüstri inkılabına kadar yoğun şekilde görülen ev eksenli çalışma sistemi on sekizinci yüzyılda endüstriyel devrimin meydana gelmesi ile yaşanan sosyoekonomik dönüşüm neticesinde duraklama dönemine girmiştir. Endüstri inkılabı sonucunda ileri seviye endüstriyel tesisler inşa edilerek içerisine montaj hatları ayarlanmıştır. Böylelikle ilk olarak ABD'de, yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla da Avrupa'da seri imalat hakimiyeti yaşanmıştır. Sonrasında “fordist üretim sistemi” olarak da adlandırılan seri

imalat düzeni, özellikle ilerlemiş toplumlarda ana model olarak yerini almıştır. (Metin, 2011, s. 95) Endüstriyel devrimin itici gücünü oluşturan buharlı makinelerin icadı ve yoğun makineleşme sayesinde daha kitlesel ve seri şekilde, makinelerin kontrolünde fabrika çatısı altında üretimler gerçekleşmiştir. Üretimin evin dışına taşınması ve bu şekilde gerçekleşebilmesi fabrikalarda çalışacak işgücü ihtiyacını doğurmuştur. Bu durumda yeni iş imkânlarının oluşması ve ev eksenli üretimin kısıtlı kalması insanları fabrikalarda çalışmaya yönlendirmiştir. Bu durum neticesinde ev eksenli çalışma şekli, tamamen ortadan kalkmasa da önceki değerinden yoksun bir hal almıştır.

1970’li yıllardan itibaren imalat aşamalarının bölünmesi meydana gelen en mühim fenomenlerden birisini oluşturmaktadır. Ayrıca derine inilmediği sürece, monopolleşme, yoğunluk artışı ve konsolidasyon dışında kalan ufak çaplı iş yerlerinin imalat organizasyonlarının genişlemesi de bunlar arasında yer almaktadır. 1970-1980’lerden başlamak üzere evlere iş verme ile alt işveren uygulamaları artış göstermiştir. Bunun sonucunda geçmişteki üretim sektöründe oldukça yoğunluğu olan endüstri alanları farklılaşmaya başlamıştır (Akdağ, 2010). Yeni endüstri veya üretim mekânlarından biri olarak ev/konut ve fabrika veya sanayi dışı küçük üretim yerleri tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

Bu dönemde iktisadi buhranın belirlenmesi sonucu, buhranın meydana getireceği zararlı izlerinden sakınmanın çıkış yolu, imalat sektörünün küçük ve büyük ölçekte tekrardan şekil verilerek otoritesinin dağılımında ve esnekleşmesinde bulunmuştur. Bu muhtevada imalatın “*küresel montaj bandı (global assembly line)*” da denilen yeryüzü topoğrafyasına yayılması doğrultusunda rota takip edilmiştir. Böylelikle kapitalin zamanla monopol hale gelip alt işveren gibi uygulamalar neticesinde işgücünde esnekleşme meydana gelirken kayıt dışı istihdamda artma ve ev eksenli üretimde de önemli derecede genişleme yaşanmıştır (Alikoç, 2011). Küresel ölçekli üretim zincirlerinin değişimi ve dönüşümü ev eksenli çalışma sisteminin tekrar gün yüzüne çıkmasında önemli bir etken olarak yer almaktadır. Bu değişim sürecinde işlerin evlere verilmesi sistemi yeniden belirginleşmiş ve giderek de yaygınlaşmıştır. Ayrıca bu süreçte işlerin büyük işyerlerinden küçük işyerlerine doğru kayarak ve bölüştürülerek farklı yerlerde üretimleri gerçekleşmiştir. Böylelikle yapılan işler belirli bir firma adına bağlı

olmasına karşın o firmaya ait iş yerinin yapısı içerisinde üretilmeden meydana getirilmiştir.

Görüldüğü üzere ev eksenli çalışma sistemi, geçmişten bugüne dek var olsa da her zaman aynı yoğunlukta ve aynı düzende bir ilerleyiş sergilememiştir. Bu durumun üzerinde dönemin değişen ekonomik ve toplumsal koşulları sonucunda gelişen dönüşümlerin etkisi olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise ev eksenli çalışma, güncelliğini ve yaygınlığını koruyan bir çalışma sistemi olarak tekrar karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Ev Eksenli Çalışmanın Özellikleri

Ev eksenli çalışma sistemi, yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabacağı üzere yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşan bir iş sahasını oluşturmaktadır. Sistemin kendi içerisinde diğer çalışma sistemlerinden farklı olarak taşıdığı özellikleri bulunmaktadır.

- Ev Eksenli Çalışma Yasal Düzenlemelerin Dışında Kalmaktadır:

Ev eksenli çalışmanın bilinen özelliklerinden birisi çalışanların ve çalışmaların resmi olarak bildiriminin yapılmamasıdır. Bu durumda çalışan kişiler kayıt altına alınmadıkları için resmi olarak işçi sayılmamaktadırlar. Kayıt dışı sektör olduğu için bu sektördeki kişiler kayıtsız çalışan kişilerdir. Bu nedenle ev eksenli çalışan kişilerin güvenceleri ve yasal hakları bulunmamaktadır (Harvey, 2019, s. 8). Bu durum ev eksenli çalışanların çalışmaya dair yasal olarak belirlenmiş düzenlemelerin ve kuralların dışında kalmalarına neden olmaktadır.

- Ev Eksenli Çalışmaya Yönelik Sigorta Bulunmamaktadır:

Ev eksenli çalışma, resmi olmayan bir çalışma şekli olduğu için bu çalışmaya yönelik sigorta kapsamı bulunmamaktadır. Enformel sektörde yer alan bu tür çalışmaların tespit edilmesi zor olmaktadır. Çalışanlar işgücünde kayıt dışı olarak yer almaktadır. Kayıtsız çalıştıkları için sigorta hakkından mahrum kalmaktadırlar. Bu durumun sonucunda ise, normalde kayıtlı ve sigortalı çalışıyor olsalar yasal olarak kazanacakları iş sağlığı ve güvenliği, fazla mesai ücret hakkı, ücretli izin vb. gibi işçi haklarını elde edememektedirler. Olası bir durumda oluşacak masrafları kendi kazançlarından karşılamak zorunda kalmaktadırlar. Bu ise ev eksenli çalışanların daha az kazanmalarına

karşılık daha fazla masraf yükü altında kalmalarına ve bazı durumlarda belirli hizmetleri alamamalarına neden olmaktadır.

- Götürü Usulü veya Parça Başı Ücretlendirme Söz Konusudur:

Ev eksenli çalışmanın temel özelliklerinden biri ve diğer çalışma sistemlerinden ayrılan yönü de ücretlendirme konusunda ortaya çıkmaktadır. Genel olarak formel sektörde işletme çatısı altında kayıtlı çalışanların ücretleri, belirli şartlara dayalı olarak, gündelik veya aylık olarak belirlenerek ödenmektedir. Ev eksenli çalışma sisteminde ise yapılan işe bağlı olarak götürü usulünde veya parça başına belirlenen miktara göre ücretlerin ödemesi gerçekleştirilmektedir.

Götürü usulü, gayri resmi ağların meydana gelmesine, geniş alana yayılmasına imkân veren, fason üretimle iç içe olan ve yapılan işlerin daha hızlı gerçekleştirilmesini zorunlu kılan bir sistemdir. Bu sistemde ücretler belirli zaman diliminden bağımsız olarak işlerin sonuçlanmasından sonra verilmektedir (Atauz ve Gökçeli, 1992, s. 26). Götürü usulü ücret, genellikle parça başına ücretlendirmeye yönelik hesapların yapılmasının zor olduğu veya bu hesaplama imkân vermeyen işlerde daha çok kullanılmaktadır.

Parça başına ücretlendirme, üretim için hazırlanması belirlenen ürünlerin adet üzerinden hesaplanarak yapılan bir ödeme sistemidir. Bu ödeme yönteminde de ücretler yapılan işlerin bitirilmesinden sonra gerçekleştirilmektedir. Parça başına ücretlendirme usulüne göre ne kadar çok ürün bitirilirse o kadar çok kazanç elde edilmektedir. İşin erken bitirilmesi durumunda daha fazla iş alınmasını kolaylaştıran bu yöntem, bir taraftan da daha fazla iş yükü ve emek sarf edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu kadar yoğun emeğe karşılık ücretler son derece düşük olmaktadır.

Parça başı ücrette emek yoğunluğu ve kalitesi ücret aracılığıyla kontrol edilmektedir. Bu durumda yapılan işin fazladan izlenmesine gerek kalmamaktadır. Bu özellikleri hem modern açıdan “ev emeği” nin zeminini oluşturmakta hem de aşamalı biçimde yapılanan sömürü ve ezme düzeninin zeminini oluşturmaktadır. Ayrıca sermayedar ile işçinin arasına aracılardan dahil olmasını kolay hale getirmektedir (Marx, 2011, s. 527).

Ev eksenli çalışma sistemine yönelik hem götürü usulü hem de parça başına ücretlendirme neticesinde emek sömürü ilişkisi açığa çıkmaktadır. Her iki ücretlendirme yönteminde işveren tarafından hedeflenen amaç daha kısa sürede daha fazla emek

kullanarak daha fazla kazanç elde etmektir. Çalışanların daha fazla gelir elde edebilmesi için daha fazla iş alması ve yapılan işlerin de en kısa sürede bitirilmeye çalışılmasına karşılık ücretlerin oldukça düşük olması işgücünün değerini düşürmektedir.

- Ayrı Bir Çalışma Mekânı Bulunmamaktadır:

Ev eksenli çalışma sisteminin en belirgin özelliği, yapılan işin işverenin sağladığı iş yerinden farklı bir mekân olarak ev içerisinde gerçekleştirilmesidir. Çalışanlar, ev eksenli sisteme göre aldıkları işleri genellikle kendi evlerinde hazırlamaktadır. İş yeri olarak kullandıkları evlerinde hazırlanıp bitirilen işler belirlenen zamanda işverene teslim edilmektedir. Ancak bu sistemde çalışmalar, bireylerin sadece şahıslarına ait olan konutlarda yapılmamaktadır. Aynı zamanda evlerine yakın olan yerlerde gerçekleştirilebildiği gibi evlerine teması bulunan kapalı ve kapalı olmayan yerlerde de gerçekleştirilmektedir (Vanek, Chen and Raveendran, 2015, s. 2-3). Ev ve çalışma ortamının birbirinden ayrılmasına gerek kalmadan işler gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle işin yapılacağı mekân çalışanların bu işi tercih etmelerinde önemli bir belirleyen olarak görülmektedir.

İşveren açısından işçilerin çalışacağı bir iş yeri ayarlamak ve bu iş yeri için ödenecek kira masrafından kaçınmak hedeflenmektedir. Böylelikle işveren kendisine mal olan işçi maliyetlerini düşürmektedir (Atauz ve Gökçeli, 1992, s. 25). Bundan dolayı ev eksenli çalışma ve parça başı ücretlendirme, işverenler tarafından da tercih edilen bir çalışma ve ücretlendirme sistemidir.

Ev eksenli istihdamda olanlar, alt işverene bağlı olarak hanelerinde ya da hane dışındaki yerlerde üretimlerini gerçekleştiren kişilerdir (Harvey, 2019, s. 1). Bu doğrultuda ev eksenli çalışan kişilerin üretim ve hizmetleri genellikle belirli bir mekânda ve göz önünde olmamaktadır. Bu durum hem çalışanların piyasadan ve üretim süreçlerine hakimiyetten dışlanmasına neden olmakta hem de emek ve hizmetlerinin değerini düşürmektedir.

- Üretilen Malların Ayrı Bir Piyasası Bulunmamaktadır:

Ev eksenli çalışmanın özelliklerinden bir diğeri, bu sistem içerisinde üretilmiş olan malların ayrı bir piyasasının bulunmamasıdır. Bu durum ev eksenli çalışma türlerinden daha çok parça başına ve sipariş usulü yapılan işlerde ortaya çıkan bir durumdur. Çünkü

parça başına yapılan işlerde ürünler her ne kadar emekçi tarafından hazırlansa da ürünün asıl sahibi olan bir üretici birim vardır ve her bir ürünün fiyatı bellidir. Bu nedenle yapılan işler işverene veya firmaya aittir. Aynı zamanda farklı alıcılara da verilememektedir. Sipariş usulü yapılan işlerde de durum benzerdir. Farklı fiyatlandırmalar ile üretilen her bir ürün önceden siparişi veren belirli bir alıcıya ve isteğine özel olarak hazırlanmaktadır. Bu nedenle başka bir alıcıya satılamamaktadır. Dolayısıyla her iki durumda da üretilen ürünler için ayrı bir pazar alanı ve piyasa değeri oluşmasına engel olan sebepler yer almaktadır.

- Üretim Biçimi Genel Olarak Düşük Teknoloji Gerektirmektedir:

Ev eksenli çalışmanın en yaygın özelliği, işlerin düşük bir teknoloji ve az bir sermaye ile yapılabilmesine imkân verdiği için iş yerinde yapılma zorunluluğu bulunmamasıdır. Ancak buna karşılık olarak daha fazla emek ve vakit kullanılmaktadır. Evde kimi zaman cihaz kullanılmazken kimi zamansa çok küçük cihaz veya araçlarla üretim yapılabilmektedir (Atauz ve Gökçeli, 1992, s. 26). Tüm bu süreç sonunda ise emeğin ve işgücünün maddi karşılığı oldukça az kalmaktadır.

Ev eksenli çalışmanın yüksek teknoloji gerektirmemesi, evde çalışmayı, üretim yapmayı ve gelir elde etmeyi isteyen insanlar için bir tercih nedeni olmaktadır. Aynı zamanda işe başlamak ve üretim yapabilmek için yüksek miktarlarda para harcamayı gerektirmemektir. Diğer özelliklerinin yanında olumlu olarak nitelendirilebilecek bu özelliği sayesinde ev eksenli işler yapmayı isteyen kişiler için kolayca hayata geçirilmekte ve yaygın olarak kullanılmaktadır.

- Aracılık İlişkisi ile Yapılan İşlerden Pay Dağıtılmaktadır:

Ev eksenli çalışma sisteminin özellikle parça başına yapılan işlerinde aracılık yaygın olarak kullanılmaktadır. Ürünler çoğunlukla aracıdan alınmaktadır. Bundan dolayı çalışanların hem yapılan işlerin hangi işletmeye veya o işletmeyle ilişkili alt işletmeye ait olduğundan hem de malların ne kadar pazarlandığından ve hangi yerde satışa sunulduğundan haberleri bulunmamaktadır. Bu durumda çalışanların aracı kişi veya kişilerin işletme sahibi ile ne kadar pazarlık ettiği hakkında malumatları olmamaktadır. Bu nedenle genellikle aracı kişiler paranın yaklaşık %70'ini kendilerine alsalar da çalışanlar gerçekte onların ne kadar oranda aldıklarını bilememektedir (Türkün- Erendil,

2005, s. 201). Bu durumda emekçinin yani asıl işi yapanların aldığı para, aracının kendisi için aldığı oranın fazla olmasından dolayı daha da düşük kalmaktadır.

3.3. Ev Eksenli Çalışmanın Türleri

Ev eksenli çalışmanın kendi içinde farklı istihdam türleri bulunmaktadır. Bağımlı ve bağımsız olmasına göre de birbirinden ayrılan bu türler fason çalışma, kendi hesabına çalışma ve sipariş üzerine çalışma olarak üç şekilde ele alınabilir.

Fason çalışma, çok uluslu ya da yerli firmalar adına faaliyet gösteren alt işveren ya da araçlara çalışılmasını ifade etmektedir. Bu sistemde parça başı usulüne göre çalışma gerçekleştirilmektedir (Hattatoğlu, 2000). Ev eksenli çalışmanın bağımlı çalışma türünü oluşturan fason çalışmada genellikle işler araçtan veya işverenin yerinden alınıp çalışanların kendi evlerinde yapılmaktadır. Temel olarak belirli bir ölçüte dayalı ödeme sistemi bulunmaktadır. Ödemeler yapılan işe göre her bir parça için, kilo başına ya da metre başına olarak belirlenmektedir. Parça başı işler genel olarak paketleme, katlama, işleme, delik açma, aksesuar dikimi, iplik temizleme vb. gibi sanayi sektöründeki işkolları içinde değişkenlik ve çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte diğer sektörlerin farklı iş kollarında da fason çalışmaya yönelik üretimler gerçekleştirilmektedir. Farklı kategorilerde yer alan pek çok ürün için farklı aşamalarla ve hazırlıklarla üretim gerçekleştirilmektedir. Buna göre de alınacak ücretler değişiklik göstermektedir. Ne kadar fazla parça tamamlanırsa alınacak ücret de o kadar artmaktadır. Ancak işveren tarafından belirlenen süreye ve istenilen kaliteye uygun olarak ürünlerin teslim edilmesi gerekmektedir.

Fason çalışma türünde çalışanların yani asıl üreticilerin genel olarak ücret konusunda pazarlık hakları bulunmamaktadır. Parça başı üretim esaslı olduğundan dolayı yapılacak iş için her bir parça karşılığında alınacak ücret belirli sabit bir fiyattadır. Yoğun emeğe karşılık ücretlerin oldukça düşük kalması ve pazarlık edilememesi dolayısıyla daha çok işletmeciler tarafından tercih edilmektedir. Bunun yanında işletmeciler maliyetlerini azaltmak amacıyla fason çalışma şeklini tercih etmektedirler. Böylelikle resmi yükümlülüklerini yerine getirmeden daha fazla emeği daha ucuza mal edilmektedirler.

Ev eksenli çalışmanın bir diğer türünü sipariş üzerine çalışma oluşturmaktadır. Esas olarak müşterinin isteğine göre hareket edilerek üretim gerçekleştirilen bir çalışma

şeklidir. İşi yapan kişi el yeteneğini kullanarak sipariş edilen ürünleri müşterisi için hazırlamaktadır. Bu nedenle ev eksenli çalışmanın türleri içerisinde fason çalışmada olduğu gibi bağımlı çalışmaya dahil olmaktadır. Ancak sipariş üzerine çalışmada bir şirkete, işverene veya aracıya bağlı olarak değil sipariş verene bağlı olarak çalışılmaktadır.

Genel olarak kadınların kendileriyle benzer toplumsal zemindeki hemcinsleri için hazırladıkları sipariş sisteminde ödeme için ücrete yönelik detaylandırılmış, yapılan işe ve üreten kişinin yeteneğine göre farklılık gösteren bir düzen bulunmaktadır. Ayrıca burada da ürünün fiyatı parça başı olarak belirlenmektedir (Hattatoğlu, 2000). Siparişlerin genelde yakın çevrelerinden veya bir iş yerinden alındığı durumlarda müşterilerin ücrete yönelik pazarlık payı bulunmaktadır. Ancak böyle bir durumda sipariş üzerine iş yapan kişiler daha fazla işveren kişilerin bir çalışanı konumunda olmaktadır (Türkün-Erendil, 2005, s. 200; DİSK, 2003, s. 16). Sipariş üzerine çalışma türünde de farklı işkollarına yönelik çok çeşitli işler ve üretimler gerçekleştirilmektedir.

Ev eksenli çalışma içerisindeki son tür ise kendi hesabına çalışmadır. Bu çalışmanın diğer iki ev eksenli çalışma türlerinden ayrılan yönleri bulunmaktadır. Öncelikle malzemenin temin edilmesinden ürünün belirlenmesi, fiyatlandırılması ve satışın tamamlanmasına kadar olan tüm süreçler işi yapan kişi tarafından yönetilmektedir. Bundan dolayı ve adından da anlaşılacağı üzere kendi hesabına çalışma, bağımsız bir çalışma türüdür. İşveren, alt işveren veya aracı bulunmadığı için elde edilen kazanca yönelik herhangi bir pay kaybı bulunmamaktadır.

Kendi hesabına çalışanlar, kendi tasarladıkları ve ürettikleri ürünleri kendilerinin belirledikleri bir alanda ve zamanda piyasaya sunmaktadırlar. Bu durumda müşteriler diğer iki çalışma türünde olduğu gibi önceden değil, ürünler pazarda satışa sunulduktan sonra oluşmaktadır. Ek olarak işin sınırları çizili olmadığı ve belirli bir sürede yapılması gerekmediği için ürünü veya ürünleri yetiştirme telaşı da bulunmamaktadır.

Kendi hesabına çalışanların dikkat etmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Pazar alanında daha çok tercih edilip alınan malların neler olduğunu araştırmaları ve belirlemeleri önemli bir husustur. Ayrıca malların gerçek değerini iyi ayarlayarak hangi kişilere hangi yerde sunacaklarına dair iyi bir akıl yürütmelerine de ihtiyaçları bulunmaktadır (DİSK, 2003, s. 15). Bu nedenle kendi hesabına bağımsız çalışanlar ev

eksenli çalışmanın diğer iki türünden farklı olarak piyasaya daha hâkim olmakta ve piyasada daha aktif yer almaktadırlar.

3.4. Kadınların Ev Eksenli Çalışma Nedenleri

WEIGO tarafından “Ev Eksenli Çalışanlar” üzerine yayımlanan raporda (2021) dünya çapında 260 milyon insandan kadın ve erkeğin, ki bunun 35 milyonu gelişmiş toplumlarda bulunan, ev eksenli işlerde çalıştığı ancak bu istihdamda kadınların erkeklere kıyasla daha çok yer aldıkları bilgisi verilmiştir (s. 1-2). Bu durumun neden kaynaklandığı önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

Ev eksenli çalışma, ağırlıkça kadınların emekleri üzerine kurulu bir sistemdir. Bu durumun pek çok sebebi bulunmaktadır. Ancak uluslararası imalat ağı içerisinde yoğun emek gerektiren dış satım odaklı alanlardaki çalışan kesime yönelik giderleri minimum seviyeye getirmek ve bunun için merkezi otoriteden bağımsız hale getirmek asıl sebep olarak yer almaktadır (Toksöz ve Özşuca, 2002, s. 31). Dolayısıyla kadınların ev eksenli çalışma içerisinde çoğunluğu oluşturdukları bilinmektedir. Ev eksenli çalışma türünü erkeklerden daha çok kadınlar tercih etmekte ve işverenler tarafından da tercih edilmektedir. Buna ek olarak kadınlar içerisinde de daha çok ev hanımı olarak nitelendirilen kadınların tercih ettikleri bilinmektedir.

Kadınların ev eksenli çalışmalarının temelinde yer alan birbirinden farklı ancak birbiri ile ilişkili ekonomik ve sosyokültürel nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında çocuk bakım sorunu, ev işleri ve yeniden üretim, cinsiyete dayalı iş bölümü, kadının toplumdaki ikincil konumu, geleneksel aile yaşantısı ve ataerkil zihniyet, eğitim ve vasıf seviyelerinin düşüklüğü olması ve iş gücünün esnekleşmesi yer almaktadır. Kamusal alanda çalışmalarına engel oluşturmalarından dolayı bu nedenler kadınların hayatlarında bir sorun olarak yer almaktadır.

3.4.1. Çocuk Bakım Sorunu

Çocuk bakımı, çalışan kadınların öncelikli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bakıma muhtaç çocuğu bulunan kadınlar, çalışma hayatına başlamadan önce veya devam edebilmek için özellikle küçük ve bakıma muhtaç olan çocuklarını düşünerek hareket etmektedirler. Bu nedenle kadınlar çalışabilmek için imkânları bulunuyorsa ya

çocuklarını kreşe vermekte ya da bakıcı tutmaktadırlar. Böyle imkânları bulunmayan kadınlar ise aile büyüklerinden de destek alamadıkları durumlarda işlerinden ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Ancak aynı zamanda çalışmak zorunda olan veya ev geçimine katkıda bulunmak isteyen kadınlar kazanç elde edebilmek ve aynı zamanda çocuğuna bakabilmek için evde yapılabilecek işler aramaktadırlar. Bu durum sonucunda ev eksenli çalışmaya yönelmektedirler.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Hanedeki Çocuk Bakımından Sorumlu Olan Kişiler (%)

Hane halkı ferdi değil	Hane halkı ferdi	
	Erkek	Kadın
3,3	2,3	94,4

Kaynak: (TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021)

Tablo 3'e bakıldığında Türkiye'de hanedeki çocuk bakımından sorumlu olan kişiler içinden ezici çoğunluğun kadınlarda olduğu görülmektedir. Güven'in (2016, s. 1254-1255) TAYA 2011 sonuçlarına ilişkin yaptığı çalışmasında da kadının genellikle hane düzenine yönelik kararlarda nispeten daha etkili olduğu ve kadına uygun görülen rollerin ev işleri ile çocuk bakım sorumluluğuna yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle çalışmada kadının ikincil konumu da açığa çıkartılmıştır. Genel olarak hane halkındaki erkeklerin ve hane halkından olmayan kişilerin çok azı çocuk bakımından sorumlu olmaktadır. Bu durumda çocukla ilgili tüm sorumluluklar kadına yani anneye yüklenmektedir. Çocuğun bakımının yerine getirilmesi için kadınların ya çalışma hayatlarından feragat etmeleri gerekmektedir ya da kendi evlerinde ve çocuğun bakımını aksatmayacak işler bulmaları gerekmektedir. Ev eksenli çalışma, böylesi durumda olan kadınlar için bir istihdam kapısı olmaktadır. Böylelikle ev eksenli çalışma sonucunda kadınlar hem aile bütçesine katkıda bulunabilme hem de çocuk bakım sorumluluğunu yerine getirebilme olanağı bulmaktadır.

3.4.2. Ev İşleri ve Yeniden Üretim

Ev eksenli çalışmanın tercih edilmesinin nedenlerinden bir diğ er evdeki yapılması gereken işlerdir. Özellikle kadınların ev işlerinden dolayı ev eksenli çalışmayı tercih ettikleri bilinmektedir. Çünkü hem ev işlerinin aksatılmadan yapılması hem de tam zamanlı bir işte çalışılması kadın açısından zor olmaktadır. Fakat maddi açıdan sıkıntıları olan ve bu nedenle çalışmak olan kadınlar, ev eksenli çalışmayı tercih etmektedirler. Çünkü ev eksenli çalışma, kamusal alandaki ve tam zamanlı işlere kıyasla esnek bir yapıya sahiptir. Böylelikle kadınlar, çalışma yaşamına evlerinden katılarak ev işlerine daha fazla zaman ayırabilmekte ve ev işlerini yerine getirebilmektedirler.

Hane içinde yapılan işler ile bakım gibi emek işleri hem ücrete tabi değildir hem de enformel olarak geçmektedir (Gardner, Walsh ve Frosch, 2022, s. 16). Bu anlamda kadınların ev içerisinde yaptıkları işler için verdikleri emekleri ile çocuk yaşı, hasta gibi yardıma muhtaç kişilere yaptıkları bakım hizmetlerine her ne kadar manevi yönden değ er atfedilse de maddi yönden ücret olarak bir değ er atfedilmemekte veya resmi olarak bir karşılık verilmektedir. Bu nedenle kadınlar hem maddi değ er oluşturabilecekleri hem de kendi evlerinden çalışıp üretime ve yeniden üretime dahil olabilecekleri işlere yönelmektedirler.

Genel olarak ve ülkemizdeki ataerkil yapı toplumdaki çalışmaları, eylemleri, meslekleri erkeğ e ve kadına yönelik olarak ayrıştırarak erkeğ e hane dışında ve maddi kazanç karşılığ ındaki görevleri kadına ise karşılığ ında ücreti bulunmayan hane odaklı sorumlulukları vermektedir. Ücretsiz hane işlerine ek olarak maddi kazanç karşılığ ındaki çalışmaları ise kadınlara ekstra vardiya olmaktadır (Yaman-Öztürk ve Dedeoğ lu, 2010, s. 11). Nitekim gelir elde etmek isteyen ancak ikinci ve ağır bir mesainin şartlarına ayak uyduramayan kadınlar, bilhassa da ev hanımları, hem kendi çatıları altında daha rahat yapabilecekleri hem de sorumluluklarını aksatmaya veya ertelemeye neden olmayan işleri tercih etmektedirler.

Tablo 4. İşgücüne Dahil Olmama Nedenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (15+ yaş) (Bin kişi)

	Cinsiyet	İşgücüne dahil olmayanlar	Potansiyel işgücü	Ev işleriyle meşgul	Eğitim/ Öğretim	Emekli	Çalışamaz halde	Diğer
2022 TOPLAM	KADIN	21 200	1758	9 982	2 622	1 281	3 389	2 169
	ERKEK	9 144	1157	0	2 186	3 792	1 536	474

Kaynak: (Tüik, İşgücü İstatistikleri, 2023)

Yukarıda yer alan tablo Türkiye’de kadın ve erkeklerin iş gücüne dahil olmama nedenlerini göstermektedir. Tablodaki verilere göre 21.200 kadından 9.982’si ev işleri ile meşgul olduğu için iş gücüne dahil olamamaktadır. Bu da demek oluyor ki kadınların yaklaşık yarısı ev işlerini üstlenmelerinden dolayı işgücüne katılamamaktadır. Buna karşılık ise erkeklerin hiç birisinin işgücüne dahil olmama nedeni ev işlerinden kaynaklı değildir. Yani ev işleri erkeklerin işgücü piyasasında yer alması açısından bir sorun teşkil etmemektedir.

Tüik tarafından yapılan “Türkiye Aile Yapısı Araştırması” (2021) sonuçlarına göre, ev işleri genel olarak hanedeki kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yemek yapılması, makineyle bile olsa çamaşır ve bulaşık yıkanması, sofranın kurulup kaldırılması, akşamları çay servisi yapılması, evin günlük, haftalık ve aylık temizlenmesi ve toplanması, basit dikişlerin yapılması ve ütü gibi ev işleri yüksek oranlarda kadınlar tarafından yapılmıştır. Evin boya badana yapılması, küçük bakım, onarım ve tamirat işleri, gıda alışverişi ve aylık faturaların ödenmesi gibi işler ise çoğunlukla hanedeki erkekler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Görüldüğü üzere ev işlerinin çoğunluğu kadınlar tarafından yapılırken aynı zamanda toplumsal yeniden üretim de kadın emeği tarafından sağlanmaktadır. Bunun temelinde toplumumuzun ataerkil ve geleneksel bir aile yapısına sahip olmasının etkileri yer almaktadır. Bu yapıya göre ev işlerinin kadın tarafından gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Bu durum kadını eve bağlı hale getirirken aynı zamanda evin dışında kazanç sağlayıcı bir herhangi bir iş yapmasına da engel oluşturmaktadır. Sonuçta eve bağımlı hale gelen kadın, kazanç elde edebilmek için ev işlerine engel oluşturmamayı ve

evde yapılabilecek işlere başvurmak zorunda kalmaktadır. Bu sebeple ev eksenli işler kadınların ücretli üretime katılmalarına ve yeniden üretime imkân verdiği için kaçırılmayacak bir fırsat olarak görülebilmektedir. Bu araştırmada da kadınlar ev işlerini çoğunlukla kendileri yapmalarına rağmen bu durumu dışarıda çalışmaları noktasında bir engel olarak görmedikleri ortaya çıkmıştır.

3.4.3. Cinsiyete Dayalı İşgücü Eşitsizliği

Kadınların ev eksenli çalışma şekline yönelmelerinin bir diğer nedeni toplumsal anlamda cinsiyete dayalı işgücü eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bir toplumda işgücünün cinsiyete dayalı eşitsizliği o toplumdaki erkeklerden ziyade kadınları daha çok olumsuz etkilemektedir. Kadınların daha düşük nitelikli işlerde yer almalarına ve aynı işi yapmalarına karşılık erkeklerden daha düşük ücrete tabi olmalarına sebebiyet vermektedir.

Cinsiyetlerin birbirinden ayrı olması küresel ölçekte biyolojik/kalıtımsal temele dayanırken toplumsal olarak cinsiyetlerin birbirinden ayrılması ise farklı ölçekte sosyal yapı ile meydana gelmektedir. Bu nedenle de toplumsal cinsiyet küresel olmaktan ziyade toplumlara göre farklılık gösterirken çalışanlar ve iş sahipleri de toplumsal yapıya dair içselleştirdikleri norm ve standartlara göre seçimler yapmaktadırlar (Bilton, Bonnet, Jones, Sheard, Stanworth and Webster, 1987, s. 148; Parlaktuna, 2010, s. 1218). Bu ayrışma ile iş yaşamında yapılan işler açısından cinsiyetler arasında bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Toplumsal anlamda kadın ve erkek cinsiyetine yüklenen kadınlık ve erkeklik rolleri onların bu rollere göre istihdam edilmelerine neden olmaktadır. Kadın olmaya, kadın emeğine ve kadının yapabileceği işlere verilen değerin düşük olması işgücü piyasasında kadınlar açısından negatif etkiler sonuçlar meydana getirmektedir. Bu etkiler arasında kadınların çalışma hayatında aynı işi dahi yapsalar erkeklerden daha az ücret almaları gibi örnekler bulunmaktadır.

Cinsiyete dayalı sosyal düzen kadınların bu düzen içinde kendilerine uygun görülen işlerde çalışmalarına sıcak bakmaktadır. Aynı zamanda bu şekilde işe başlamaları da daha rahat olmaktadır. (Etiler, 2017, s. 20). Uygun görülen bu işler genellikle ev içinde yapılabilecek nitelikte ve değerdedir. İşlerin niteliğinin cinsiyete dayalı sosyal düzenin belirlediği görevlere dayalı olması kadın emeğinin algılanması ve değeri açısından

sorunlar meydana getirmektedir. Bu sorunların başında hem kadın emeğinin ucuz, ikincil ve değersiz şeklinde algıların ortaya çıkması hem de kadınların özel alandaki yani ev içindeki işlere uygun görülmesi, kamusal alandan uzaklaştırılmaya çalışılması ve ücretlerinin düşük olması gelmektedir.

Tablo 5. Sektöre Göre İstihdam Edilen Kadın ve Erkek Oranları (%)

(15+ yaş)	KADIN			ERKEK		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Tarım	23,1	22,7	20,6	15,3	14,7	13,6
Sanayi	15,9	16,6	17,1	22,6	23,5	23,9
İnşaat	0,8	0,9	0,9	8,0	8,6	8,4
Hizmetler	60,2	59,7	61,5	54,0	53,3	54,1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri (2023)

Yukarıdaki tabloda Türkiye’de sektörlere göre kadın ve erkeklerin istihdam oranları yer almaktadır. Tabloya göre verilen yıllar içerisinde inşaat sektöründe kadınların yüzde 1’lik kısmından daha azı inşaat sektöründe yer almaktadır. Erkeklerin oranı ise kadınların oranının yaklaşık olarak on katına tekabül etmektedir. Benzer şekilde sanayi sektöründeki kadınların oranının erkeklerin oranından daha az olduğu görülmektedir. Ancak tarım ve hizmet sektöründe tam tersi bir durum söz konusudur. Tarım ve hizmet sektöründe kadınlar erkeklerden daha fazla istihdam edilmektedir. Bu da demek oluyor ki işgücünde cinsiyet odaklı bir istihdam bulunmaktadır. Hizmet ve tarım gibi iş kolları kadınlar için daha uygun bulunurken sanayi ve inşaat gibi iş kollarında ise erkekler daha uygun bulunmaktadır.

Cinsiyete dayalı eşitlik üzerine uygulanmak için oluşturulan politikalar ülkemizdeki kadınların genelini kapsamamakla birlikte işgücü içerisinde yer alan ve almayanlarının da eşit muamele görmelerine engel olabilmektedir. Ek olarak ise hem genelinin ev hanımı konumunda işsiz olmalarına veya çok az maaş karşılığı kayıt dışı sektöre yönelmelerine hem de sosyal açıdan yüklenen konvansiyonel görevlerin daha da kuvvetlenmesine neden olmaktadır (Dedeoğlu, 2009, s. 42). Yani aslında eşitlik adı altında yapılan uygulamalar istenilen veya beklenilenin tersine sonuçlar meydana getirebilmektedir. Kadınların daha

fazla kayıtsız istihdam edilmesi ve mevcut düzenin devam etmesini destekleyen bir politika modeli olmuştur.

3.4.4. Kadının Güçsüz ve İkincil Konumu

Güven'in çalışmasında (2018), toplumsal ve kültürel açıdan farklılıkların günlük yaşam içerisinde kadının konumuna etkisi “performatif” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda özellikle geleneksel yapıdaki toplumlarda kadının ikincil konumunu aşmaya çalışması ve iş yaşamına dahil olma çabası daha zor olmaktadır. Kadınların toplumsal ve kültürel olarak güçsüz ve ikincil konumda bırakılmaları ise onları kayıt dışı istihdama ve ev eksenli işlerde yer almaya iten nedenler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla işgücü piyasasında da güçsüz olarak görüldükleri için istihdamda erkeklere daha öncelik gösterilmektedir. Bu durumda kadınlar ya işgücü piyasasından çekilmek durumunda kalmakta ya da kayıt dışı sektörde daha niteliksiz işlerde kendilerine yer bulabilmektedir.

İş yaşamında geçmişten bu yana fiziki açıdan erkeklere göre güçsüz görülmeleri, kadınların çalışmalarının ve üretimlerinin maddi ve manevi karşılığının hak ettikleri şekilde verilmemesine neden olmaktadır (Omay, 2011, s. 147). Doğal olarak bu durum yapılan işler açısından kadın işi ve erkek işi olarak ayırım getirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kadına yakışan, kadının gücünün yettiği işler ve erkeğe yakışan, erkeğin gücüne gerek olan işler şeklinde karşıt olarak konumlandırılmaya çalışılan ikili ayrımlar meydana getirilmiştir. Kadına yakışan işler genel olarak ev ve evin içi ile ilgili işler olarak görülmüştür. Bu işler gündelik hayat içerisinde rutinleşen işlerdir. Bu nedenle de bir süre sonra doğal yaşam gereği olarak sıradan, günlük, basit gibi ifadelerle kadının yapabileceği güçte ve nitelikte kabul edilerek normleştirilmiştir. Erkeğe yakışan işler ise evin dışında gerçekleştirilen daha güce, kuvvete ve zekaya dayalı işlerdir. Bu işlerin kolay ve sıradan olmayan şeklinde gösterilmesi ile kadına değil de erkeğe yakıştırılması arasında pozitif ilişki meydana getirmektedir. Böylelikle toplumsal ve kültürel yapılarda erkekler kadınlardan daha üst konumda veya statüde yer almakta ve onlara daha yüksek maddi değerler atfedilmekte iken kadınlar erkeklerden daha aşağı konumda yer almakta ve onlara daha az maddi değerler atfedilmektedir.

3.4.5. Geleneksel Aile Yaşamı ve Eril Zihniyet

Bireylerin hem kişisel hem de toplumsal açıdan bir kimlik edinmelerinde ve bu edinim üzerinden karşılıklı bağlar kurmasında ailenin belirleyici bir fonksiyonu bulunmaktadır (Akın, 2019). Bu doğrultuda bireyin hem kadın ve erkek olmaya dair hüviyeti hem de sosyokültürel olarak şekillenen ve devamlılığı sağlanan erkeklik ve kadınlık algıları ile bu yöndeki ayrıma bağlı iş paylaşımı, ataerkil düzen ve etkileşimler de ailede oluşturulmaktadır (Dedeoğlu, 2000, s. 140-142). Oluşan bu düzen kadının nerede, nasıl ve hangi şartlarda çalışacağını da belirlemekte ve kadına çoğunlukla pek söz hakkı tanımamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ataerkil toplumlardaki ailenin, kadının çalışma yaşamını belirleyen başat bir kurum olduğu ifade edilebilir. Böyle bir düzende kadınların yeri evleri olarak görülerek kadınlar için iş tanımı ev içi işlerle sınırlandırılmaktadır.

Eril olanın dişil olanı sindirdiği kapsamlı ve geniş bir başat hükümdarlık şekli olan ataerkillik, farkında olarak devam ettirilen kuvvet dinamiğidir. (Ritzer ve Stepnisky, 2019, s. 160-161). Bu dinamiğe ket vurabilmek her ne kadar kolay bir süreç olmasa da özellikle kadınların bilinç ve farkındalık düzeylerinin arttırılması gerekmektedir. Kolay olmaması daha çok küçük yaşlardan itibaren ataerkil ya da patriarkal sistemin kadın ve erkeğe öğretilmesi, benimsetilmesi ve içselleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Çok küçük yaşlarda aile içinde yerleşen kalıpların yıkılması veya aşılması kolay gerçekleşmeyen bir durumdur. Bu şekilde yetişen bireyler kendi kişiliklerinin oluştururken ataerkil bağlamdan sıyrılmakta zorlanmaktadır. Özellikle de kadınlarda öğrenilmiş, farkında olunan ancak kabullenilmiş bir şekilde patriarkal öğretilere ve cinsiyetçi rollere göre kişiliklerini şekillendirme durumu yaşanmaktadır. Bunun sonucunda da özel alan olan evde toplumsal cinsiyet ekseninde belirlenmiş geleneksel anne ve eş rollerini yerine getiren, ev ve ailedeki bakım işleri ile sorumlu, uysal, eşine ve evine bağlı fedakâr (olması gereken) bir kişilik ortaya çıkmaktadır.

17. yüzyılda odak noktası haline gelen ikili alan ayrımından birisini oluşturan “özel alan” daha çok gayri resmi bir sistem içerisinde hislerin, benimsenmiş ayrıcalıkların olduğu hane ve hane içini temsil eden, “baba”nın denetimine ve bireylerin oluşturduğu kurallara dayalı olan yeri ifade etmektedir. Kamusal olan ise resmi bir sistem içerisinde akla ve hakka dayalı, ayrımcılığın olmadığı hane dışını temsil eden, “devlet” denetimine ve tabii kurallara dayalı olan yeri ifade etmektedir (Bora, 1997, s. 85-86). Konuya bu ayrım

açısından yaklaşıldığında, kadın kamusal olan dışına, özel olan alana yani kendisine has kılınan ev içine ait görüldüğü ifade edilebilir.

Hanenin veya hane içinin gizleyen, örten ve koruyan özellikleri taşıyan bir yapısı bulunmaktadır. Bu bakımdan çoğu toplumda ve kültürde hanenin gizil bir güç sayıldığı ifade edilebilir. Gizil güç olarak görülmesi, özellikle kadının hanede korunaklı ve güvenli koşullarda olduğuna veya bu şekilde görülmesine meşruiyet kazandırmaktadır. Bu meşruiyet ise kadının hane dışında olmasına, kamusal alanda çalışmasına veya herhangi bir faaliyette bulunmasına kota getirmekte ya da tamamen engelleyebilmektedir. Çünkü hane dışı bilhassa da kadın açısından tehlikeli bir alan olarak kodlanmaktadır. Böylelikle kadın hane içine yönlendirilmektedir ve ücretli işlerin ancak hane içinden gerçekleştirilmesine imkân tanınmaktadır. O halde geleneksel zihniyet içinde gelir sağlamak isteyen kadınların evlerinden çıkmadan yani ev eksenli çalışması zorunlu kılınmaktadır.

Patriarkal düzende kadın için makul bulunan, erkeğin haneye bakmaktan sorumlu olduğu ve hanedeki baskın mevkisine tehlike oluşturmayan çalışma şekilleri onaylanmaktadır (Toksöz, 2007, s. 58). Ailede kadının erkekten daha fazla gelir elde etmesi, hane içinde erkeğin üstün, baskın, geçimden mesul ve kendisine bağımlı olunan temel yapının altını oymakta ve erkeğin hanedeki yerini sarsmaktadır. Bu nedenle kadının çalışması için hanedeki baba, abi, eş gibi erkeğin uygun bulduğu ve onay verdiği işler olması ve bu işlerde de kadının alacağı ücretin erkeğin aldığı ücretten daha düşük olması gerekmektedir. Çünkü ancak bu şartlarda çalışacak olan kadının erkeğin evin yöneticisi veya hâkimi gibi kabul edilen yerine herhangi bir zarar teşkil etmeyeceği düşünülmektedir. Bu şartlar sağlandığı ölçütte kadın özel alanda ücretli çalışabilmektedir. Ancak koşulların içeriği kadının yapacağı işleri oldukça kısıtlamaktadır. Kadın bu şartlar altında iyi bir gelir ve ortam açısından kendisine uygun işler bulmakta zorlanmaktadır. Bu durumda yoğun emek gerektiren yorucu ve kötü koşullar içerisinde ancak buna karşılık düşük ücretli, kayıt dışı, sosyal güvencesiz ve iş güvenliği de bulunmayan işler yapmak durumunda kalmaktadır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) tarafından yayımlanan “*Türkiye’de Kadın İşgücü Profili İstatistiklerinin Analizi*” (2014) raporuna göre, kadınların çocuk bakımı sorunu, vasıfsız olmaları ve eğitim seviyelerinin yetersizliği gibi nedenler ev eksenli

çalışmaya iterken asıl sebep ise geleneksel aile yapısı dolayısıyla eril hakimiyetin kadının dışarıda çalışmasına karşı koymasındır (s. 20). TÜİK'in yayınladığı araştırmada (2022) cinsiyetler açısından kadının çalışması ile ilgili algı sonuçları da benzer nedenler taşımaktadır. Araştırmaların sonuçlarına göre, kadınların çalışması için iş ortamının mahremiyete uygun olması toplamda yüzde 73,4 oranında yer almıştır. Aynı zamanda aile geçimi açısından zorunlu olmadıkça kadının çalışmaması düşüncesi de yüzde 49,9 oran ile yüksek seviyede sonuçlanmıştır. Kadının asıl görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olarak görenlerin oranı ise yüzde 35,8 olarak yer almıştır.

Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde yukarıda açıklanan durumlardan farklı tarafları ve sonuçları açığa çıkmamaktadır. Kadının çalışmasına karşı olan yaklaşım ve algılar olumsuz yönde gerçekleşmektedir. Kadınların yerini ev olarak gören zihniyet dolayısıyla kadınların ev dışında ücretli işlerde çalışması pek hoş karşılanmamaktadır. Evin dışındaki iş ortamının güvenli olmadığı gerekçesi ve düşüncesi, geleneksel aile yaşamı içinde kadına kendi evi, çocukları ve eşi ile ilgilenmesi sorumluluğunun yüklenmesi ve maddi açıdan gerekli olduğu zaman çalışmasına müsaade edilmesi kadını ev dışında çalışma alanından soyutlamaktadır. Para kazanmak isteyen veya aile geçimi için ücretli çalışma mecburiyetinde olan kadın, ancak kendisi için güvenli görülen ve tehdit içermeyen bir alandan yani kendi evinden çıkmadan yapabileceği işler aramaktadır. Bu açıdan ev eksenli işler özellikle ataerkil toplumlarda kadınların tercih nedenleri olmaktadır.

3.4.6. Eğitim ve Vasıf Düzeyinin Düşük Olması

Kadınların ev eksenli çalışma nedenlerinden bir diğeri de yeterli eğitim ve vasıf düzeyine sahip olmamalarıdır. Ev eksenli yapılabilecek işler yüksek eğitim seviyesi ve vasıf gerektirmeyen işler olmaktadır. Daha çok el yeteneğine bağlı olarak üretimler gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle düşük eğitim seviyesine sahip ve vasıfsız işgücü içerisinde yer alan kadınlar tarafından çoğunlukla tercih edilmektedir.

Ev eksenli işler, bu sektörde çalışacak kişiler için fazla donanıma sahip olmayı gerektirmemektedir. Bu özelliği neticesinde kayıt dışı sektörün ucuz ve ikincil işgücü açısından kullanıldığı bir alanda yer almaktadır. Yapılan işler daha çok yüksek teknoloji ve vasıf gerektirmeyen işler olarak değerlendirilirken özellikle de kadınlar bu işlerde çalışmaya daha uygun bulunmaktadır. Bununla birlikte sadece işverenler değil kadınlar

da özellikle ev hanımı olanlar veya evden iş yapmak için yeterli vakte sahip olanlar, ev eksenli işlerde çalışmayı tercih etmekte veya bu tarz işler yapmayı kendileri açısından uygun bulmaktadırlar.

Kadınların nitelikleri ve düşük eğitim seviyesine sahip olmaları sebebiyle kendi tercihleri veya talepleri doğrultusunda kayıt dışı sektörde yer aldıklarına yönelik bir görüş bulunmaktadır (Kümbetoğlu, User ve Akpınar, 2010, s. 99). Bu görüşün haklı tarafları ortaya bulunmaktadır. Çünkü, kadınların istihdamı söz konusu olduğunda enformel sektörde kayıt dışı işler, formel sektördeki kayıtlı işlere kıyasla daha belirginleşmektedir. Bu durumun üzerinde kadınların ucuz işgücü niteliği taşıması, toplumda dezavantajlı olarak konumlandırılmaları, nitelik açısından yoksunlukların daha çok kadın cinsiyeti özelinde açığa çıkması etkili olmaktadır. Genel bir çerçeve içerisinden bakıldığında her ne kadar haklı yanları bulunsa da temelde bu görüş kadını, kadın emeğini ve istisnai durumları göz ardı etmekte veya gözden kaçırmaktadır. Kayıt dışı sektörde sadece az eğitilmiş, eğitimsiz veya vasıfsız olan kadınlar yer almamaktadır. Ayrıca kadınlar zaruriyet halinden veya tam tersi ihtiyaçları olmamasına karşın çalışma isteğinden dolayı da kayıt dışı sektörde bulunabilmektedirler. Nitekim bu araştırmada da bu sonuca rastlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesi kadınların eğitim almalarının önündeki setlerden birini oluşturmaktadır. Bu set kadınların karşısına erken yaşlarda çıkan cinsiyetçi davranışlardan ve eşitsiz muamelelerden meydana gelmektedir (Özaydınlık, 2014, s. 96). Eğitim ve donanım söz konusu olduğunda yasal olarak eşit haklara sahip olmalarına rağmen “kız kısmı dediğin okumaz” şeklindeki toplumun genel algısı veya basmakalıp düşünceler nedeniyle eğitim hakları ellerinden alınarak erkeklerle aynı imkânlarla sahip olamamaktadır. Günümüzde halen daha kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla aynı eğitimi alamadıklarına şahit olunmaktadır. Durum böyle olunca kadınlar için sosyokültürel yönlerden dezavantajlar meydana gelmektedir. Okula gitmesi gereken yaşlarda eğitimden uzak kalan kız çocukları ileride iyi bir eğitim temeli olmadığı için ya çalışma yaşamına katılamamakta ya da düşük ücretli, fazla mesaili ve şartların ağır olduğu enformel sektöre niteliksiz işgücü olarak dahil olmaktadır.

Ev eksenli-ağırlıklı çalışma veya kayıt dışı sektörde çalışma hayatına katılma durumu ata soylu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoğun olduğu, gelişmemiş veya az gelişme gösteren toplumlarda genellikle eğitim seviyeleri yetersiz ve çocuk sahibi olan evli

kadınların kazanç sağlayabilmek adına nitelik gerektirmeyen bu alandaki iş kolları mecburi alternatifleri olmaktadır (Aşkın ve Aşkın, s. 2019). Anlaşılacağı üzere kadının çalışma yaşamına evden katılmasının kadının kendi isteği ve tercihi olmasının yanında daha çok maddi ve maddi olmayan ailevi durumlar ve kadının sosyokültürel özellikleri belirleyici olmaktadır.

Seksenli yıllarda piyasadaki pahalılığın artması karşısında kazancın yeterli gelmemesi, insanları vasıfsız iş yaşamına girmeye mecbur bırakırken yeterli istihdam sağlanamaması bilhassa da şehirlere yoğun göç olayından sonra belirginleşen vasıfsız işgücündeki kadınların kayıt dışı istihdam edilmesiyle sonuçlanmıştır (Kaya ve B. Doğan, 2016, s. 1085-1086). Buna paralel olarak ev eksenli işlerde istihdamları artış göstermiştir.

Ülkemizde seksenli yılların iktisadi gelişmeleri dolayısıyla giderek yaygınlaşan ve bilhassa doksanlı yıllardan itibaren devam eden enformel sektör içindeki ev eksenli çalışma, toplumsal ve kültürel etkenlere dayalı olarak işgücünün ucuz maliyetli görülmesi sebebiyle daha çok daha düşük eğitim düzeyine sahip kadın cinsiyeti özelinde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Aslan, 2016, s. 70). Çalışma hayatına evden katılım gösteren kadınlar veya ev hanımları genel olarak niteliksiz işgücü olarak kayıt dışı istihdam edilmektedirler. Çünkü işin nitelik gerektirmemesi işi yapanın da nitelikli veya vasıflı olmasını gerektirmemektedir. Bu nedenle ev eksenli çalışma alanının ezici çoğunluğu vasıfsız işgücü içerisinde seçilmektedir ve daha çok kadınlar tercih edilmektedir.

3.4.7. İşgücünün Esnekleşmesi

Son yirmi beş yılı aşkın bir zamanda ileri toplumlar kurallara dayalı klasik çalışma tertiplerinden daha değişken, serbest ve daha az kurala dayalı çalışma düzeni artmaya başlasa da aslında 70'li yıllardan itibaren dünya çapında yükseliş yaşanmıştır (Parlak ve Özdemir, 2011, s. 9). Küresel ölçekteki bu gelişim üzerinde bazı önemli etkenler mevcuttur. Globalleşme ve bilginin teknik açıdan ilerlemesi ile tüm dünyada yaşanan iyileşme sonucunda üretim alanının değişikliğe uğrayarak bölümlere ayrılmış ve esneklik kazanmıştır (Atasü-Topçuoğlu, 2012, s. 5). İş hayatının esnekleşmesi işgücünün esnek çalışma koşulları ile karşılaşmasına neden olmuştur. Bu anlamda yer, zaman, koşul, üretim şekli gibi açılardan farklılaşmalar yaşanmış ve bu değişim hem üretimi hem

işvereni hem de işgücünü farklı bir evreye getirmiştir. İşlerin artık iş yeri adı altında belirli bir mekândan kopmasına veya farklı mekanlarda da işin yapılabilir olmasına imkân tanımıştır.

Esnekleşme ile standart dışı çalışma biçimleri görülmeye artmaya başlamıştır. Buna istinaden standart dışı istihdamı esnekleşme ile bağlantılı olarak ele alan ILO (2016, s. 7;11) formel bir açıklaması olmayan standart dışı istihdamı sosyal sigorta ağına dahil olan, daha dengeli bir kazanç olanağı bulunan, süresiz, tam zamanlı ve bağımlı iş anlaşması özelliklerini barındıran standart istihdamdan ayırt ederek açıklamaktadır. Bu açıklamalardan yola çıkıldığında kadınların ev eksenli yaptıkları işler standart dışı işlere dahil olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ev eksenli çalışan kadınlar standart dışı istihdamda yer almaktadırlar.

Toplum tipinin tarımdan sanayiye doğru evrilmesi ile daha standart hale gelen iş ve üretim yapısı sanayi toplumunun dağılması sonucunda zamanla daha esnek ve standart dışı bir hal almıştır (Bozkurt, 2014, s. 184-185). Kadınların çalışma hayatına dahil olmaları ve görünürlüklerinin artması gibi globalleşmenin ve toplumsal farklılaşmaların neticesinde çalışma yaşamında gerçekleşen gelişmeler ise standart dışı istihdamda artış meydana getirmiştir (ILO, 2016). Aynı zamanda uluslararası entegrasyonun etkisiyle kayıt dışı, sosyal güvencesiz, riskli ve az maaşlı şekilde aslında çok da istenilmeyen çalışma şekilleri meydana gelmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2010, s. 287-288). Bununla bağlantılı olarak Belek (2010), istihdamın esnekleşmiş şekillerinin, giderek çoğalmakla birlikte 60'lı yıllardan başlayarak iş hayatına katılmaları dolayısıyla işgücünde “kadın” cinsinde fazla görülmeye başlandığını açıklamıştır (s. 152-153). Hatta devamında ise esnekliğin kadınlara ait bir çalışma şekli adı altında oluştuğunu belirtmiştir (s. 153). Yukarıda belirtildiği ve tek tek açıklandığı üzere kadınların ev eksenli çalışmasına neden olan tüm etkenler bu duruma arka plan teşkil eden farklı amiller olarak yer almaktadır.

Her ne kadar farklı imkânlar sunsa da esnekleşmenin çalışanların kazançlarının iyileşmemesi, işlerin giderek artması ve çalışanların bu duruma ayak uydurmak için kendilerine yabancı hale gelmeleri ve emeğe yönelik pazar koşullarının eşit olmaması (Van Eyck, 2003, s. 2) gibi piyasa ve daha çok kadın çalışanlar üzerinde meydana getirdiği olumsuz temayülleri bulunmaktadır. Her ne kadar iş olanaklarını arttırıyor olsa da aynı

zamanda koşulların eşitsizliğini de arttırmaktadır. Bunun yanı sıra bir başka 6nemli sorun olan g6vencesizliği de meydana getirmektedir. B6ylelikle sıradanlaşmış ve tek d6ze bir çalışma sistemi, esnekleşme s6recinde bir değişim geçirerek daha belirsiz ve tahmin edilmez olmasıyla g6vencesiz bir yapıya d6n6řm6řt6r (Hacısalih6ęlu, 2015, s. 245). Bu durum çalışma hayatında yer alan t6m bireyleri sosyoekonomik haklar açısından olumsuz etkileyen bir s6rec6 olarak etkisini g6stermiştir.

Esnek alışma alanında istihdam edilenler genel olarak tam zamanlı istihdam edilenlere oranla çok daha yoğun iş hacmine dayalı çalışmaktadırlar. Bu durum yapılan işin tam zamanlı çalışan ile aynı zamanda bitirilebilmesi için esnek istihdamda yer alanların çok daha seri çalışması anlamına gelmektedir. Ancak buna karşılık 6cretler oldukça yetersiz kalmaktadır. İş y6k6ne karşılık giderek k6t6leşen 6cretler çalışanların daha fazla stres altında olmasına neden olmakta ve işin yapılma şartlarını daha da zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla esnek istihdamda yer alan ev eksenli çalışan kadın veya erkek bireyler için çalışma koşulları formel istihdamda yer alan bireylere kıyasla daha sertleşmektedir. Ancak kadın çalışan s6z konusu olduğunda diğer t6m etkenler de devreye girdiği için durum daha da ağır bir hal almaktadır. Yine de t6m şartlarına rağmen esnek 6zelliklerinden dolayı daha çok kadınlar tarafından tercih edildiği bilinmektedir. Nitekim bir sonraki b6l6mde de bu araştırmaya dahil olan ve ev eksenli işler yapan kadınlar ve yaptıkları işler detaylı olarak ele alınmıştır.

4. KAYIT DIŞI İSTİHDAMDAKİ EV HANIMLARININ DENEYİMLERİ VE ORTAYA ÇIKAN DEĞİŞİMLER

Bu araştırmada ev hanımlarının kayıt dışı alanda sigortasız çalışmaya nasıl başladıkları, sigortasız çalışmayı tercih etmelerinin nedenleri, çalışma koşulları ve deneyimleri ile bu Şekil alıőma neticesinde sosyal hayatlarının, sosyal rollerinin ve ilişkilerinin nasıl değiştiği ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Değişimlerin tespit edilmesi sonucunda daha öncesinde çalışma deneyimine sahip olan ev hanımları ile geçmiőinde hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ev hanımları arasında nasıl farklılıkların bulunduğu incelenmiştir. Bunun için kayıt dışı sektörde sigortasız olarak kendi evlerinde üretim yapan ev hanımları ile gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bulgular üzerinden dokuz kategoriye ulaőılmıő ve de her kategoriye yönelik olarak farklı kodlara ulaşılmıştır. Kategorilerden hareketle iki ayrı tema altında analizler yapılmıştır. İlk tema kayıt dışı alanda sigortasız çalışma deneyimlerinden oluşturulmuştur. İkinci tema ise kayıt dışı çalışmanın sosyal hayat, rol ve iliőkilere etkisi üzerinden incelenmiştir. Böylelikle öncesine dair çalışma deneyimine sahip olan ve olmayan ev hanımları arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin neler olduğu ortaya çıkartılmıştır.

4.1. Sigortasız alıőma Deneyimleri

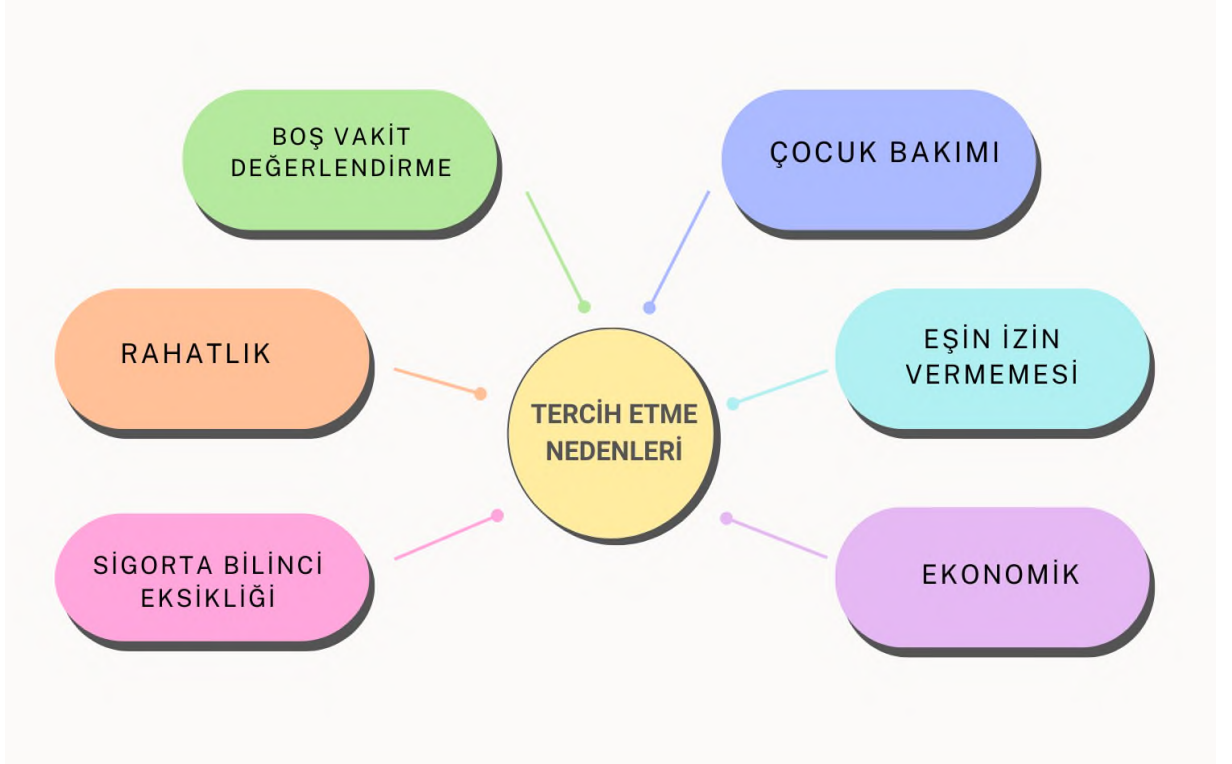
Bu bölümde ev hanımlarının daha öncesindeki çalışma deneyimleri ve kayıt dışı sektörde sigortasız olarak çalışmayı tercih etme nedenleri, çalışma koşullarının değerlendirilmesi, sigortasız çalışmanın kendilerine yarattığı dezavantajları ile kazançları ve kazançları üzerindeki kontrolleri ele alınıp analiz edilmiştir.

4.1.1. Tercih Etme Nedenleri

Ev içerisinden üretime dahil olma kayıt dışı sektörde özellikle kadınlar tarafından tercih edilmesi ile daha sık karőılaőılan bir husustur. Yapılabilecek işler oldukça eőtli ve tercihe göre belirlenmektedir. Dolayısıyla tercih sebepleri de eőtlilik göstermektedir. Ancak bu tercihler genel olarak kendi içerisinde belirli başlıklar altında toplanabilmektedir. Nitekim bu araştırmada katılımcılara sigortasız çalışmayı tercih etme nedenleri sorulduğunda

alınan cevaplar çeşitlilik göstermiştir. Bu çeşitlilik içerisinde tekrar eden belirli cevaplar yakalanmıştır. Katılımcılardan alınan cevapların kategoriye niteleyen belirli kodlar altında birleştiği görülmektedir.

Şekil 1. Katılımcıların Sigortasız Çalışmayı Tercih Etme Nedenleri

Şekil 1’deki kategori katılımcılara yöneltilen sigortasız çalışmayı tercih etmenizin sebebini veya sebeplerini açıklayınız? sorusuna karşılık olarak verilerin analiz edilmesi ile oluşturulmuş kodları göstermektedir. Katılımcıların en sık ifade ettikleri tercih etme nedenleri dikkate alınarak 6 tane kod oluşturulmuştur. Bu kodlar katılımcılarda bazen tek başına yer alırken bazen birden fazla kodun birleşerek yer aldığı görülmüştür. Sigortasız çalışmayı tercih etme nedenleri arasında katılımcılar tarafından en çok tekrar eden neden çocuk bakımı olarak kaydedilmiştir. Çocuk bakımının ardından en çok ifade edilen neden ise eşlerinin izin vermemesi şeklindedir. Çocuk bakımı ve eşlerinin dışarıda çalışmalarına izin vermemeleri durumu kadınların kamusal alanda ve kayıtlı işgücü içerisinde yer alamamalarındaki etkili olan sebeplerden birini oluşturmaktadır. Özellikle çocukların küçük yaşlarda olmaları, anneye daha çok ihtiyaçlarının olması ve çocuğa bakacak başka bir kişinin bulunmaması kadınları kendi

evleri içerisinde yapabilecekleri alternatif ve gelir getirici işlere sevk etmektedir. Nitekim daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunmayan ve Yenibosna’da ikamet eden iki çocuk sahibi K15 sigortasız çalışmayı tercih etmesinin nedeni olarak şu yanıtı vermiştir:

Şimdi kızım çok rahatsızlanıyordu önceden. E yani bakacak kimse yoktu ona. Annem de rahatsızdı bakamazdı. Mecbur ben baktım. O yüzden dışarıda çalışmadım. Bir de eşimin yani şükür iyiydi yani durumu. El işini de seviyorum yani. Evden yapabiliyorsun yani en azından üretiyorsun. (K15, 44)

Daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunan ve Bağcılar’da ikamet eden bir çocuk sahibi K1 ise durumu şu şekilde açıklamıştır:

Şöyle küçük kızım olduğu için eşim de evden çalışıyor normalde. Haftada iki gün gidiyor üç gün evde normalde. O gittiği için o da evde olduğu zaman ona kahvaltı vermem gerekiyor. Kızım geç uyanıyor. Saati kendime göre ayarlıyorum yani. Yani toplansan 5 saat çalışıyorum ya da 4 saat çalışıyorum. Sabahtan gidip akşama kadar çalışma yok. Ondan dolayı sigortalı bir yere gidemiyorum. Çünkü küçük olduğu için başka bir yerde çalışmıyorum. (K1, 31)

Benzer şekilde Bağcılar’da ikamet eden, çalışma geçmişi bulunmayan ve küçük çocuğu bulunan K13’ün, sigortasız çalışmayı tercih etme nedenini çocuklar olarak açıklamasının yanında eve ve eşine de ekonomik olarak katkı sağlamak istediği anlaşılmaktadır.

Yani çocuklarım küçük. Sigortalı çalışmayı düşünüyorum aslında çok isterim ama çocuklar daha ufak. Gerçi büyük kızım büyüdü 14 yaşında da bir de küçük kızım var 5 yaşında. Okulda, okula gidiyor. İsterim yani çalışmak isterim. Eşim hiçbir şekilde karışmaz, sadece çocuklardan dolayı. Eve de katkıda bulunayım dedim öyle, eşime destek olayım dedim. (K13, 36)

Bağcılar ilçesinde ikamet eden K5 de sigortalı bir işte çalışmama nedeni olarak çocuklarına işaret etmektedir. “Çocuklar. Çocuklar olmasa şu anda sigortalı bir iş ortamında çalışırdım. Bak mesela okuldan çıkacak onu almaya gideceğim birazdan.” (K5, 44). Benzer şekilde Can’ın (2019, s. 61) Tekirdağ ilinin Çerkezköy ilçesinde enformel sektörde ev eksenli çalışan kadınlar ile formel sektörde fabrikada çalışan kadınların yaşam deneyimlerine ilişkin karşılaştırmalı olarak yaptığı araştırmasında geçmişte çalışma tecrübesi olmayan ve ev eksenli iş yapan kadınların çalışmamalarına neden olan etkenlerden “çocuk bakımı”nın ilk sırada geldiği ortaya çıkmıştır. Çocuk bakımı ve diğer sorumluluklardan, günlük işlerden arta kalan zamanlarda ev içerisinde gelir sağlayıcı olarak yapılan çalışmalar boş vakit değerlendirme olarak da görülebilmektedir. Nitekim katılımcılardan daha öncesinde de sadece sigortasız çalışma deneyimi bulunan iki çocuk

sahibi K2'nin sigortasız çalışmayı tercih etme nedeni olarak hem ilgilenmesi gereken çocuklarının bulunması hem de boş zamanlarını değerlendirme isteği bu durumu örneklemeaktadır:

Hani şu anda evde iş yapıyorum ama hani bu bir ihtiyaçtan mı değil can sıkıntısından biraz da şu anda yapıyorum açıkçası. Çünkü iki çocuğum var, onların öğrenim durumuyla ilgileniyorum. Bir yandan da böyle boşluk kaldığım zamanlarda alıp yapıyorum, boş vaktimi değerlendiriyorum yani. Arkadaşımın yeri de olduğu için daha rahat çalışıyorum zaten. (K2, 32)

Katılımcılardan bazılarının çocukları bakıma muhtaç yaşta ve nitelikte olmamasına karşın, çocukları daha küçük yaşlardayken sigortalı bir işe giremedikleri için daha sonrasında çocukları büyüse ve sigortalı bir işte çalışmayı isteseler de kayıtlı sektöre başvurmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumdan dolayı sigortasız çalışmayı tercih etmelerinin nedenleri sorulduğunda ilk olarak çocuklarının varlığına dikkat çekmektedirler. Örneğin daha önce çalışma tecrübesi olmayan ve iki yıl kursa gittikten sonra evinden dikiş-tadilat işleri yapan üç çocuk annesi katılımcı, “Zorunda kalıyorsun çünkü çocuklar küçüktü. Çalışamadık. İsterdim ki tabi ki de ben bir sigortalı işte çalışmayı.” (K11, 41) ifadelerini kullanmıştır. Benzer durumda olan, daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunmayan, Yenibosna’da ikamet eden ve eşinin sigortası bulunan iki çocuk sahibi K12, sigortasız çalışmayı tercih etmesinin nedenini hem çocuklarının hem de eşinin izin vermemesi olarak açıklarken bu konuda hemcinslerine öneride bulunmayı ihmal etmemektedir:

Çocuklara baktığımdan dolayı. Onların eğitimleri daha öncelikliydi. Benden daha öncelikliydi. Eşim de izin vermedi. Durumu iyiydi istemedi. Sigortalı da yapmadı. Ama şu an pişmanlığını yaşıyor mu yaşıyor çok fazla bu konuda. Şimdi kazandığım kendime kalıyor aslında ama yaştan dolayı da geç kaldım. 49-50 yaşındayım ondan dolayı da geç kaldım. Aslında çok isterim bir sigortanın olmasını ama geç kaldım. Bunun için kadınlar geç kalmasın o çocuk nasıl olsa bir şekilde büyüyor. (K12, 51)

Ata soylu yapının toplumda kadın ve erkek arasındaki dengeyi eşdeğer olarak kuramaması hem kadının üzerinde erkek tarafından her açıdan kontrol mekanizması oluşturmaya neden olmakta hem de çalışma hayatında yer almasına mâni olmaktadır (Yaman-Öztürk ve Dedeoğlu, 2010: 13-15). Aile içerisinde erkeğin karar verici olduğu, hakimiyetinin ve söz hakkının kadından daha öncelikli olduğu toplumlarda kadınların çalışması için eşlerinden veya babalarından izin almaları ve yapacakları işlerinin onaylanması gerekmektedir. Aksi taktirde çalışmak isteyen kadınların eşlerinden ya da

babalarından izin çıkmamaktadır. Bazı durumlarda ise eşlerin istememesi izin almaya bile fırsat oluşturmamaktadır. Nitekim görüşme sağlanan katılımcılardan Yenibosna’da ikamet eden K14’ün okuyup kendini geliştirmek ve sigortalı çalışmak istediği ancak bu isteğini bekarken babasından evlendikten sonra da eşinden dolayı gerçekleştiremediği şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Bundan 19 sene önce eşime dedim ki ben zaten okumayı çok seviyordum, istiyordum. Babam okumama izin vermedi. Ortaokuldan sonra durdu. Annem yatalak hasta olduğu için annem sesini çıkarmıyordu. Annem kalkamıyorum kızım yoksa seni götürüp okula kaydederdim demişti Allah rahmet etsin ama babam yok. Babam da kendine göre şimdi ben hak veriyorum mesela o diyordu ki her köşe başında görüyorum kızlar yanlarında bizim orda o zaman bizim dönemimizde yan yana durmak bile çok büyük bir olaydı yani nerede görsem bir arka sokaklarda hep kızların yanında erkekler. Öyle durduk hevesimiz kursağımızda kaldı. Zaten 16 yaşında evlendirdiler beni. Evlendik, evlendikten sonra da beyimiz ne derse o. Bi üç beş sene sonra böyle bir akrabamız dikiş işine gitmişti ben de heves ettim söyledim de aldık cevabımızı: “Babanın evinde gitseydin, işte duvarlar falan filan istediğine kafana vurabilirsin. (K14, 44)

Yenibosna semtinde ikamet eden katılımcılar arasından Tunus işi patik ve el işi bot üreten ve daha önce sadece sigortasız ev eksenli işlerde ve eşinin dükkanında yarı zamanlı olarak çalışma tecrübesi bulunan ve eşi sigortalı olan K10 da eşinin izin vermemesinden dolayı sigortasız olarak çalışmayı tercih ettiğini ifade ederken kendisinin bu işi aynı zamanda boş vakit değerlendirme aracı olarak tercih ettiği şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Eşim sigortalı işte çalışmama izin vermediği için evde biz kendi başımıza üretmeye çalıştık bir şeyler yapmaya çalıştık. Yani ben, biz gerçekten ... (eltisi) ile çok düşünüyoruz böyle bir sigortalı güzel bir iş, evde mesela yapabileceğimiz üretebileceğimiz bir iş yapalım diyoruz ama yok, olmuyor. Bununla da şükrediyorum. Boş durmuyorum. Boş durmayı sevmiyorum gerçekten öyle yani ... (eşi) izin verse eskiden beri keşke çalışsaydım diyorum. İzin vermediler zamanında, şimdi bu zamandan sonra da zaten çalışmam. (K10, 47)

Benzer şekilde el işi yaparak kazanç elde eden, daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan ancak eşinin sigortalı ve kendisine ait işi bulunan K16 katılımcısı da eşinin izin vermemesinden dolayı çalışmadığını belirtmiştir.

Eşlerimiz dışarıda sigortalı çalışmaya izin vermezler. Hani hiç o bizim için hiç şeyimizde yoktur. Evde de sigortalı bir iş olmadığı için o yüzden ben de mesela ben bunu yapsam biriktirsem kızıma işe yaramaz. Hiç değilse hem yapıyorum hem de yani ne bileyim elime üç beş kuruş geçiyor ama üretiyom yani. Yani seviyom evde bir şeyler yapmayı. Hani ihtiyacın var mı de çok da ihtiyacım yoktu. Ama evde çalışmayı, üretmeyi seviyorum hayatım. (K16, 45)

Son olarak katılımcılar arasından daha önce hiç çalışma tecrübesi bulunmayan, Doğu Anadolu Bölgesinden yedi-sekiz ay önce Bağcılar'a göç etmiş olan, öncesinde hayvancılıkla uğraşan eşinin de şu an sigortasız olarak çalıştığı K6'nın da eşi izin vermediği için sigortasız çalıştığı ve ayrıca bu işi yapabilmek için de eşinden izin istediği bulgusuna şu ifadelerden ulaşılmıştır:

Hani şimdi eşim biraz tutucu biri. Hani normalde dışarıda çalışmama izin vermiyor kendisi. Ben de ona saygı duyuyorum hani kırmak istemiyorum onu. Sonra oturduk konuştuk hani böyle bir iş var diye. Hani izin verir misin yapayım diye, evde yapayım diye. O da tamam dedi sıkıntı olmaz dedi, eve getirip götüreceksen sıkıntı olmaz dedi, öyle karar verdik. Evde yaptığım için onay çıktı. (K6, 42)

Görüldüğü üzere katılımcıların çoğunluğunda sigortasız olarak çalışmayı tercih etme nedenlerinin başında çocuk bakımı meselesi ve eşlerinin dışarıda sigortalı bir işte çalışmaya izin vermemesi bulgularına ulaşılmıştır. Bu minvalde eşlerin sigortalı veya sigortasız çalışmalarının katılımcıların sigortalı bir işe girebilmeleri hususunda herhangi bir farklılık oluşturduğu görülmemiştir. Her iki durumda da katılımcıların eşlerinin çalışmalarına izin vermediği bulgularına ulaşılmıştır. Yani eşin-erkeğin sigortalı bir işte çalışması katılımcıların da çalışması konusunda bir destek oluşturmadığı bulgusuna varılmıştır. Ayrıca katılımcıların ifadelerinden elde edilen veriler analiz edildiğinde sigortalı çalışmanın ev dışında bir işte çalışmak olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların daha sonrasında sık belirttikleri nedenler arasında maddiyata dayalı/ekonomik temelli bulgular yer almaktadır. Ekonomik gerekçelere dayalı olarak Bulgaristan'dan göç ettikten sigortasız çalışmayı tercih etmekten ziyade zorunda kalan ancak göç etmeden önce sigortalı çalışma deneyimi bulunan K8 durumu şu şekilde anlatmaktadır:

Ne bileyim ben işte ihtiyacımız vardı o zaman. Hani çalışmak zorundayız hani gelmişsin Türkiye'ye evin yok daha bir şeyin yok dimi. Böyle çalışmam gerektiği için hani hiç öyle şeyi düşünemedim. Ekonomik olarak sıkıntıdaydık çünkü. Zorundaydım, çalışmam gerekiyordu hemen. Hani artık bu iki üç seneden beri artık ayy sigortasız çalışmanın emekler var deniliyor. O zamana kadar öyle şey yapamıyordun, mecburdun. (K8, 54)

Sigortasız olarak çalışmak, ev içerisinde üretim yaparak kazanç elde etmek ekonomik olarak düşük gelir seviyesine sahip olan ya da daha rahat geçinebilmek için çalışmayı düşünen ancak sigortalı olarak kendisine uygun iş bulamayan veya daha esnek ve rahat koşullar eşliğinde çalışmayı düşünen bireylerin hanenin geçimine katkı sağlamak

isteğinden kaynaklanabilmektedir. Ayrıca sigortasız olarak yapılan işler sigortalı işlere kıyasla daha az kazanç sağlasa da konuya ev hanımlarının bakış açılarından yaklaşıldığında evde yapılabiliyor olması önemli kıstas olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda katılımcılardan Yenibosna’da ikamet eden ve daha öncesinde çalışma deneyimi bulunmayan K17 ise sigortasız çalışmayı tercih etme nedenini şu ifadelerle açıklamıştır:

Valla hiç çalışmadım, evlendikten sonra da çalışmadım. Ondan sonra da bu biraz hani enflasyonun fırlaması geçim derdi biraz daha zor. Çocukta büyüdü hani böyle biraz daha tek maaş yetmemeye başladı. Ondan sonra dedim hani çalışayım. O yüzden de hani dedim evde yapabileceğim bir şey olsun. Bir de ben gezmeyi çok severim sosyal çevrem çoktur ... Ben iki gün üst üste de evde kalmam da neyse hani o yüzden böyle gidip bir yerde çalışacak kapasite de yok bende böyle. Böyle sabah işte sekizde evden çıkayım gideyim işte hani akşam yedide döneyim bünyeme de uymaz. Dedim evde yapabileceğim free, esnek iş bulursam öyle hani zamansız uygundur. Hem ekonomik sebep işte hem de özgürlüğüme düşkünüm sosyal çevremden de kopmayı istemediğim için. Hem kendi işimi görüyorum hem bu işimi görüyorum. (K17, 50)

Benzer şekilde sigortasız çalışmayı hem maddi ihtiyaçtan hem de işin rahat ve haneden yapılabilir olmasından dolayı tercih eden Bağcılar’da ikamet eden K4’ün düşünceleri:

Sebebi tabi maddi. Ekonomik yönden yani para geliyor. Evde yapabilmem de hani çocukların buna engel olmaması her gün olmaması yani her gün olursa biraz daha zor olur yani hem ev işi hem çocuklar hem iş. Öyle yani akşam gelmesi benim için daha rahat oluyor. Çocuklarla birlikte yapabilmem herhangi bir pisliliği yok dediğim gibi maddi para da geliyor. Zaten sigortalı bir işte çalışmam biraz hani zor olur çocuklarla böyle arada gelmesi daha iyi. Benim de işime geliyor yani böyle bu şekilde biraz. (K4, 32)

Son olarak daha önce sigortalı çalışma tecrübesine sahip Yenibosna’da ailesi ile yaşayan K20’nin de ekonomik sebebe dayalı olarak çalışmak zorunda kaldığı ancak küçük çocuğu olduğu için ve yapılan işin rahat olmasının da etkisi ile sigortasız çalışmayı tercih ettiği şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Hani işte kızım için ek bir gelir olsun diye. Yani ayrılık işim olduğundan sonra, zaten kızım 2 yaşındayken ayrıldım. Ondan sonra ailemle birlikte yaşamaya başladım. Aileme katkı kendi ihtiyaçlarım için. Yani ben bunu ekonomik gelir olarak yapıyorum. Bana kalsa bir iki sene daha rötör yapabilirdim kızım için. Onunla zaman geçirip okul hayatıyla daha çok ilgilenebilirdim. Ama dediğim gibi boşanmak akdi gerçekleştiği için kızımın sorumlulukları bende olduğu için nafaka yetmeyeceğini biliyorum. Zaten 1.850 TL nafaka alıyorum, zaten kızımın aidatı 500 TL, 500 TL zaten beslenmesi. Ondan sonra zaten bunun giymesi, hastanesi cabası. Yani bu çocuğun giyimi daha zaten bir ayakkabısı 300-500 yani. 1.800 TL ona mı yetsin bana mı yetsin. Yetmeyecek. Ve aileme yük olma tercihinde de değilim. Yani bi de bana basit, rahat geldi. Hani yapabileceğimi düşündüm. (K20, 33)

Görüldüğü üzere sigortasız olarak evde yapılan işlerin tercih edilmesinde ekonomik unsurlar ön plana çıkarken aynı zamanda iş koşullarının rahat olması veya işin yapımının kolay bir şekilde gerçekleştirilebilmesi de etkili olarak bulunun bulgular arasında yer almaktadır. Nitekim katılımcılar arasından öncesinde çalışma tecrübesi bulunmayan K9 tercih nedeni olarak bu noktayı vurgularken ayrıca sigortaya artık gerek duymadığının da altını çizmektedir:

İşimin rahat olması. Zaten ben asgari ücretli çalışmış olsam benim vücudum benim kendim dayanamam. Ben yapamam o işi. Tabii ki. Ben yapamam. Rahatım hani yani sen bunu niye böyle yaptın niye şöyle yaptın diyen yok. Yani kendi şeyime sistemime göre takılıyorum yani yapıyorum. Bana karışan yok yani. Benim ne yapmam gerekiyorsa ben onu yapıyorum. Yani şimdi gelmişim ben elli yaşına bu saatten sonra napayım yani sigortayı. Hani elli yaşından sonra bir yasa bir şey çıkacak ki yani bir şey olsun yani. Ölme eşeğim ölme yani sıfır. Bi de ben hani çok böyle uzun yıllar da çalışmayacağım için yani sigortada yani çok önemli görmedim. (K9, 52)

Benzer şekilde rahat olmasından dolayı tercih eden K18'in ise dikkat çekici ifadeleri bulunmaktadır:

Yani sebebi baskı, aile baskısından kurtulmak aslında. Hani biliyordum yani çalışırsam kendi maddi gücümü elime alırsam bu kadar baskıya uğramayacağımı biliyordum. Öyle de oldu. Ya bide evde çalışmak rahat aslında yani iş yeri olunca sorumluluklar daha fazla. Kirası elektriği suyu osu busu falan filan bir de belli bir yaştan sonra her gün kalkıp gitmek falan. Evde rahat makinelerin falan evde. Canım ne zaman isterse akşam on birde de yapabiliyorum sabah onda da kalkıp yapabiliyorum hani zaman problemi yok. Ekstra bir maddi yükün yok. Yani artık şeye de çok ihtiyacım yok çok para kazanayım hırslım da yok. Şey yapmak istiyorum şimdi artık zaman geçirmek istiyorum. Yapabildiğim kadar zorlamadan ne kadar yapabilirsem. Bir nevi benim için şu an yaptığım iş hobi. Yani kendi hobim üzerinden para kazanıyorum. (K18, 42)

Yapılan işin ev ortamında yapılmaya uygun olması ve iş koşullarının rahatlığı o işi boş zamanı değerlendirmek olarak algılamaya ve işi iş olarak değil de oyalayıcı, dinlendirici bir uğraş olarak görmeye doğru dönüşebilmektedir. Buradan hareketle bir önceki katılımcıdaki çok benzer ifadelere daha önce sigortalı çalışma tecrübesine sahip ve katılımcılar arasından tek üniversite mezunu olan K19'da da rastlanmıştır:

Yani evde oturarak evde rahat ne yapabilirim diye düşündüm. Ya aslında başlarken yapmak amacım başlama amacım can sıkıntısını gidermekti, boş zamanımı değerlendirmekti. Fakat daha sonra evrildi. Tasarım kabiliyetimin olduğunu öğrendikten sonra ben bu işi paraya dönüştürmeliyim. Benim çok hoşuma gidiyor insanların da benim yaptığım işler hoşuna gidiyor diye düşünerek başladım ... Yaşlandığımız zaman da gidemeyecek zamanım olduğunda da evde oturayım kendi başıma dışarıdan iş gelsin ben rahat bir şekilde yapayım gibi düşündüm. Yani benim şu andaki yaptığım işi yapmak içinki sebebim ileriki yaşlarımda

evden dışarı çıkmadan gelir elde edebilme imkânı yakalayabilmektir. Hobimi sattım. Sattıkça hoşuma gitti. (K19, 52)

Kayıt dışı sektörde sigortasız çalışmaya başlama konusunda çalışanların sigorta bilinci eksikliği ve ilerisini düşünmeyerek sigortayı çok fazla önemsememe durumları da etkili olmaktadır. Araştırma bulguları içerisinde katılımcılar arasından da bu durumun örneklerine rastlanmıştır. Bu doğrultuda ev eksenli ve kayıt dışı çalışmayı ele alan birçok araştırmada (Maçoş, 2004; Durusoy-Öztepe, 2012; Düzgün, 2016; Tekbaş, 2019; Demirkol, 2020; Çelebi, 2021; Özgüç, 2021; Yonca, 2021) kadınların tercih etme nedenleri arasında sigorta bilinci eksikliğine yönelik bir bulgu elde edilmediği görülmüştür. Dolayısıyla ev hanımlarının sigortasız ve ev eksenli çalışmayı tercih nedenleri içerisinde farklı bir bulgu açığa çıkmıştır. Bu konuda Bağcılar'da ikamet eden, öncesinde de sigortasız olarak çalışma deneyimleri bulunan ve sigortasız çalışmayı kendisinin tercih ettiğini ifaden katılımcı K3'e peki tercih etmenizin sebebi veya sebepleri nelerdir diye sorduğumda:

Ben tercih ettim. Tercih etmemin sebebi bilmiyordum anlamıyordum o yüzden dolayı hani sigortanın ne kadar önemli olduğunu hele ki bir bayan için bilmediğimden dolayı. Sigortamı da o an çok sigorta gerekmiyordu benim için öyle sigortalı bir işe gireyim ya da sigortam olsun diye öyle bir şeyim yoktu. (K3, 36)

yanıtını aldım. Benzer şekilde yukarıda ifadelerine değinilen K8 (54) katılımcısının da ifadesinden anlaşılabileceği üzere ekonomik ihtiyacın yanında sosyal sigortanın önemi ve sigortaya yönelik çok fazla bilgi sahibi olunmamasından kaynaklı tercih edildiği veya tercih etmek zorunda kaldığı bulgusuna erişilmiştir. Ayrıca yine yukarıda ifadelerine yer verilen K2 katılımcısının tercih etmesinin asıl nedeni farklı olsa da bu hususta bilgi eksikliğinin olduğunu ve pişmanlığının bulunduğunu ancak buna rağmen sigortasız olarak çalışmaya devam ettiğini şu ifadelerinden çıkarttım:

Sigortasızlık... Aslında o benim pişmanlığım da sigortasız çalışmak. Çünkü 18 yaşından sonra epey bir zaman çalıştım ben yani yıllar boyu çalıştım o zamanlar öyle bir şey hiç düşünmedim. Çünkü pazarlama sektöründeydim ben 18 yaşından sonra o zamanlarda da yani doğru düzgün sigortalı yaptırılmıyordu açıkçası. Tekstilde de çalıştım. Hani daha fazla kazanç elde edelim diyerek o sigorta durumunu da hiç düşünmedim girmedim hani. Şimdi de ihtiyacım yok diye hiç düşünmedim öyle. Aslında ödeyebilirdim de ama bilemedim, düşünmedim. (K2, 32)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabileceği üzere sonuç olarak araştırmanın bir önceki bölümünde de görüldüğü gibi sigortasız çalışma noktasında özellikle çocuk bakımı

sorunu ve eşin izin vermemesi önemli ilk iki tercih nedeni olarak ortaya çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak her durumda tek bir sebep yer almadığı da görülmektedir. Veriler analiz edildiğinde tercih etme nedenleri içerisinde verilen kodların bazı katılımcılarda birkaç tanesinin birlikte sebep olarak yer aldığı görülmektedir. Bu minvalde ev hanımlarının sigortasız çalışmayı tercih etmelerinin çoğu durumda tek bir nedenden kaynaklanmadığı ve nedenlerin birbiri ile ilişkili olduğu bulgusuna varılmıştır. Çalışmayı sevmeye ve el becerisini maddiyata çevirme isteğine karşılık eşin dışarıda ve sigortalı çalışmaya izin vermemesi ya da küçük ve bakım gerektiren yaşlarda çocuklarının bulunması durumunda en makul seçeneğin ev içerisinde çalışmak olduğu görülmektedir. Bu durum üzerinde son zamanlarda sigortasız olarak evden yapılabilecek işlerin çeşitliliğinin artması ve yaygınlaşması, bu işler için özel nitelikler aranmaması ve ev hanımlarının bu tarz işlere kolaylıkla ulaşması önemli bir etken olarak yer almaktadır.

4.1.2. Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi

Kayıt dışı sektörde ev hanımlarının yapabileceği nitelikteki sigortasız ve evden üretim yapılabilen işler oldukça fazladır. Neredeyse her geçen gün iş çeşitliliği artarak yeni üretim şekilleri ve istihdamlar meydana gelmektedir. Genel olarak ise işlerin üretimi parça başı veya fason, sipariş usulü ve kendi hesabına şeklinde ayrılan kategorilere dahil olmaktadır. Araştırmada da ev hanımlarının kayıt dışı olarak yaptıkları işlerin dağılımı bu kategorilere dahil olmaktadır. Buna göre katılımcılardan 10'unun kendi hesabına çalıştığı, 6'sının parça başı veya fason olarak adlandırılan üretim yaptığı ve 3'ünün ise sipariş üzerine çalıştığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla katılımcıların daha çok kendi hesabına çalıştıkları ve parça başı işler yaptıkları bulgusuna erişilmiştir. Bu noktada yapılan işler ve işlerin niteliği çok çeşitlilik gösterdiği için çalışma koşullarının değerlendirilmesinde çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Nitekim katılımcılara “çalışma koşullarınız hakkında bilgi verir misiniz?” sorusunu yönelttiğimde kimisinden nerede ve nasıl yaptığına, kimisinden ne zamanlar yaptığına, kimisinden memnun olup olmadığına, kimisinden de yorucu olup olmadığına ilişkin çeşitli açıklamalar elde ettim. Bu doğrultuda bazı katılımcılar tarafından koşulların “esnek” ve “rahat” olduğu, koşulları “kendilerine göre” belirledikleri veya kendileri ayarladıkları için bir zorluğunun olmadığı şeklinde değerlendirmeye varılırken kimi katılımcılar içinse “yorucu” olduğu, gecesi gündüzü

olmadan yoğun bir çalışma temposunda olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla çalışma koşullarının değerlendirilmesi kategorisine dahil edilen 4 kod oluşturulmuştur

Şekil 2. Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi

Ancak her ne şekilde olursa olsun katılımcıların yaptıkları işten ve çalışma koşullarından memnun oldukları neticesine ulaşılmıştır. Örneğin pandemiden üç yıl önce kendi evinde sipariş usulü pasta ve tatlı yapmaya başlayan bir katılımcı, çalışma koşullarını tatlı yorucu olarak ifadeleştirmektedir. “Yorucu oluyor. Memnunum ama tatlı yorucu oluyor. Yani stresimi atıyorum hoşuma gidiyor kafamı oraya veriyorum ya dağılıyor. Memnunum kendi mutfağımda yapmaya çalışıyorum işte” (K13, 36). Benzer şekilde saf ipekten toka ve çeyiz sandıkları kaplaması yaparak yoğun şekilde yurt dışına ihraç eden hem kendi hesabına hem de sipariş usulü çalışan K19’un yaptığı işin yorucu ve şartlarının zor olduğu ama çalışmaktan keyif aldığı ve çalışmanın kendisinin sıkıntılarını ve üzüntülerini unutturduğu çıkarımına kendi ifadelerinden varılmıştır:

Evimde çalışıyorum. Yaptığım işleri evimde yapıyorum. Yani üç erkekten aşırı yapmaya çalışıyorum. Evet yorucu ama çok keyifli. Çünkü eşimin rahatsızlığı sebebiyle onun

psikolojik problemleri onun fiziki problemleri çok fazla onu motive vermem motive vermek amacıyla ona daha fazla destek vermek amacıyla benim daha dinç daha pozitif olmam gerekiyor. Otuz yıllık eşim onu o halde gördükçe ben bitiyorum, ben mahvoluyorum, ben bitiyorum hayatla ilgili bütün damarlar duruyor sanki akışı. Fakat ben ne zaman işimin başına geçiyorum, balkonun kapısını kapatıyorum, radyomu ya da televizyonumu açıyorum, herhangi bir video, işlerimin başına geçtikten sonra ben bütün her şeyi unutuyorum. Orada çalışıyorum kendimi kaybediyorum. Evet çok mutlu oluyorum evet çok yoruluyorum. Yaşam yani çalışma şartları çok zor çok yoruluyorum ama oradan çıktıktan sonra balkonun kapısını açıp tekrar içeri girdikten sonra eşime acıyarak gözle bakmıyorum da şöyle ay ... beycim ne yapıyorsun dediğim zaman hopluyor şöyle bir, kendine geliyor, bir hareket oluyor ve ekşin oluyor evin içinde. Bize ses oluyor yani o bile bize yetiyor. Kös kös oturmuyorum çok affedersiniz amiyane tabirle onu da oturmamaya gayret ediyorum ama zor şartlar, gece çalışabiliyorum. Gündüz çalışmak biraz daha yorucu oluyor gel git vesaire kafamı toparlayamıyorum. Balkonumun panjurlarını sonuna kadar kapatıyorum. Çevrem yani eşim rahatsız uzun yıllardır rahatsız ben de çok aktif bir bayanım yani evde oturan bir bayan değilim. Çok sosyal bir bayanım o sabahlara kadar ışığının yanması çevrede dikkat çekmesin diye balkondan panjur yaptırttım panjurları kapatıp içeride çalışıyorum ki dışarıya ışık sızmasın insanların dikkatini çekmesin diye ama mutluyum orada çok rahat huzurlu. (K19, 52)

Katılımcının evinin balkonuna kurduğu düzeninin bulunması, yoruculuğu, yoğunluğu ve zorluğu olsa da çalışma koşullarını iyileştirmektedir. Bu doğrultuda benzer yaklaşım ve düşünceler taşıyan sekiz yıldır sipariş üzerine mefruşat/ev tekstili üretimi yapan başka bir katılımcıda da görülmektedir:

Bir hafta on gün mesela saat birde başlıyorum gece on bire kadar bazen sabaha kadar uğraştığım ürünler oluyor. Yorucu yani tabii ki, şu hayatta en kolayı ekmek yemek onu da yutması var. Ama çalışma koşullarım yatağımın üstü kesim masası öyle diyeyim. Masalarım var kuruyorum ayaklı masalarım. Overloğumu bir yere koyuyorum, dikiş makinemi bir yere koyuyorum o şekilde çalışıyorum. Şimdi ben arka yatak odama sistemimi kurdum. Oraya açıyorum, geliyorum mutfakta çorbamı yapıyorum. Elime ayağıma dolaşalım yok, o şekilde yani. Bak burada (**mutfak**) işte dikiş dikiyorum burada yemeğim pişiyor. Atölye kurdum yani çok güzel, memnunum. (K12, 51)

Ancak her katılımcı için aynı durumun geçerli olmadığı kanısına varılmıştır. Nitekim bu noktada katılımcıların hepsi işlerini kendi evlerinde yaptıkları için kendi evlerinde ve üç kişi ile parça başı işi aldıkları mekânda ve üç kişi ile (birisi temizliğe giden) de kendi evimde görüşme gerçekleştirdim. Dolayısıyla üç kişi hariç diğer katılımcıların evlerinde ya da mekânlarında yani kendi iş veya üretim ortamlarında görüşmelerimi gerçekleştirdiğim için çalışma koşullarını gözlemlene fırsatı elde ettim. Bazı katılımcıların daha çok incelik, dikkat ve özen gerektiren işler yaptığını ve ayrı bir çalışma odası bulunmadığını gözlemledim. Bu sebeple çalışma koşullarının daha zorlayıcı olduğunu hem kendi gözlemlerim dolayısı ile fark ettim hem de onların ifadeleri ile duruma netlik kazandırımdı. Dolayısıyla üretim her ne kadar kişilerin kendi evleri gibi daha rahat bir

ortam içerisinde gerçekleştirilse de yapılan işin niteliğine ve detaylarına göre iş yükü de değişmektedir. Bazı işler için evde ayrı bir çalışma odası veya belirlenmiş bir köşede çalışma masası ve özel makineler için yer ayrılması gerekmektedir. Ayrıca bazı işler için günün birkaç saati yeterli olurken bazı işler için ise günün yarısının hatta daha da fazla saatlerin ayrılması gerektiği durumlar olmaktadır. Nitekim bu hususta iki yıldır sipariş usulü dikiş ve kanvastan sırt çantası yaparak çalışan katılımcı çalışma koşullarını açıklarken bu noktaları vurgulamıştır.

7/24 gecesı gündüzü yok, yorucu iş. Görüyorsun sen kapının önünü. Şimdi yani böyle gittim söyledim de kızlarla kavga ettik zaten dedim yer yok. “Anne senin eşyaların benden daha çok” deyince zaten ben şey oldum. İki oda bir salon evimiz, benim dört çocuğum var. Biraz insan sığamıyor tabii ki hepsi yetişkin olunca. Evde yer yok yani kavga ediyoruz. Benim malzemelerim de fazla tabi evde de yer olmayınca biraz her yerde varım şimdi onlar da haklı da. Ben de napayım yani işleri yetiştirmem bitirmem lazım. (K14, 44)

Ancak üretim için ayrı bir odası veya daha rahat çalışabilmesi için kurulu bir düzeni bulunan katılımcılar açısından çalışma koşullarına yönelik memnuniyet daha yüksek olmaktadır. Örneğin, ev tekstili sektöründe 16 yıldır çeyiz işleri yapan ve sipariş usulü çalışan K18, ayrı bir odasının bulunmasından dolayı iş koşullarının rahatlığını ve memnunluğunu ifade etmiştir. “Kendime ait bir odam var rahatım. E biraz tabii malzemesi fazla bir iş. Makinası falan filan. Yer olarak biraz fazla yer kaplıyor hani o konuda biraz sıkıntı var ama onun dışında bir sıkıntısı da yok. Rahat, temiz de ipliği dışında. Akar yok, kokar yok iyi yani memnunum. Evde yapılabilecek bir iş yani (K18, 42)”. Diğer taraftan bazı işler için ekstra bir oda veya alan gerekmemektedir. Evin herhangi bir odasında veya herhangi bir yerde otururken rahatlıkla yapılabilecek niteliktedir. Nitekim kendi hesabına çalışarak Türk İşi (nakış), tel kırma ve kırkyama yapan katılımcı bunu dile getirmektedir: “Valla ben yemeğimi işimi yaptıktan sonra oturduğum yerde yaparım ben. Mesela herkes uyur ben iki saat üç saat otururum yaparım kendi kafamca. Memnunum yani” (K15, 44). Buradan anlaşılabileceği üzere kolaylıkla istenilen yerde yapılabilmesinden dolayı memnuniyet artmaktadır.

Çalışma koşullarının değerlendirilmesinde öne çıkan bulgulardan bir diğeri “esneklik ve rahatlık” olmuştur. Ayrıca esneklik dolayısıyla burada da memnuniyet ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle katılımcıların çalışma koşulları hakkındaki değerlendirmeler aslında bu işi yapmalarının veya sigortasız olarak çalışmayı tercih etmelerinin arkasındaki

nedenlere de işaret eden önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Örneğin bu konuda ekonomik sebepten ve esnek olduğu için tercih ettiği bilinen, bijuteri sektörüne gümüş takı için yirmi aydır muma taş çakarak parça başı iş yapan katılımcı benzer şekilde evden yapmanın rahatlığını ve koşulların esnekliğini vurgulamaktadır.

Yani zorluğu var tabii yoruculuğu var. Çok dikkat istiyor o taşları yerine oturtmak zorundasın. Tersini düzene çok dikkat etmek zorundasın, taşlar yamuk olmamak zorunda. Şey bu elektrik süpürgesi gibi düşün hani böyle küçük kalemi var ucundan çekiyor böyle hüp diye. Ondan tutuyorsa yan tutarsa taşı yan takmak zorundasın o taşı alırken mesela düz almak zorundasın ki yan koymayasın. Yan koyduğün zaman çıkartmak da hani böyle pıt diye çıkmıyor iğne ile ince şey yapacaksın zedeleniyor. Şimdi o ürün nasıl giriyorsa öyle çıkıyor yani eğer bir dalı kırılrsa kırık çıkıyor o bozuk oluyor. O zaman da kızıyorlar tabi hani kırık ürüne hiç taş koymayacaksın. Zedelememeye çalışıyoruz yani ince iş. Götürmesi de zor oluyor. Buradan iki üç vesait aktarma yapmak zorunda kalıyorum bir buçuk iki saatim gidiş, sadece yol. Bir, bir buçuk saat. Bir buçuk saati de geliş. Günün yarısını ayırmak zorundasın. Hani mesela bin tane taşı bir saatte dizemiyorsun. Hani beş binden en az 5.000 tane diziyorum ona göre de bi on saatini ayırman gerekiyor. İşte bazen tam gün oturuyorum üstüne mesela dışarı çıkmadıysam o gün oturuyorum yapıyorum. Bazen olmuyor hani iyi oluyor. Bazen kız (**işveren**) bana dükkâna da gel diyor. Eleman çıkmış dükkâna da gel. Ya dükkâna gelemem hani ben kendimi biliyorum hani sadece üç saat yolda vaktim geçecek gidiş geliş. E ben orada gelip de kaç saat çalışacağım. Akşama kadar da çalışamam. Aynı yerde duramam. Akşama kadar aynı dükkânda oturup da yapamam. Ben burada yapıyorum işte darlanıyorum, kalkıyorum bi kahve yapıyorum. Darlanıyorum geliyorum bir işte youtubedan bir video açıyorum iki el iş yapıyorum. Daralırım ben öyle. Evde hem kendi işimi görüyorum hem bu işimi görüyorum. O yüzden yani böyle esnek. Esnek çalışmayı seviyorum yoksa iş yerine gidip de öyle sabah akşam çalışamam tabii orada maaş farklı oluyor burada para farklı oluyor daha az ama. En azından esnek, evde yapmak daha rahat böyle. (K17, 50)

Benzer şekilde gelir elde etmenin yanında rahat olduğu için de tercih ettiği bilinen ve bir yıldan fazla iç giyim üzerine evden marka çamaşır satışı yapan K20'nin de çalışma koşulları hakkındaki değerlendirmesi esnek ve serbest olduğu yönündedir.

Çalışma koşulları serbest yani esnek, bir sıkıntı yok. Depodan gidiyorsun ürüne göre kendin seçmece istediğin ürünü istediğin şekilde paket ambalajlı set olarak alıyorsun altılı veya on ikili şekilde. Ondan sonra eve getiriyorum. Evde stok halinde duruyor. Ben işte tanıtımını WhatsApp ve Instagram üzerinden yapıyorum. Orada müşterilerim işte hangi üründen ne istiyor ne renk istiyor hangi beden istiyor talebinde bulunuyorlar. Ben de elimdeki ürünlere göre fiyatlarını söylüyorum. Cazip gelirse sipariş geçiyorlar ben de elden, evden bu şekilde teslim ediyorum. Yani serbest evden olduğu için homeofis gibi bir şey benim işim. (K20, 33)

Yine benzer bir şekilde daha öncesinde rahat olduğu için tercih ettiğini belirten, bir yıldır dükkâna evden yemek yaparak çalışan katılımcı, “Yani kızım çalışma koşullarında ben rahatım. Benim için rahat. Ben rahatım yani ne diyeyim şimdi zorlanmıyorum ki hani şunu da şunda zorlanıyorum desem yani” (K9, 52) şeklinde ifade etmiştir. Görüldüğü

üzere bazı katılımcılarda tercih etme nedenleri ile çalışma koşulları arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Esneklik üzerinden koşul değerlendirmesi yapan, belirsiz zamanlarda tek bir ev temizliğine giden bir başka katılımcı ise şu şekilde ifade etmektedir:

Çok esnek benimkisi. Ben artık üç gün falan çalışıyorum ama yine de paramı tam veriyor. Öle üç gün deyip de öle günlük anlaşılarak değil. Yine aynı parayı veriyor. Üç gün yeterli bize dedi. Haftanın üç günü kendin belirle dedi, hangi gün gelmek istiyorsan. E bazen oluyor haftada iki gün de gitmiş oluyorum. Bugün gelme diyo, boşver diyo. Evde zaten bir şey çıkıyo, öbürsü gün yaparsın. Mesela kızının yanına İzmir'e gidiyorum istersem bir hafta dur mesela hiç. İstediğim saatte gidiyorum üçte de çıkıyorum işte. Öyle saat maat tutmuyor. Hani ben çok memnunum yani. Benim işim ağır olsa maaşım az olsa ben orada çalışmam açık açık söylüyorum yani niye kendimi yıpratayım ki. (K8, 54)

Buradaki esneklik sadece koşulları ifade etmemekte aynı zamanda çalışmaktan, yapılan işten ve iş ilişkilerinden memnuniyeti de nitelemektedir. Benzer şekilde evlere iş dağıtan küçük bir dükkânda parça başı iş şeklinde üretim gerçekleştiren eşinin açtığı yerde karton çanta yapımı işinde iki yıldır çalışan ve esneklik üzerinden koşullarını açıklayan bir başka katılımcı da “Çalışma koşullarımız esnek. Bazen burada biraz yapıyorum. Bazen evde yapıp getiriyorum. İstediğim zaman, saatte geliyorum istediğim saatte gidiyorum. Ya iki saat gidiyorum ya üç saat gidiyorum. Geliyorum kendime göre” (K7, 45) şeklinde ifade etmiştir. Ancak bu durum akraba veya arkadaş ilişkisinden veya ilişkilerinin yakınlığından da kaynaklanabilmektedir. Nitekim bu konuda benzer bir şekilde koşulların esnek olduğunu belirten ve tekstil sektöründeki dayısına iş yapan katılımcı “Koşulları kendime göre. Yani esnek, nasıl istersem öyle çalışıyorum. Saatli yaptığım için bir de yaptığım iş kolay bir iş değil. Ama bildiğim için hani tecrübeli olduğum için normal yani. Kendime göre ama bu dayım olduğu için. Başka bir yerde böyle bir imkânın olmaz” (K1, 31) diyerek ifade etmiştir. Dayısının elemana ihtiyacı olduğu zaman yardım için arada bir iş yerine gidip orada da yaptığını belirten katılımcının parça başı iş yaptığı için normal şartlarda parça başına göre ücret alması gerekirken ücretini de iş başında harcadığı saate göre kendisinin belirlediği bilgisi alınmıştır. Dolayısıyla yakınlık ilişkisi ve yakın bağlar koşulları olumlu yönde etkilemektedir. Bu durumla benzerlik gösteren bir diğer örnek ise, dört yıldır arkadaşının iş yerine parça başı dantel yaka paketlemesi ve temizlemesi yapan K2'den gelmektedir. “Arkadaşımın yeri olduğu için daha rahat çalışıyorum zaten. Böyle boşluk kaldığım zamanlarda alıp yapıyorum. Sabit her gün almıyorum. Kendimi ona göre planlıyorum hep” (K2, 32) açıklamalarında bulunmuştur.

Buradan hareketle çalışma koşullarının değerlendirilmesinde “kendine göre belirleme” ortaya çıkan bulgulardan sonuncusunu oluşturmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden elde edilen verilerden çıkarılan bu kavram hem koşulların rahatlığını hem de çalışma zamanını ve esnekliğini nitelemektedir. Kavram iki tanesi parça başı iş yapan ve iki tanesi de sipariş usulü çalışan olmak üzere toplamda dört katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Örneğin parça başı iş yapan katılımcı “Bir yıldır buradan iş alıp yapıyorum. İlk defa buraya başvurdum. Yani çünkü boş vaktimi değerlendirdiğim için boş olduğumda zaten kendime göre. Mesela akşam aldığımı saat dokuz on gibi getirip teslim ediyorum. Bir daha alıp eve gidiyorum. Onu da saat üç dört gibi getirip teslim ediyorum yine aynı işi alıp eve götürüyorum.” (K6, 42) şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde Bağcılar’da fason olarak evlere iş dağıtan küçük bir dükkândan alarak parça başı iş yapan bir diğer katılımcı da yakın ifadelere yer vererek koşullarından bahsetmiştir.

Şöyle söyleyim boş kaldığım vakitte yaptığım için benim için normal yani. Hem evimi yönetiyorum evde yaptığım için yani dükkâna gelip dükkânda yapmıyorum evde yapıyorum. Yani onu da boş anlarında vakitlerinde yapıyosun zaten. Biz kendimiz istedikçe alıyoruz. Kendi durumuma göre yani. (K5, 44)

Kendi hesabına çalışan diğer iki katılımcı da benzer şekilde açıklamalar yapmışlardır.

Ay ne zaman boş zamanım oluyor, akşam oluyor gündüz oluyor boş vakitlerimde yani. Kendime boş zaman ayırdığım zaman mutlaka bu işi yaparım yani. Boş hiç oturmam, akşamları yaparım gündüz boş zamanım olduğu zaman yaparım. Çünkü, hem ev işi, markete de geliyorum **(ara sıra eşinin marketine yardım için)** ya o yüzden yoksa yapsak yapılır yani. (K10, 47)

Kendim belirlerim yani. Nasıl biliyor musun? Mesela he bazen evde işimi gördüm müydü otururken bazen de akşam olsun gündüz olsun elime alır yaparım. Tabi siparişin durumuna göre yani kendim ayarlarım. (K16, 45)

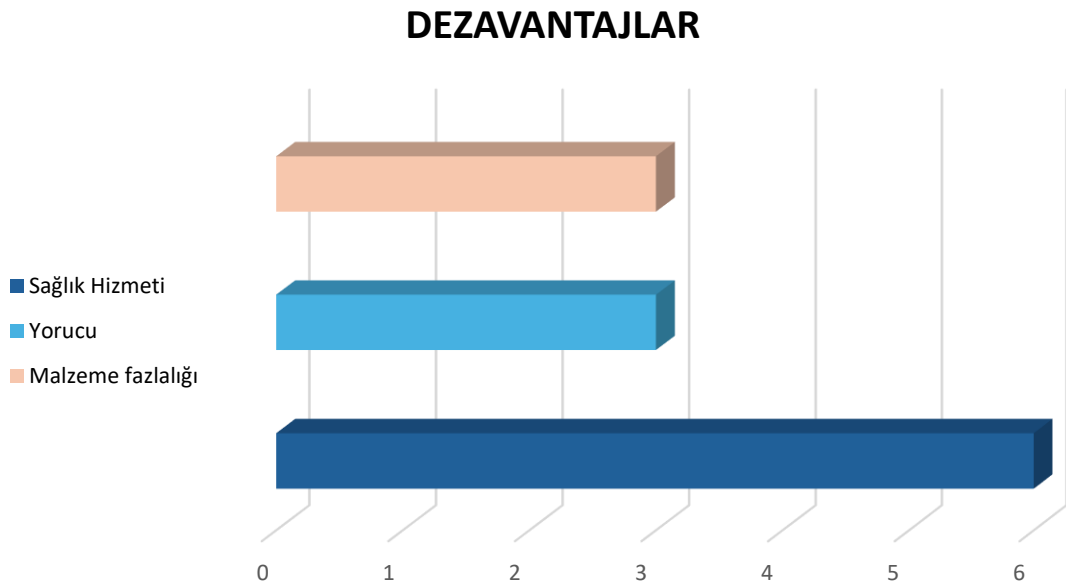
Genel olarak değerlendirildiğinde esnek ve rahat olduğu için, evde yapılabilir işler olduğu için çoğu durumda kendilerini işe göre veya işi kendilerine göre ayarlayabildikleri ve dolayısıyla (ev içi sorumluluk, çocuk vs. gibi) önemli gördükleri işlerinin dışında, boşluk buldukları vakitlerinde yaptıkları veya yapılan işin yüküne göre diğer sorumluluklarının yanında işlerini de yürütebildikleri için, bazılarının ise tanıdık ve yakınlarından dolayı istedikleri şekilde iş aldıkları ve işi belirledikleri için çalışma koşullarını kendileri belirledikleri ve koşullarından memnuniyet duydukları sonucuna erişilmiştir.

4.1.3. Dezavantajlar

Pek çok alanda olduğu gibi kayıt dışı alanda da avantajlar ve dezavantajlar bulunmaktadır. Bundan dolayı katılımcılara “Kayıt dışı çalışmanızın sosyal hayatınızı nasıl ve hangi yönde etkilediği konusundaki görüşleriniz nelerdir? sorusunu ve bununla bağlantılı olan “İşinizin hayatınıza nasıl yenilikler kazandırdığı, maddi gelir dışında nasıl avantajları ve dezavantajları oldu?” alt sorusunu yönettim. Ancak diğer soruyu ve avantajları bir sonraki bölümde detaylı olarak ele aldığım için bu kısımda sadece katılımcıların işlerinin onlara nasıl ve hangi yönde dezavantajlar oluşturduğuna yer verdim.

Katılımcılara yaptıkları işlerinin kendilerine nasıl dezavantajları olduğunu sorduğumda çoğundan olumsuz yönü veya dezavantajı olmadığı şeklinde cevaplar aldım. En fazla verilen cevabın bu yönde olması benzer şekilde bir önceki kısımda da görüldüğü ve açığa çıktığı gibi çalışma koşullarına ve yapılan işe yönelik memnuniyeti nitelemektedir. Ancak bazı katılımcılar açısından dezavantajları bulunmaktadır. Bu noktada özellikle “sağlık hizmeti” hususu öne çıkan dezavantajlardan birini oluşturmaktadır. Bir diğer dezavantaj ise “yorucu” ve “malzeme fazlalığı” olması şeklindedir. Dolayısıyla bu verilerden hareketle dezavantaj kategorisine yönelik üç kod oluşturulmuştur.

Şekil 3. Kayıt Dışı Çalışmanın Dezavantajları

Kodlar ise sorun yaşadıkları konu ve eksikliğini hissettikleri alan ve husus olarak en çok ifade edilen terimlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda işlerinin dezavantajlarına yönelik sağlık unsurunu belirten 6 katılımcı bulunmaktadır. Yorucu ve fazla malzemeli olduğunu ifaden ise 3 katılımcı bulunmaktadır. Diğer 11 katılımcı açısından bir dezavantaj bulunmadığından dolayı en sık tekrar edilen ve katılımcılar açısından sorun oluşturan etken sağlık olarak açığa çıkmaktadır. Nitekim bu yönde bulgular elde eden araştırmalar bulunmaktadır (Tekbaş, 2019: s. 80; Özgüç, 2021: s. 97-98; Durusoy-Öztepe, 2012: s. 280). Aynı zamanda önceki bölümlerde ele alınan çalışmalarda da benzer sonuçların olduğu aktarılmıştır. Ancak bu araştırmada ortaya çıkan sağlık unsuru diğerlerinden farklı şekilde yapılan işten kaynaklı olarak ortaya çıkan bir sağlık sorunu veya sorunlarını nitelememektedir. Bu nedenle farklı olarak daha çok sigortasızlığın ortaya çıkarmış olduğu sağlık alanına yönelik oluşan eksikliğe, güvencesizliğe ve eksi yönüne tekabül etmektedir. Nitekim, eşinden dolayı sağlık sigortasından faydalanmış olsa da yaşadığı büyük ve zorlu sağlık problemi yüzünden sağlık konusunu vurgulayan ve kendisine bağlanabilecek emeklilik aylığından yararlanamayan katılımcı şöyle ifade etmektedir:

En çok sağlık alanından etkiliyor yani olumsuz etkiliyor. Evet çok etkiliyor. Ben bir rahatsızlık geçirdim. Ben bu rahatsızlığında gerçekten çok çok iyi anladım sigorta gerçekten çok önemliymiş. ... Bir yerde keşke çalışsaydım da bi şeyim olsaydı en azından hem o sigortam bana göre çok çok şeyi olacaktı faydası olacaktı. Malulen de emekli olacaktım. (K11, 41)

Yaptığı işten bağımsız olarak sağlık sorunları yüzünden kötü zamanlar geçiren ve sigortasız çalıştığı için sıkıntılar çeken katılımcı, yaptığı işin başka hiçbir yönden olumsuz tarafının bulunmadığını ve işini sevdiğini de belirtmiştir. Benzer şekilde işini sevdiği ve öncesinde de sadece sigortasız olarak çalıştığı bilinen K2 de sağlık alanına dikkat çekmektedir.

Sigortasız çalışmamın çok büyük şeyleri yok. Hani arkadaşımın iş yerinden alarak yapıyorum ben, işi evde yapıyorum. Ama dezavantajı var yani en azından sağlık açısından özellikle. Hep böyle bir sigorta durumu geride kaldı bende. Aslında diyorum ya pişmanlığım çok büyük pişmanlığım aslında. Şimdi şimdi lazım olunca anlıyor insan. (K2, 32)

Daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunan başka bir katılımcı da benzer şekilde sağlık hususunu geleceğe de işaret ederek dile getirmiştir. “Sağlık için ve gelecek için. Öyle söyleyeyim. Sigortasız yani gelecek düşünebiliyor musunuz? Sigortanız yok ve elde var

sıfır. Yaş ilerlemiş. Sağlık gidiyor ama sigortan yok. Bi hasteneye gitsen kaç para. Sigortasızlığın şeyleri bunlar, ilerde daha da kötü mesela” (K5, 44). Fiziki veya psikolojik sağlık durumu, genetik veya çevresel pek çok etkene dayalı olarak değişebileceği için sadece ileriki yaşlarda sorunlar meydana getirmemektedir. Genç yaşlarda da hastalıklar meydana gelmekte ve bu nedenle düzenli hastane tahlilleri yapılarak doktor kontrolleri gerekebilen durumlar ile devamlı alınması gereken ilaçlar oluşabilmektedir. Nitekim 33 yaşındaki katılımcıda bu durumun örneğine rastlanmıştır. Katılımcı sağlık konusundaki dezavantajını şu ifadelerle aktarmıştır:

Yani en basiti aslında şöyle bir şey sağlıktan engelliyor yani. Benim sağlıkta ihtiyacım var sigortaya ben ilaç kullanan bir insanım. O yüzden ben de şimdi ilaç kullandığım için, ben her üç ayda bir şey veriyorum kan tahlili veriyorum hani takip ediyorum. O yüzden sağlık açısından aslında beni etkiliyor sigortasız çalışmak. Çünkü boşandığım için eşimden yararlanamıyorum babamdan da yararlanamıyorum onunki de Bağ-Kurdan. O yüzden sigorta bana o yönlerde daha sıkıntı hem sağlık açısından hem emeklilik gelecek prim açısından. (K20, 33)

Çalışmayan veya sigortasız olan ev hanımları eşinin veya babasının sigortaları (SGK) üzerinden tamamlayıcı sağlık sigortasından yararlanabilmektedir. Ancak eşlerinin de sigortalarının bulunmadığı veya sigortasız olarak çalışmaları durumunda özellikle sağlık alanından yararlanamamak açısından dezavantajlar oluşmaktadır. Nitekim kendisi de eşi de sigortasız olarak çalışan katılımcılar bu durumu örneklemektedir.

Bak şimdi sigortalı olsaydım daha iyi olurdu. Sigortalı bir işte çalışmak tabii ki daha avantajlı olurdu, getirisi daha çok olurdu. Sağlık için iyi olurdu çünkü eşim de sigortasız çalıştığı için. Etkilenmezdik böyle hani. (K6, 42)

Sağlık yönünden baya bir etkiliyor. Hastaneye gidemiyorsun, ilaç alamıyorsun. Sigorta olsa her türlü hastalığa gidersin ama şu anda gidemiyoruz. Kendi kendimize çareler bulmaya çalışıyoruz bir yerimize bir şey olunca. (K7, 45)

Bu durumda katılımcıların ifadelerinden hareket edilerek sigorta unsurunun normal şartlarda ne kadar önemli olduğunun sağlık konusunda sıkıntılar yaşandığı zaman daha belirgin şekilde ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Dezavantaj kategorisine yönelik olarak ortaya çıkan ve katılımcılar için sorun oluşturan ikinci etken ise işin yorucu ve malzemesinin fazla olmasıdır. Ancak çalışma koşulları kısmında aktarıldığı üzere daha önce yorucu olduğunu ifade eden bazı katılımcılar bunu dezavantaj olarak görmemektedir. Bazıları ise tam tersine sadece bu sorunu dezavantaj

olarak görmektedirler. Çünkü hem iş yükünden dolayı yorucu olup hem de malzemeleri fazla iken ayrıca bu iş için ayırabilecekleri zaman dilimi gece gibi daha belirli ve kısıtlıdır. Örneğin daha önce de yorucu olduğunu ifade eden katılımcı dezavantaj olarak yine yoruculuğunu ön plana çıkartırken malzemesinin fazla olmasını da dezavantaj olarak ifade etmektedir.

Dezavantajları ne olabilir... çok yoruluyorum. Yani evde çalışmak evet bir beş metrekare alana kapanarak sürekli saatlerce orada durup kendi başına yaşamak, zor çalışmak üretmek. Gece çalışabiliyorum. Evin içinde yaptığım için herkesin evi gibi değil benim evim. Yani ben evimde atölye değil de atölyede evim varmış gibi hissediyorum. Depo atölye çünkü. Şu anda üç tane sanayi makinası, iki tane normal makine küçücük alanda. Artı ütü paskala makinesi var. Sizin eviniz gibi değil benim evim yani malzemesi çok, dezavantajı o. (K19, 52)

Benzer şekilde daha önce çalışma koşullarının zorlu olduğunu ve yoruculuğunu aktaran, bijuteri sektörüne kolye, küpe, yüzük gibi gümüş takılar için ince ve küçük taşları çakma işi yapan katılımcı şu şekilde açıklamıştır:

Ya dezavantajı işte gece, yani gündüz gezince tabi gece oturuyorsun başına yorucu oluyor. Bu sefer de öğlene kadar uyuyorum. Ama zaman ayırmak zorundasın. Nasıl diyeyim yan gelip yatıp da şey yapamıyorsun mesela. Onları saymak da zor oluyor böyle tek tek yorucu. Bi de görüyorsunuz işte burada (**salon**) her şeyim, makinelerim. Malzemeleri falan da fazla, karışıyor ortalık genelde. İşte dezavantajları onlar hani. (K17, 50)

Son olarak K14' de diğer iki katılımcıya benzer açıklamalarda bulunmuştur.

Tabi biraz yorucu, stresli oluyo. Nasıl mesela iki ayağım bir pabuca girebiliyo bazen. İş acele falan dedikleri zaman ne yapacağımı bilemiyosun. Gece sabahlıyosun o da biraz yorucu oluyo. Bir de yer sıkıntı, nereye koyacağın sıkıntı evin içinde. (K14, 44)

Görüşmelerimi gerçekleştirdiğim süre boyunca yaptığım gözlemler dolayısıyla katılımcılar arasından K14, K17 ve K19'un en yoğun çalışma koşulları ile daha dikkat ve titizlik gerektiren işler yaptığına şahit oldum. Ayrıca K19 haricinde çalışmak için ayrı bir alanları bulunmadığını da gözlemledim. Ancak K19'un da küçük bir balkonda makinelerinin fazlalığından dolayı dezavantajlar yaşayabileceğini gördüm. Dolayısıyla bu üç katılımcının iş yükünün, detaylarının ve kullanılan alet veya makinelerin fazla olmasından kaynaklı sıkıntılar yaşamaları yaptıkları işi sevmelerine ve memnun olmalarına karşılık işlerinin dezavantajları olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yorucu olması ve malzeme fazlalığı ile sağlık hizmetine erişimdeki eksiklik dezavantajının dışında genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğunun işlerinin

kendilerine bir dezavantajı olmadığı veya farklı herhangi bir konuda sorun yaşamadıkları için olumsuz yönleri olmadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların sağlıklı koşullarda ve fiziksel veya psikolojik yönden kendilerine zarar verecek sağlıklı işler yapmadıkları gözlemlenmiştir.

4.1.4. Kazanç ve Kazanç Üzerindeki Kontrol

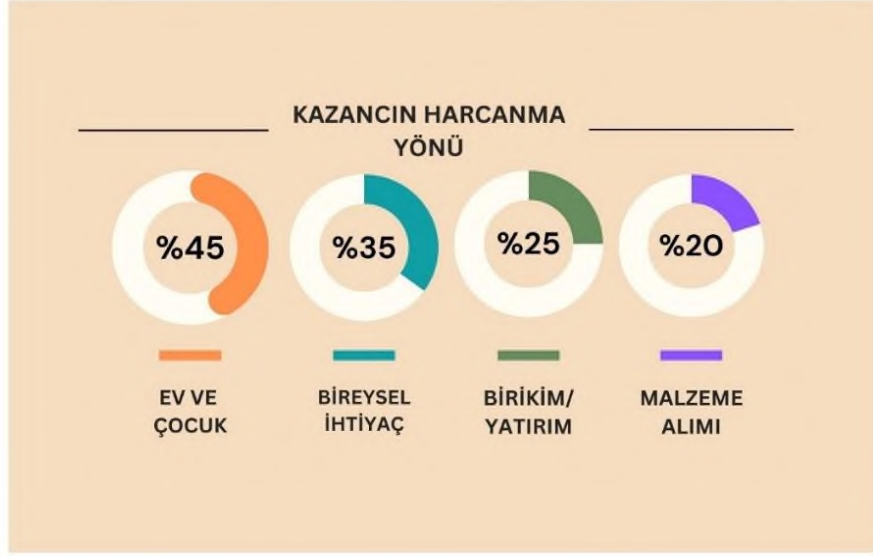
Araştırma açısından kazancın ne kadar olduğu, kazanç üzerinde kimin kontrol sağladığı ve kazancı harcamaya yönelik kararların hane içerisinde nasıl ve neye göre belirlendiği önemli taşıyan noktalardır. Bu noktaları açığa çıkarabilmek amacıyla araştırmada görüşme sağlanan katılımcılara “Kazancınızı nasıl/hangi yönde harcamaktasınız? Kazandığınız parayı harcamanıza yönelik kararlar haneniz içinde nasıl belirlenmektedir?” soruları yöneltilmiştir. Kazanç üzerindeki kontrole yönelik bulguları daha iyi analiz edebilmek ve yorumlayabilmek açısından öncelikle katılımcıların kazançları ve kazançlarını nasıl ve hangi yönde harcadıkları üzerine bulgulara yerilmiştir. Bu bulgular araştırmanın amacı bakımından önem taşımaktadır. Çünkü aile içerisindeki alınan kararlarda etkili olup olmadıklarına, daha sonraki bölümde ele alınacak olan rol ve ilişkilerin nasıl değiştiğine dair bir bilgiyi içerisinde barındırmakta ve bu konudaki bulgulara da işaret etmektedir.

4.1.4.1. Kazancın Harcanması

Genel olarak kadınların çoğunluğunun ortalama aylık kazançları asgari ücretin altında yer almaktadır. Asgari ücretin üzerinde kazanç elde eden sadece iki katılımcı bulunmaktadır. Bu nedenle kazançların düşük bir seviyede yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kazançların nereye veya hangi yönde harcandığı çeşitlilik göstermektedir. Bazı katılımcıların kazancını çocuklarına ve ev giderleri yönünde harcarken kendi ihtiyaçlarına yönelik de harcadığı bazılarının birikim/yatırım şeklinde değerlendirdiği, bazılarının malzeme alımı için kullandığı görülmüştür. Bu anlamda katılımcılar tarafından en çok “ev ve çocuk” ifadesi kullanıldığı görüldüğü için ilk sırada yer almıştır. Bununla birlikte kendi ihtiyacına şeklinde yani “bireysel ihtiyaç” ifadesi de sık kullanıldığı için ikinci sırada yer almaktadır. Ardından “birikim/yatırım” ifadesi gelirken son olarak da “malzeme alımı” gelmektedir. Ancak kazancın harcanma yönü hususundaki verilerin tamamen birbirinden

ayrık bir şekilde oluşmadığı ve birlikte kullanıldıkları görülmüştür. Dolayısıyla değerlendirmeler buna yönelik şekilde mantıksal ilerleme dikkate alınarak açıklanacaktır.

Şekil 4. Kazancın Nereye Harcandığı

Katılımcılara yöneltilen kazancınızı nasıl ve hangi yönde harcamaktasınız sorusuna “ev ve çocuk” yönünde cevap veren, aylık olarak 1.500-2.000 TL arası kazancı bulunan K5, “eve, çocukların gelirleri için giderleri için harcıyorum. İhtiyaca göre (44)” şeklinde yanıtlanmıştır. Kazancı yaklaşık olarak aynı olan bir diğer katılımcı ise çocuğunun sorumluluğu ve çoğu masrafları kendisine ait olduğu için ve ailesi ile yaşadığından dolayı aile evine, ihtiyaçlarına destek olmak istediği için bu yönde harcamalar yapmaktadır.

Kızımın eğitime. Genellikle ona. Karışmıyorum, hiç almıyorum direk kazancımı kumbaraya koyarım. Hesap kitap yaptığımda kazancımı ayırıyorum, kumbarasının içine gidiyor. Ben de bunu ne yapıyorum işte okul harçlığı. Bu sefer bu onun yaptım ona göre o şeyinden açtığım zaman bozuyorum bütün kırtasiye malzemelerini alıyorum koyuyorum kenara. En azından rahat oluyor çünkü tek başıma olduğum için, onun için. Hem de aileme yük olmak istemiyorum hem kendim eve katkı yapmak istiyorum çünkü kızımın bütün ihtiyaçları benim üzerime. O yüzden yani nafakası çok az bir şey bir şeye yetmiyor yani nafakası. Bende kızımın eğitime göre ihtiyaçlarına göre kızımın sorumlulukları ben de olduğu için kızımın ihtiyaçlarına göre ona harcamayı talep ediyorum. O yüzden böyle hem ona katkı hem eve öyle uğraşıyorum. (K20, 33)

Benzer şekilde ancak kazancı aylık olarak 5-6 bin TL olan katılımcı ise şu şekilde anlatmıştır:

Yani genelde çocuklara harcıyorum yani kendimi biraz geri planda katıyorum aslında. Kendim geri planda kalıyorum. Genelde çocuklara ya eğitimleriyle ilgili harcanıyor genelde okul eğitimleriyle ilgili. Hani eşim zaten gerektiğini yapıyor ama hani ben kendimde kazancımı çocuklarıma harcıyorum. (K2, 32)

Görüldüğü üzere K2 kendi ihtiyaçlarına yönelik harcamalar yapmadığını belirtmiştir. Ancak kendi ihtiyaçları için de kullandıklarını belirten katılımcılar yer almaktadır. Bu anlamda ev ve çocuğa yönelik ihtiyaçların yanında ikinci sırada kendi ihtiyacına harcama yapılması gelmektedir. Nitekim bunu belirten katılımcılar;

Kazancımı kendime harcıyorum, kızıma harcıyorum. Eşime harcıyorum. Yani kendime kendi ihtiyaçlarım. İhtiyaçlarıma göre. Evin ihtiyaçlarına göre, evin ihtiyacı olursa evin ihtiyacı evin ihtiyacını da alıyorum mesela. Mesela çalıştığım parayla içerdeki portmantoyu, ayakkabılığı aldım. Kendim dedim onu alayım değiştireyim kırılmıştı, onu alayım dedim. Yani öyle şeyler eksiklere göre. (K1, 31)

Ben kendi giderlerime göre karar veriyorum. Yani gün içinde mesela o para elimdeyse neye ihtiyacım varsa onu karşılamaya çalışıyorum. Genelde mutfak her kadının olduğu gibi, eve yani. Ama güzel şeyler de aldım kendime ya. Eve olsun şeye olsun o ücretlerle. Böyle bana hatıra kalacak ürünlerim var. (K13, 37)

açıklamalarında bulunmuştur. Benzer şekilde aylık olarak 3-4 bin TL kazandığı öğrenilen katılımcı ise şunları ifade etmiştir:

Benim normalde böyle belirli yani kendime dört yüz falan ya da üç yüz falan kendime ayırım. Çocuklarımin ihtiyaçlarını karşılıyorum. Geriye kalan eşime veririm o da eve yani elektriğe suya fatura, çünkü ona yardımcı olmak zorundayım kendisi yetiştiremediği için ona yardımcı oluyoruz o şekilde. (K3, 36)

Benzer şekilde çocuklarına, kendisine ve evinin ihtiyacına yönelik harcama yapan ve aylık olarak yaklaşık 1.500-2000 TL kazancı bulunan diğer katılımcı ise,

Kazancım evde işte kendi masraflarımıza harcıyoruz. Yani hiç fark etmiyor. Kenara atamıyorum yani. Çocuklara bir şey lazım olduğu zaman alıyorum, kendime bir şey lazım olunca. Öyle bir kenara biriktirip de koymuyorum, ev ihtiyaçlarına. (K10, 47)

şeklindeki açıklamaları ile birikim yapamadığını da dile getirmektedir. Bu durum üzerinde kazancın düşük seviyede yer alması etkili olmaktadır. Ancak kazanç arttıkça birikim yapılması daha kolaylaşmaktadır. Nitekim kazancı daha yüksek olan ve çocukları için harcamalarda bulunan bir başka katılımcının yatırım/birikim de yaptığı kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Ayy almadan bitiyse. Şimdi o paraylan neler yapıyom; birazı ... (kızı) gidiyor, kılık kıyafete gidiyor, ... (oğlu) gidiyor ayakkabıya gidiyor. Ondan sonra tabi canım almadan bitiyse. Ondan sonracığıma valla eve de vermiyem. Geri kalanıyla de yatırım yapıyem. (K9, 52)

Buradan hareketle en sık tekrar edilen üçüncü ifade “birikim” olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda bir amaca yönelik birikim yaptığı anlaşılan ve haftada 1.500-2000 TL kazanan bir katılımcı kazancını nasıl/hangi yönde harcamaktasınız sorusuna şu şekilde açıklama yapmıştır:

Aslında şimdi yine ilk baştaki sorulardan birine döneceğiz şimdi ben çalışmaya ekonomi yönünden karar verdim ama ben devremülk istiyorum. Bir haftalık ya da bir on beş günlük bir kaplıca devre mülkü. Çünkü yaşıma gelmiş ... Hani böyle yazlık tatil değil de bir kaplıca tatili istiyorum. Adam da işte alamayız, edemeyiz, yapamayız. O da köyde annesine ev aldı onun borcunu ödüyor. Dedim o zaman ben çalışayım. Ben bir kazanayım ama dedim ben çalıştığım paradan eve neye vermem. Alıyorum haftalık, gram yapıyorum. Alıyorum gram yapıyorum, bilezik yaptım valla. Ben eve harcamadım. Ben ona da diyorum ben parayı hani keyfi gidip de bir yerde sensiz harcamıyorum. Ben neticede parayı biriktiriyorum. Bir devremülk istiyorum en azından kışları şöyle gidip on beş gün bir hafta bir yerde kalabilecek. Kaplıca alıcam kendime. Hani bi yol için çıkmışım. Yani öyle. Daha çok birikim yapıyorum. Pek harcamamaya çalışıyorum. (K17, 50)

Benzer şekilde kızına çeyiz yapmak amacıyla birikim yaptığını ifaden eden ve aylık olarak 2-2500 TL kazanan bir diğer katılımcı ise şunları söylemiştir:

Ben kazandığımı harcamıyordum. Kenara biriktirdiydim. Kızımın çeyizi diye kenara böyle attıydım ne varsa elimde attıydım. Ama ne yaptım şimdi ev alınca hiç eşime de demediydim baktım o zorlanacak çıkarttım. Ev için, ev için çıkardım öyle oldu. Yoksa hiç harcamıyordum bu kızımın diyordum koyuyordum. Ama öyle olunca da ben onu kenara koymaya da şey yapamadım hani o orada sıkışıp da sende kenara parayı koymak da güzel olmadı. O da sevindi çok mutlu oldu. Dedi “Allah razı olsun sende böyle bir şey var mıydı?” diye. Hiç söylemiyordum ama niye söylemiyordum çünkü gerek duymuyordum. Alıyordum koyuyordum yani veriyordum al kızım bana bi çeyrek al bi gram al, öyle biriktiriyordum. Yine devam ediyorum işte. (K16, 45)

Katılımcıda görüldüğü üzere farklı amaç için yapılan birikimler bazı durumlarda kullanılmak için kenardan çıkartılabilmektedir. İster çocukları ve hane giderleri için isterlerse kendi ihtiyaçları için harcama yapsalar da katılımcıların birikime önem verdikleri ve birikim veya yatırım yapmayı ihmal etmedikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların kazançları yaptıkları işe ve iş yoğunluğuna göre değişiklik gösterdiği için bazı katılımcılardan net miktarlar öğrenilememiştir. Bu durumda memnun olup olmadıkları, kazançlarının kendilerine yetip yetmediği ve asgari ücrete tekabül edip etmediği bilgileri alınmıştır. Nitekim bu hususa örnek teşkil eden ve maaşlarının iyi

olduğu veya kazancından memnun oldukları öğrenilen, dolayısıyla kazançlarını daha çok birikim/yatırım yönünden kullanan katılımcıların açıklamaları şu şekildedir;

Ben kazancımı ya bir döviz yapıyorum ya bir alınacaksa iki ay üç ay biriktirip bir çeyrek alıp kenara koyuyorum, öyle bir şey yapıyorum. Eve hani ihtiyaç hani olan şeyleri alıyorum. Ödüyorum fazlalığım kalırsa hani bir şekilde öyle. Ondan sonra marketçiler de orda burda. Nerde harcıyım başka. Para nerede harcanır. Ama biriktiriyorum da işte. (K8, 54)

Yatırım yapıyorum. Daha önceden tabi ki evime yani çocuklarıma kullanıyordum. Yine tabi ilk aşamada harcamalarımız yapılıyor; evlisin giderlerin var, çocuklarımız var. Çocuklarımızın harcamaları, istekleri veya yapılması gerekenler de yapılıyor. Sonra yatırım yapılması gerekirse yatırımlarımızı yapıyorum. Biriktiriyorum kendim. (K19,52)

Biriktiriyorum. Biriktiriyorum tabii. Ama kendi ihtiyaçlarımı da karşılıyorum. Hani eşimden ekstra bir isteğim yok yani bana şunu al bunu al demiyorum. Kendi ihtiyacımı kendim karşılayabiliyorum. Ev için harcamıyorum. Şu an ilerisini de düşünüyorum, çocuklarım için harcamayı düşünüyorum. (K6, 42)

Kira elektrikti faturaydı onları çıkartıyoruz. Hepsi çıktıktan sonra elimizde ne kalırsa onu da ya altın alıyoruz, birikim yapıyoruz ya da başka şekilde değerlendiriyoruz. (K7, 45)

Son olarak ise kazançlarını malzeme almaya yönelik harcadığını belirten 4 katılımcı yer almaktadır. Nitekim bunlardan biri olan K15, genellikle malzeme aldığını ifade etmiştir. Kendi evinde görüşme gerçekleştirdiğim, aylık olarak 5-6 bin TL kazandığını öğrendiğim ve kazancını yine benzer şekilde malzeme ve makine alımına harcayan başka bir katılımcı ise durumu örnek göstererek şu şekilde anlatmıştır; “Bak şu makineyi aldım altı bin liraya. Şu dantelin bak şu, şu parça iki yüz elli lira. Onun altındaki kupon iki yüz elli lira. Dört parça var altta. 1350 liraya metresi dantel var. Kazandığım aldıklarım gidiyor yani” (K14, 44). Yine benzer bir şekilde kazancı aylık olarak 5-6 bin TL arasında olan ve ifadesine ilk yer verilecek katılımcı ile biraz daha yeni başladığı için kazancının daha az olduğu öğrenilen ve ikinci olarak ifadelerine yer verilecek olan katılımcının kazançlarının çoğunu malzeme almaya yönelik harcadıkları anlaşılmaktadır.

Kumaş alıyorum, ip alıyorum, boncuk alıyorum, dantel alıyorum. Kendime harcıyorum, aileme harcıyorum. Zaten arkadaşlarım bana kumaşçı diyor. İhtiyacım neyse evime, çocuklarıma, kendime. Ama daha çoğu şeye gidiyor, kumaşlarıma malzemelerime gidiyor. Dönüşüm gibi yani tabii dönüşüm gibi aynı öyle döngü gibi yani. (K12, 51)

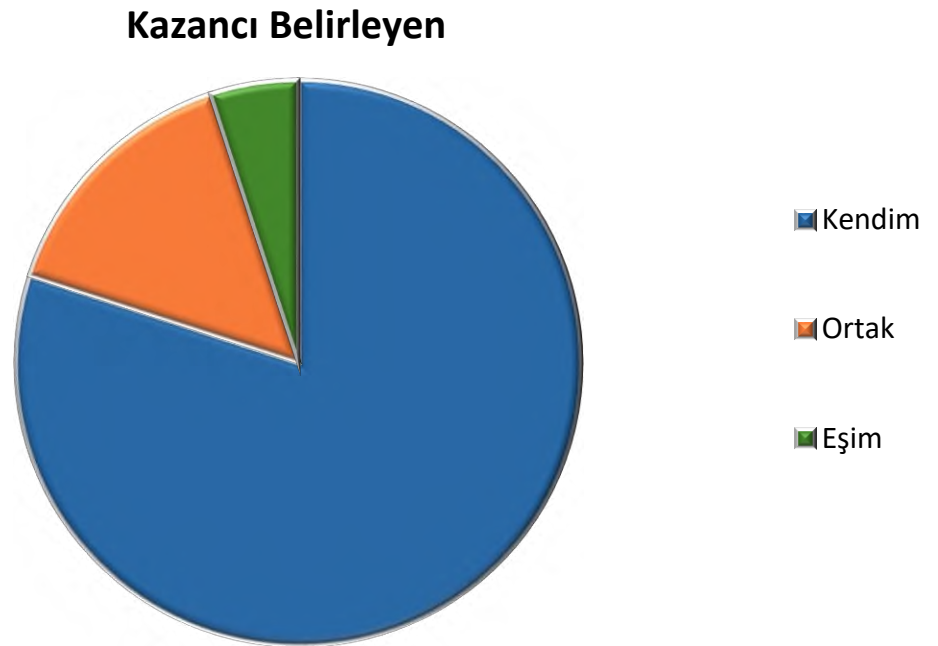
Kazancı mı daha çok mesela bir aynı yine tekstil kıyafet olarak kumaş alıyorum. Ufak tefek de olsa kendim için kendim ihtiyaçlarıma harcıyorum. Genelde kendim için. Arada ufak tefek ev içinde oluyor da çocuklar için de oluyor ama daha çok kendim için yani kumaş malzemesi falan alıyorum. Dönüşüm oluyor yine işim için harcıyorum. (K11, 41)

Bu katılımcılar zaten kendi hesabına çalışan kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kazançlarının çoğunluğunun malzeme alımına yönelik olarak açıklanması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda görüldüğü ve daha önceki kısımda da belirtildiği üzere bu katılımcılar ya dikiş işi ya da malzemesi pahalı olan ürün üretimi yaptıkları için daha çok malzeme alımına yönelik olarak harcama yaptıkları ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak ise katılımcıların daha çok çocuklarına, evlerine ve kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak harcamalar yaptıkları bunun yanı sıra kazançlarını yatırım veya birikim yönünde değerlendirerek harcamamaya da çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

4.1.4.2. Kazanç Üzerindeki Kontrol

Bir önceki kısımdan hareketle bu kısımda kazanç üzerindeki kontrolün kime ait olduğu ele alınmıştır. Katılımcılara sorulan “Kazandığınız parayı harcamanıza yönelik kararlar haneniz içinde nasıl belirlenmektedir?” sorusuna karşılık olan en sık “kendim” karar veriyorum, daha sonrasında eşimle “ortak” karar veriyoruz ve “eşim” karar veriyor şeklinde yanıtlar alınmıştır. Kazancın nasıl, nereye veya hangi yönde harcanacağı gibi mali kararlarda hem kendileri için hem haneleri için etkili ve belirleyici oldukları ve bireysel olarak kendilerinin karar verdikleri ortaya çıkmıştır.

Şekil 5. Hane İçinde Kazancı Kimin Belirlediği

Kazancını harcamaya yönelik kararı kendisi verdiğini söyleyen 16 katılımcı, ortak karar verdiklerini söyleyen 3 katılımcı ve eşinin karar verdiğini söyleyen ise sadece 1 katılımcı bulunmaktadır. Dolayısıyla elde edilen veriler dikkate alınarak kazanç üzerindeki kontrol kategorisine yönelik 3 adet kod oluşturulmuştur. Çoğunluğu kazandığı paraya yönelik harcama yapma kararını kendisi verdiğine ve eşinin karışmadığına dair çok benzer ve kısa ifade kullanmışlardır. Bu nedenle bütün katılımcıların ifadeleri burada verilmeyecektir. Ancak dikkat çekici ifadeleri olan birkaç katılımcının açıklamalarının verilmesi araştırmanın amacı açısından önemli görülmektedir. Nitekim bunlardan birisi olan K9 şöyle konuşmuştur:

Benim parama kimse karışamaz. Benim parama kimseye karıştırmam. Ben yani çocukların ihtiyaçlarını görüyorum daha ne istiyor. Çocuklara harcıyorum, kendim için yatırım yapıyorum. Eşim karışamaz. Valla sesini çıkartamaz. Ben oturabilirim de bacak bacak üstüne atabilirim, bana şunu da alacaksın bunu da alacaksın, yapacaksın derim ben. De mi deme hakkım da var yani ... Dün akşam bir sofraya topladı tabakları hep yumurta kokuyor ... Ev hanımlığı zor yani hiç kimse payınsımıyor ama. Ben bi de iş yapıyem ondan sonracığıma. Karışamaz yani. (K9, 52)

Benzer şekilde kazandığı parayı nasıl harcayacağına eşinin karışmasına müsaade etmediği anlaşılan diğer katılımcıların açıklamaları ise şu şekildedir:

Benim param benim yani. Karıştırmam. Onlar da iki ortak oldukları için ben de dükkâna karışmıyorum. Ama ben kendi paramı kafama göre kullanıyorum. Ayy ne yaptın parayı da niye alıyorsun sen nereye harcadın diye de daha eşimin ağzından bu zamana kadar hiç de duymadım. İstersen bir yıl parayı al olduğu gibi harcayıp ne yaptın demez yani. Ama o da biliyor. Az çok nereye harcadığımı bi iki şeyle de yaptığımı. Bi şey alırken bi şey ederken görüyo yani çıkardığımı ettiğimi. (K8, 54)

Ben kendim belirliyorum. Benim param ben kendim belirlerim. Eşim karışmaz. Daha doğrusu ben karıştırmam. (K14, 44)

Yukarıda kazancını amaç için biriktirdiği bilgisine yer verilen ve kararını kendisi veren K17 de ilgi çeken açıklamada bulunmuştur.

Adam karışmaz benim parama. Ama tabii ki hani diyorum ya borç veriyorum ona ama geri alıyorum. Ama benim parama karışmıyor. Ama şöyle bir şey belki hani dışarıda harcasan parayı yesem belki karışır şimdi yalan olmasın bir şey diyemem şimdi. Erkek milleti de kadının parasını sever. Ama Allah razı olsun yani hani bir de biriktirdiğim için o da bir şey demiyor hani. Bana da ver, eve niye harcamıyorsun, sen de şunu niye almıyorsun bugüne kadar olmadı öyle bir şeyimiz. Kendi paramı kendim harcıyorum. Karıştırmıyorum da. (K17, 50)

Görüldüğü üzere bazı katılımcıların bu konuda özellikle baskın oldukları anlaşılmaktadır. Kazancını harcama konusundaki kararını kendisi verdiğini ifade eden diğer katılımcılarda ise bu baskınlık görülmemiştir. Ancak bu konudaki katılımcılarda da farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Kazanılan paranın düşük miktarlarda olması veya sadece kişisel ya da temel bazı ihtiyaçlara yetecek seviyede olması bazı durumlarda kazancın üzerinde bir hükme gerek kalmadığı veya karışılacak bir miktar olmadığı algısına yol açabilmektedir. Örneğin bu düşünceden taraf olduğu anlaşılan katılımcı “Kendim karar veriyorum. Çok şükür elhamdülillah yok ... (eşi) karışmaz. Zaten çok para değil ki neye karar versin (K10, 47).” şeklinde yanıt vermiştir. Bazı durumlarda da “*çerez parası*” şeklinde görüldüğü ve nitelendirildiği için çok önem verilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim kazancının harcama hususundaki kararın kendisinde olduğu anlaşılan ve sadece kendi lüksüne harcadığı bilgisi alınan katılımcı bu durumu örneklemektedir:

Yani şöyle kazandığım parayı sadece kendim ben ilgileniyorum yani ben şey yapıyorum. Kimsenin bir hükmü yok benim paramda kendim. Pek fazla değil çünkü yani çok aşırı miktarda bir para kazanamadığım için hani bana biraz çerez parası gibi diyeyim benim fazla değil. Yani bir asgari ücret kadar çalışsam ben de bir yatırım yaparım veya ne bileyim evin borcunu üstlenebilirim bir kredi araba olur hani çok yüksek paralar kazanamadığım için öyle bir müdahale edilecek bir şey yok yani. (K4, 32)

Bunların yanında bazı katılımcılar ise kazançlarını harcama yönlerini eşleri ile ortak karar vermektedirler. Bu konuda örnek verilecek katılımcıların açıklamaları ise şöyledir:

Valla genelde eşimle birlikte karar veriyoruz. Hep ortak. Kendi kafama göre harcamam. İşte arabamızı değiştirdik şimdi bir Allah izin verirse bir otel tarzı bir şey açmayı düşünüyoruz yazlık olarak. (K7,45)

Eşimle ortak. Her zaman öyleydi zaten bizde. Her yönden mesela kırmadan incitmeden her şey şeyimizi ortak karar verip hallediyoruz. (K5, 44)

Ortak karar alan katılımcılardan sonuncusu ise diğerlerinden farklılık teşkil etmektedir. Nitekim açıklamalarında da bu farklılık açıkça görülebilmektedir.

Yani genelde eşimle biz. Eğer bir şey yapacaksak zaten bir şey alınacaksa eşimle konuşarak genelde yapıyoruz hani ihtiyaç olan şey bellidir zaten. Hani çocuklara bu lazımsa bu alınıyor yani öyle eve ya da bu alınacaksa yani. Onun bunun ya da onun yanında benim param diye bir şey yok yani bizde o anda kim nasıl yapıyorsa o imkanını yapıyor aslında. Ama benim kazancıma karışmıyor hatta harcamamı bile istemiyor yani tek kuruş para geçsin istemiyor. Yani ona kalsa benim çalışmamı bile istemiyor çünkü gerek duyacak durum yok yani şu anda benim çalışmamı gerektirecek bir durum yok ama ben çalışıyorum. Benim çalıştığım parayı evime harcamamı da istemiyor. Kendi karşıladığı için her şeyi sen kendine yap diyor, yapacaksan kendine yap diyor. (K2, 32)

Eşinin sigortalı ve kendi işi olduğu bilinen K2 daha önce de çocukları küçük olduğu için ve can sıkıntısını gidermek amaçlı bu işe girdiğini ifade etmişti. Dolayısıyla ekonomik açıdan ihtiyaçları bulunmadığı için eşinin kendi kazandığı parayı haneye yönelik harcamamasını istemesi normal olarak değerlendirilmektedir. Ancak çalışmayı sadece ekonomik yönden değerlendirdiği görülürken eşinin çalışmasını ve parasını eve yönelik harcamasını istememesine karşılık ortak giderler için ortak karar alınarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak genel açıdan değerlendirildiğinde ise katılımcıların çoğunluğunun kendi kazandıkları paraları üzerinde söz haklarının bulunduğu ve bu konudaki yetkilerin onlara ait olduğu görülmüştür. Eşlerinin gelirlerinin iyi olması veya geçimlerinin rahat olup olmaması, kirada olup olmamaları fark etmeksizin çoğunluğunun kazançlarının yönetiminin kendilerinde bulunduğu ortaya çıkmıştır.

4.2. Sosyal Hayat, Rol ve İlişki Değişimi

Evde veya ev dışında olarak çalışmak ve üretimde bulunmak bireylerin hayatlarında öncesine göre hem ekonomik olarak hem sosyokültürel olarak bir değişim meydana getirmektedir. Aynı zamanda onların farklı tecrübeler kazanmalarını sağlamaktadır. Öncesi ile sonrasına yönelik deneyimler ve değişimler oldukça önem arz etmektedir. Çünkü böylelikle bireylerin sosyal hayatlarındaki, kendilerine yükledikleri veya kendilerine yüklenen rollerindeki ve ilişkilerindeki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın genel amacı da ortaya çıkan bu farklılıkları ölçmek ve açığa çıkarabilmektir. Dolayısıyla daha öncesinde hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ve daha öncesinde sigortalı veya sigortasız olarak çalışma tecrübesine sahip olan katılımcılarda ele alınan bu konuda nasıl ve hangi değişimlerin olduğu merak edilmektedir. Bu doğrultuda karşılaştırma yapabilmek için bu kısımda avantajları ve yenilikleri kapsayan kazanımlar, ev içi sorumluluklara yönelik algılar, aile ilişkileri ve tutumları, kadının çalışmasına bakış ve kendini tanımlama ele alınacaktır.

4.2.1. Kazanımlar

Araştırmada kayıt dışı alanda sigortasız olarak, işverenin hakimiyeti altında olmadan bağımlı şekilde veya tamamen bağımsız olarak çalışmanın nasıl avantajlarının olduğu ve bu şekilde çalışmanın kadınların sosyal hayatlarına olan etkilerini merak ettim. Bu meraktan yola çıkılarak hazırladığım “Çalışmanızın sosyal hayatınızı nasıl ve hangi

yönde etkilediği konusundaki görüşleriniz nelerdir? İşinizin hayatınıza nasıl yenilikler kazandırdığı, maddi gelir dışında size nasıl avantajları olduğundan bahseder misiniz? sorusunu yönelttim. Karşılığında sosyal hayatta olumsuz anlamda bir değişim olmadığını ve bu yönde sosyal hayatlarının etkilenmediğini, işlerini kendilerine göre ayarladıkları veya daha planlı şekilde ilerledikleri için sosyal hayatları açısından sıkıntıların oluşmadığı yönünde yanıtlar aldım. Veriler analiz edildiğinde dolayısıyla bununla bağlantılı olarak katılımcıların işlerinin kendilerine sağladığı avantaj olarak ise en çok “çevre” edindiklerine yönelik ifadeler kullandıklarını fark ettim. Daha sonrasında “özgüven” kazandıklarını söyledikleri ifadelerin sık olarak kullanıldığını tespit ettim. Ardından “kafaya bir şey takmamak” hususunda ve devamında ise “kendini geliştirmek” konusunda avantaj kazandıklarını kendi ifadelerinden yola çıkarak elde ettim. En son olarak ise kendilerine veya hayatlarına daha “düzen” geldiği ifadesinin kullanıldığını gördüm. Böylelikle sık tekrar edilen bu ifadelerden yola çıkarak avantajları ve yenilikleri kapsayan kazanımlar kategorisine yönelik 5 tane kod oluşturdum.

Şekil 6. Kazanımlar

Katılımcıların en sık tekrar ettikleri ifade olduğu için ilk sırada çevre gelmektedir. İşlerini kendi evlerinden yapıyor olsalar dahi yaptıkları işlerden ve bu süreçte kurulan ilişkilerden

dolayı en çok çevre edinimi konusunda kendilerine avantaj sağladığı ortaya çıkmıştır. Sadece bir katılımcı dışında daha önce tecrübesi bulunan veya bulunmayan fark etmeksizin hepsinde aynı ifadenin vurgulandığı görülmüştür.

Yani avantaj olarak şey tabii tavsiye üzerinden gittiğimiz zaman özellikle. Şöyle bir şey, tanıdıklarımıza zaten sundum hani bunlar da güvenilir bir ürün olduğu için beğendikleri için o an ona göre çevreye birbirine genişlemesine sebep oluyor yani bir çevre ediniyorsun. Mesela kızımın okulunda, hiç mesela böyle bir işe girmemiştım, girdiğim zaman mesela çünkü hepsi çocuk üzerine örnek veriyorum 200 tane çocuk var WhatsApp gurubundan yazdım. Dedim bakın ben çamaşır satıyorum; büyük, küçük, çocuk, genç, yaşlı, hepsi her talep altüst var isteyene. Mesela ordan bir çevre kazanmış oldum. Mesela arkadaşlarıma, arkadaşlarımin arkadaşlarına, çevresine yani ben memlekete bile gönderdim. Yani bu çevre kazandırdı. (K20, 33)

Çalıştığı için sosyal hayatının çok geliştiğini, devamlı çalışmadığı, işi rahat olduğu ve yorulmadığı için çoğu şeye vaktinin kaldığı, faaliyetlerinin yerine olduğu, kendisine zaman ayırabildiği ve özgür olduğu bilgisi alınan bir başka katılımcı “İşte çalıştığım için e tabi oraya gelenlelen tanış, onunla tanış bununla tanışınca çevren daha çok oluyor. Duyuldukça da sen kime gidiyorsun ben kime gidiyorum sen neredesin ben neredeyim öyle öyle çevre büyüyor. Farklı insanlar görüyorsun. (K8, 54)” şeklinde çevre kazandığına yönelik açıklamada bulunmuştur. Böylelikle iş ya da üretim dolayısıyla yeni bir ortama girmenin bilhassa yeni insanlar tanıyarak çevre edinmek ve çevresini genişletmek noktasında avantaj sağladığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle daha öncesinde başka şehirde yaşayan ve İstanbul Yenibosna’ya taşınan bir başka katılımcının da yaptığı iş dolayısıyla çevre edindiği ve benzer işler yapan çevresinin kendisine bu konuda destek-yardımcı oldukları ifadelerinden yola çıkılarak anlaşılmaktadır.

Ben çevre edindim en büyük avantaj. Çünkü burada hiçbir çevrem çok çevrem yoktu çünkü ben hep bütün hepsini İzmir’de bırakıp geldim. E yeni bir çevre ediniyorsunuz yeni arkadaşlıklar kazanıyorsunuz. Yani onların o fikirleri de tabii ki önemsiyorum ben. E onlar da bana yol gösteriyorlar çünkü çevremdekiler de yani yüzde yetmiş e onlarda böyle kendilerince kazanıyorlar. Yani bana çok büyük katkı, katkıda bulunuyorlar yani. (K15, 44)

Başka şehirden çok yeni zamanda İstanbul Bağcılar’a taşınan bir başka katılımcının da çok benzer açıklaması bulunmaktadır. “Öncelikle güzel arkadaşlar edinmemi sağladı. Hani yeni geldiğim için arkadaş çevrem yoktu burada. Bir arkadaş çevrem oldu hani onlarla konuştukça onlarla muhabbet ettikçe hayatın daha güzel olduğunu insan anlıyor. Çünkü bazı şeyleri paylaşıyorsun onlar yani arkadaşları çok şey kattı diyebilirim (K6,

42)”. Bunların yanında bazı durumlarda özellikle parça başı iş yapan kişilerde iş teslimi veya iş alımı için gitmelerinden dolayı çevre oluşumu, sosyal ilişkilerin artması ve arkadaşlık bağlarının zenginleşmesi gibi yenilikler ve avantajlar görülmüştür.

Avantaj olarak arkadaş çevremiz genişledi. İnsanları daha yakından tanıma şeysi oldu. Biz bir aileyiz burada ya aile gibi olduk gidip geldikçe. (K7, 45)

Maneviyatı da var tabii ki yani hepsi maddiyat değil. Değilim çünkü orada da bir çalıştığın yerdeki insanlarla da bir ortam kuruyorsun özellikle arkadaş çevren oluyor daha da geliyorsun yani o da var. He mesela evden yapıyorum ama benim aldığım yer hemen burası olduğu için ben sürekli yan yanayız dip dibeyiz yani uzak bir yere gitmiyorum almak için. Yani maneviyatı da o dostlukta kazandırıyor aslında. Tanışyorsun illaki gelip giderken oradaki bayanlarla bir muhabbetim var sohbetim var ortamım var veya orada bir iki saat bazen bulunmak bile kafayı rahatlatıyor aslında. Yani bazen ... öğlenlerde gidiyorum bir iki saat ortam değişsin hani eğlence olsun diye sırf onun için bile gidiyorum. Sosyal açıdan çok faydası oluyor. (K2, 32)

Parça başı iş yapan ve diğer birkaç katılımcıların dışındakilerin hepsinin sosyal medya hesaplarını aktif şekilde ve iş amaçlı kullanmakta oldukları öğrendim ve bazılarını bizzat görüp inceleme fırsatı elde ettim. Bu şekilde sosyal medyanın özellikle de görsel paylaşımına daha uygun olan platformların çok etkili ve amaç doğrultusunda kullanılması müşterilere daha rahat ulaşma ve etkileşim dolayısıyla daha fazla alana yayılma fırsatı sunmaktadır. Böylelikle müşteri profili belirlenirken yapılan işlerin veya hazırlanan ürünlerin tanıtılarak daha fazla insanın görmesi ve talep etmesi ile hem ürün satışı gerçekleşmekte hem de zamanla çevre edinimi gerçekleşmektedir. Nitekim programlı çalıştığı öğrenilen katılımcılardan K19’un açıklaması buna örnek olmaktadır.

Bana instagram yani sosyal medya şu son yıllarda o kadar çok büyük destekçi oldu ki yani yaptığım her işi yaptığım her şeyi ben Instagram’a ya da sosyal medya diyelim sosyal medyayla paylaşıyorum. Paylaştıklarım zaten çok büyük alana yayıldığı için onlarla sürekli iletişim halindeyim. E daha sosyal oldum. Çünkü yaptığım bununla yaptığım işlerimi sunmak zorunda kaldığım için daha fazla sosyalleşmek durumundayım daha fazla insanla tanıştım. Daha fazla değişik insan kültürleriyle tanışmak durumunda kaldım. İnsan yelpazem genişledi. Bir kere sosyal mecrada çok fazla tanınan bir kişi oldum. Her taraftan her türlü kişilerden övgü alan bir kişi oldum ... Kendimi sosyal çevrede daha aktif olmamı hissettirdi. Çalışma hayatının dışındaki monotonluktan çıktım. Kendi istediğim şöyle ilerideki bir hafta ya da on gün ya da bir yıl içinde yapacağım işimi kendim belirliyorum. Yani ben artık bu aralarda çiçek yapmayı dersenem iyi olur biraz da çiçek yapayım dediğimde bir iki çiçek reklamı yapıp çiçeğe döndürebiliyorum bir yıl boyunca işimi. Onun haricinde ay çok sıkıldım makinalar da yatıyor makinaları çalıştırayım artık yağlayım falan dediğim anda gene bir iki reklam atıyorum. Bu sefer işte onunla ilgili sipariş gelmeye başlıyor. Dediğim gibi Instagram’ı çok güzel aktif kullandığım için Instagram benim çok işime yarıyor. Çevrem de genişliyor. (K19, 52)

Katılımcının daha önce sigortalı çalışma deneyimi olmasına karşılık bu çalışma sisteminde yer almasının kendisine daha fazla çevre sahibi olabilmesinde olanak tanıdığı anlaşılmaktadır. Neticede çalışmanın, üretim sürecinde yer almanın, ürünlerin tanıtılmasının ve satılması için yapılan hazırlıkların ve de kullanılan stratejilerin katılımcılara yeni ilişki ağları oluşturma imkânı sağladığı ortaya çıkmıştır. Çok benzer açıklamaları bulanan bu konuya örnek verilecek son katılımcı da yaptığı işten dolayı çevre kazandığını dile getirmiştir. “Olumlu yönleri çok oldu bana. Sosyal medyadan da sipariş aldığım için çok insanlarla karşılaştım. Çok güzel övgüler aldım. Özgüvenim geldi. Çok yeni insanlarla karşılaştım bu da benim için bir artı oldu bence. Yeni çevre edindim.” (K13, 36).

Buradan hareketle avantajları ve yenilikleri kapsayan kazanımlara yönelik bulgular arasında ikinci sırada en çok tekrar edilen özgüven gelmektedir. İşlerinin hayatlarına kazandırdığı yeniliklerin, onlara sağladığı avantajların neler olduğu hususunda özellikle daha önce çalışma deneyimine sahip olmayan katılımcılarda özgüven kazandırdığına yönelik ifadelerin yer aldığı sonucuna erişilmiştir. Bu konuda ilk örnek olarak ifadelerine yer verilecek olan ve daha önce eşi izin vermediği için çalışma tecrübesi bulunmayan katılımcılardan birinin dikkat çekici açıklamaları bulunmaktadır.

Ben şimdi bu işe başlamadan önce daha böyle çekingendim. İnsanlara mesela emeğimi, kendimi savunamazdım. Ama şimdi diyorum ... Onu söyledim dedim geçen bir müşteri bir kıyafet gösterdi “bunu dikebilir misin?” dikebilirim. “Ne kadara dikersin?” normalde bunu asla söyleyemem, yaparız bir şeyler falan filan... Ama şimdi direkt fiyatı söyledim. Hayatı öğreniyorsun hani sadece bu böyle insanın vakit geçireceği bir şey değil biliyor musun? Kaç insanla muhatap oluyorsun. Her çeşit insan var. Ben ondan ne öğrendim biliyor musun? Ya ben kendim 40 yaşımı geçtiğim için hani bunlar geç artık ben işte ancak kendi yaşımda falan değil şimdi insan hayal kuruyor. Hayallerimin peşinden koşmayı öğrendim diyebilirim. Ben sanayi makinesi yooook. Düşünebiliyor musun? Aradım overlokum bozulunca adama (eşi) dedim ki ben baktım dedim, alcam kendime güveniyorum. Bana bin lira para verceksin gerisini ben yapıcım dedim ... Ay böyle bir şey on beş sene önce olsaydı (eli ile ağzını kapatma). Kendime güvenim yani özgüvenim geldi. Sonra ben etraftan gördüm. Ben hiç kimseyi görmüyodum. Sesimi çıkarmıyodum. Bilmiyodum yani, anladın mı? Yaşıyodum hep içimde. İçimde yaşıyodum. Sonra dedim ha bunu söylesem de olur, bunu yapsam da olur. Ya böyle de oluyomuş demek ki. Niye ben böyle yapmıyorum ki dedim. İşte çalışmakla benim kendime güvenim geldi. Ben de bir şeyler yapabiliyorum diyorum artık ve yapabiliyoruz çok şükür yaparım da yani. (K14, 44)

Benzer şekilde eşi izin vermediği için öncesine ait çalışma tecrübesi bulunmayan ve bu nedenle daha önce başlamadığı için pişmanlığını dile getiren bir katılımcının da işinin

kendisine özgüven kazandırdığı kendi ifadelerinden ortaya çıkmıştır. “Çok fazla özgüvenim gelişti. Sosyal hayatım oluştu, pek çok arkadaş çevrem oluştu. İnsanlarla diyalogum daha fazlalaştı, sosyal hayatım daha fazlalaştı. Keşke, keşke, keşke daha önce önceleri başlasaydım (K12, 51)”. Bu katılımcıda özgüvenin yanında sosyal çevrenin de oluştuğu anlaşılmaktadır. Çalışma dolayısıyla çoğu katılımcılarda birden fazla kazanımlar veya avantajlar ortaya çıkabilmektedir. Ancak öncelikle belirttikleri avantajlar daha çok dikkate alınarak veriler analiz edilmektedir. Buradan hareketle devam edildiğinde mutaassıp bir aileden geldiği kendi beyanından öğrenilen, okumasına ve çalışmasına olumlu yaklaşmadığı için daha önce tecrübesi bulunmayan bir başka katılımcı da benzer şekilde özgüven oluştuğunu vurgularken çevre edindiğini ifade etmiştir.

Çalışmamdan dolayı özgüven oldu. Ben mesela yani herhalde bu işe başladığımdan beri ailemden para almıyorum. Yani harcamayı seven bir insan için kötü bir his birilerinden para istiyor olmak ... Ama istemiyorum kendim rahatlıkla karşılıyorum. Bana kazançları çok yani kendin para kazanıyor olmak herhangi konuda sadece maddi değil. Diyorum ki ben mesela Karadeniz’e seyahate gitmeyi düşünüyorum. Bunu şu an ben düşünüyorum. Mesela bundan daha babamın haberi yok. Ama biliyorum ki gidebileceğim çünkü param varsa çok izin almanın da ihtiyacı yok yani. Tabii ki o yüzden özgüven kazandırdı. Ben sosyal bir insanım hani değişik insanlar tanıdım. Güzel arkadaşlıklar, çevreler edindim ... Değişik yerler gördüm. Daha kolay sosyalleşebiliyorum. İşin bana kattığı şey kendi paramı kendim kazandığım için dediğim gibi hobilerime gitmek istediğim görmek istediğim yerlere rahat para harcayabiliyorum. Bana kattığı şeyler bu. Özgüvenim geldi çünkü rahat kazanıp rahat harcıyorum. (K18, 42)

Yine daha önce tecrübesi bulunmayan ve ekonomik gerekliliklerden dolayı bu tarz çalışmaya başlayan ve sosyal hayatının çok olumlu etkilendiği, parası olduğu için daha çok gezdiği bilgisi alınan katılımcının açıklamalarının da para kavramı üzerinden özgüven nitelikli olması önceki katılımcı ile benzerlik göstermektedir.

Tabii ki özgüven oldu mesela. Paran olduğu için para sağladı, para da özgüven sağlıyor. Daha net konuşabiliyorsun. Bugün mesela arkadaşlarla gittik, kendi paramı kendim ödedim mesela. Kredi kartımdan vermedim, evin parasından vermedim. Ondan sonra arkadaşlara hediyelik bir şeyler verdik mesela kendi paramla verdim. Orada işte bizim için sadaka dağıtsın diye verdik kendi paramdan verdim. E tabii özgüvenin oluyor. Adamın parasını harcadığın zaman daha bir şey harcıyorsun dikkatli harcıyorsun. (K17, 50)

Ev eksenli çalışmayı ele alan Tekbaş’ın (2019, s.82) ve Bağış’ın (2021, s. 369) araştırmasında da “özgüven” bulgusu ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmada katılımcılar arasından hem daha önce çalışma deneyimi bulunan kadınlar hem de bağımlı çalışan kadınlar üzerinde özgüven kazanımı sağladığı ve özgüvenin gelişiminden ziyade yeni oluşum olarak ortaya çıktığı için diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Buradan

hareketle daha önce çalışma tecrübesi bulunan katılımcılarda da özgüven kazanımının olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Özgüvenim geldi. Böyle hissediyorum. Çünkü önceden her bir şeyde eksik kalıyodum ... Hani sen iş sahibisin gibi bakmıyolardı sana. Çalışan bir bireysin gibi bakmıyolar yani o şekilde gördüğüm çok oldu. Bu çalışmayla kendime özgüvenim geldi. Ondan önceki hayatım korku içerisinde acaba ne olacak yani bir şey alırken birilerine danışıp birilerinden bir şey istemek yani mecburiyetindeydik. Ama çok şükür şu an kendi evimdeyim. Ben kira da olsa güzel bir yerde oturmuş oldum. Kedi kesen var kendi cebim var. Özgüvenim geldi kendimi yani ben de evimi geçindirebileceğim bir bayanım onun hissediyorum yani ben burdan bunu hissediyorum. Bu yüzden daha çok olumlu oldu avantajı oldu bu işin bana özgüvenim geldi. (K3, 36)

Yani böyle bir şeyler kazanıyorsun ya insanın kendini biraz özgüven oluyor biliyor musun? Öz güvenim oldu kendime. Mesela bir şeyler yapıyorum çıkarıyorum ortaya ya o başka, öyle bir şey yok yani. (K10, 47)

Yukarıdaki katılımcılardan K3, daha önce çok kötü bir evde ve zorlu şartlar altında yaşadığını da anlatmıştır. Anlatılanlardan yola çıkılarak işinden dolayı çevresi ile aynı ortamı paylaşmadığı, onlara yetişmediği ve uzak kaldığı ancak onlara katılmaya veya onlar tarafından dışlanmamaya karşı çabasında da yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Bu anlamda bu işi yapması ile her ne kadar sigortasız olsa da çalışma koşullarının ve kazancının iyileşmesinden dolayı hem çevresinin hem de sosyoekonomik koşullarının değişmesi neticesinde özgüven kazanımı elde ettiği ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere daha önce çalışma tecrübeleri bulunmadığı için kendilerine dair herhangi bir maddi gelirleri bulunmayan katılımcıların işlerinin olması ve kendi el emekleri üzerinden para kazanmaları dolayısıyla özgüvenlerinin oluştuğu ortaya çıkmıştır. Özellikle daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan katılımcılarda özgüven ifadesinin kullanılması araştırmanın genel amacına hitap etmesi ve sonucu açısından oldukça önem arz etmektedir.

Katılımcılar tarafından sık kullanılan ifadeler arasında üçüncü sırada kafaya bir şey takmamak gelmektedir. Bu konuda daha önce tecrübesi bulunmayan ve özgüven kazandığını da belirten, ciddi bir hastalık ve uzun tedavi süreci geçiren bir katılımcı yaptığı iş sayesinde kafasına bir şey takmadığını ifade etmiştir. “Ya şimdi şöyle benim zaten bir rahatsızlığım olduğu için daha çok ona kendimi verip düşünmemeye çalıştım. Kendimi işime adapte etmeye çalıştım. Kendimi onunla oyaladım. Olumlu tarafı bu oldu yani kafama bir şey takmadım (K11, 42)”. Çalışma dolayısıyla bireyler işlerine

odaklandıkları süre içerisinde dikkatlerini işe vermeleri gerekmektedir. Bu durum her koşulda gerçekleşmeyebilmektedir. Ancak özellikle yoğun emek ve konsantre gerektiren işlerde başka bir şeye odaklanmak daha zor olabilmektedir. Bu durum ise bir avantaja dönüşebilmektedir. Çünkü böylelikle çalışan kişiler o süreçte başka şey düşünmeye, kendilerine dert olan veya çözülmesi beklenen problemleri irdelemeye bir süreliğine vakit ayırmamaktadır. Nitekim katılımcılardan bazıları buna örnek oluşturan açıklamalar yapmışlardır.

Çok severim öyle boş duramıyorum yani kafam dağılıyor. Böyle kafamı başka bir şeye takmıyorum. Yoksa böyle sürekli düşünüyorum. Ama çalışınca hem evime katkıda bulunuyorum. Hani böyle bir şeyleri üretip çıkartınca insanın hoşuna da gidiyor, hem de kafasına takmıyor bir şeyi. (K10, 47)

Ben el işi yani bu işimi yaparken mutlu oluyorum yani kafama neyim hiçbir şeyi takmıyorum. (K16, 45)

Bu katılımcıların el işi örgüden çeşitli ürünler yapmaktadırlar. El işi yoğunlaşmayı, dikkati ve özeni gerektirdiğinden yapılırken odak isteyen bir çalışmadır. Bu nedenle katılımcıların açıklamalarının bu yönde olması doğal görünmektedir. Ancak parça başı iş yapan ve yukarıda çevre edindiği ifadesine yer verilen K6'nın da takıntılarının gittiği benzer bir durum görülmüştür.

Ben biraz takıntılı bir insanım. Çok takarım kafaya. Boş durmayı sevmiyorum yani boş kaldığım zaman takıntılı bir insanım. Ama işimi yaptığım zaman, buradaki arkadaşlarla da konuştuğça muhabbet ettikçe o takıntılarım gitti diyebilirim. (K6, 42)

Daha sonrasında kendini geliştirme avantajı dördüncü sırada yer almaktadır. Nitekim biraz yukarıda ifadesine yer verilen K16'da ikinci avantaj kazanımı olarak gerçekleştiği ortaya çıkarken diğer katılımcının da kendini geliştirdiği ifadesinden anlaşılmaktadır.

El işi yaparken mutlu oluyorum yani açıkçası bir şeyler yapıp ... Ben de şu da var mesela ben şurada şu modeli gördüm çok hoşuma gitti. İnternette onu araştırırım, ben onu yaparım. Onun aynısını ve daha iyisini yapmaya çalışırım. Ben de bi de o var. Mükemmeliyetçiyim. Kendimi geliştiriyorum. (K16, 45)

Valla yemek konusunda buna biraz daha böyle sanki ilerleme kaydettim yani. Ondan sonracığıma daha çok böyle işte bakıyor işte öğrenmeye çalışıyosun. Kendimi geliştiriyorum yani. Mesela e şimdi evde hani iki üç çeşitten başka dışarıya pek çıkılmaz ... ama şimdi orası da öyle değil hani daha böyle hani yemek konusunda biraz daha kat ettiğimi düşünüyorum yani. (K9, 52)

Görüldüğü üzere öğrenme isteği, işini daha iyi yapma çabası insanların yaşı kaç olursa olsun kendilerini geliştirmeleri için bir teşvik aracı olmaktadır.

Kazanım elde etme konusunda son sırada düzen gelmektedir. Bazı katılımcıların yaptıkları işleri sayesinde daha düzenli oldukları ortaya çıkmıştır. Bu noktada bazı katılımcılar için işlerin evden yapılması eve ve kendilerine düzen sağlaması açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Örneğin işinin kendisine üçüncü bir avantaj olarak düzen sağladığı anlaşılan katılımcı,

İşimi, bunu yapıyorum mesela bunu yapıp kalkıp kendi ibadetimi olan görevlerimi de yapıyorum kendime daha bir düzen geliyor. Daha düzenli oluyorum mesela diyorum ki işimi yapacağım, bunun başına oturacağım. Öyle olmasa mesela derim ki aman neyse birazcık yatayım da biraz sonra yaparım. Ama hani orada beni beklerken o işimi de yapıyorum bunu da. Daha düzenli oluyor insan. Diğer türlü diyorum ya yatıyorsun diyorsun ki birazdan kalkar yaparım, biraz sonra ederim. Ama bu burada hani yetiştirmen gerekiyor ya onu söz verdim onu yapacağım. (K16, 45)

şeklinde açıklamıştır. Parça başı iş yapan başka bir katılımcının işi dolayısıyla daha düzenli olduğu şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Tabi ki de şey yapıyor daha ne diyeyim size daha düzenli yani iş hayatı. İş olduğu gün daha düzenli o günüm sanki bana öyle geliyor. Yemeğimi falan daha önceden ayarlıyorum, bugün iş gelecek diyorum mesela daha erkenden yapıyorum. (K4, 32)

Sonuç olarak söylemlerinden yola çıkılarak yapılan analizler doğrultusunda katılımcıların işlerinin kendilerine dezavantajlarından ziyade daha çok avantajlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yaptıkları iş dolayısıyla sosyal hayatlarının herhangi bir olumsuz manada etkilenmediği, özellikle daha öncesinde çalışma tecrübesi olmayan katılımcıların kendi kazançlarını sağlamaları dolayısıyla sosyal faaliyete daha fazla zaman ayırdıkları bulgularına erişilmiştir. Ayrıca işlerinin katılımcılar üzerinde pek çok kazanımlar oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

4.2.2. Ev İçi Sorumluluklara Yönelik Algılar

Araştırmada yaptıkları işler dolayısıyla kadınların ev içindeki sorumluluklarının nasıl etkilendiği merak edilmiştir. Bunun için görüşme sağlanan kadınlara “yaptığınız işin ev içindeki sorumluluklarınızı nasıl etkilediğini anlatır mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Devamında ise bu soru ile bağlantılı alt sorular sorulmuştur. Böylelikle ilk olarak ev içi

sorumlulukların kime ya da kimlere ait olduğu ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca ev işlerinin kim veya kimler tarafından yapılmasının uygun bulunduğu ve işlerin nasıl paylaşılmasına yönelik görüşleri bu kısımda ele alınmıştır.

Sorulan sorulara yönelik alınan cevaplar analiz edildiğinde genel olarak ev işlerinin kadınların kendileri tarafından yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ev içerisinde yaşayan herkes için yemek, temizlik gibi temel ihtiyaçlar ve çamaşır, bulaşık, t gibi yapılması gereken işler ve sorumluluklar bulunmaktadır. Ancak çoğu durumda ev hanımı olan kişiler veya hane içinde en çok kim bulunuyorsa sorumluluklar o kişi tarafından üstlenilmekte veya o kişiye yüklenilmektedir. Özellikle de evdeki sorumlulukların çoğunun “eş veya anne rolü” kullanılarak kadınlara yüklenildiği örnekler görülmektedir. Nitekim yapılan görüşmede ev işlerini kendisinin yaptığı öğrenilen katılımcılardan bazıları bu durumu sitemli şekilde açıklamışlardır.

Aynı devam ediye yavrum hiçbir şey yok değişme yok burada. Aksama yok. Burayı aksattığı zaman zaten hortlayıveriyler hemen. -**Nasıl mesela?** -Aksama oluyor aslında işte tabi canım oluyor, oluyor olmaz mı? Eşim de bu durumdan rahatsız oluyo. Mesela yemeği geç koyiyem yemeğe niye geç koydun diye eşim. ... Mesela st üste bizim şimdi bizim evdekiler düzene çok alışkınlar, işte yatağın toplanmasına. Bazen e bırakıyorum ne yalan söyleyeyim. Bunlar düzene alışkın oldukları zaman toplamıyorlar şimdi. ...(**kızı**) gelene kadar yarısını bırakıyordum ben. Bir kap yemek yapıyordum, mutfağı temizliyordum, gerisini fora bırakıyordum yani. Ama şu anda ocuk geldiği için beraber yapıyoruz. Bizim ... (**eşi**) hiç işi olmaz yle. Hiç hiç hiç. Hiç olmaz. Aynı şekilde ... (**oğlu**) de öyle yani o da öyle gidiyor o da beceremiyor. Bilmiyorlar, yapmıyorlar, yapamıyorlar. Yapamıyorlar daha doğrusu. Yapamıyorlar yani. Bizim nesilde yok. Anneleri, karısı yapıye ne de olsa. (K9, 52)

Bak onu kötü etkiledi. Çünkü hani nasıl diyeyim şimdi ona zaman ayırıyorum ona zaman ayırınca tabi ki bir de hani sosyal hayatım da var eve zaman fazla ayıramıyosun ... Evdekiler de öyle iş konusunda etmezler sprmektir silmektir ya da bir toz almaktır işte ben spryorum sen de bir toz al ya da ben işte sileyim sen bir evi spr yapmazlar. Kız da yapmaz, kız hiç yapmaz ... Herkes döküntüsünü toplasa aslında kimseye fazla iş kalmayacak da kimse de döküntüsü toplamıyor ... E yine ben topluyorum ne diyeyim şimdi onlar için de kavga etmem kimseyle yani. Peşinden dolanıyorsun herkesin. Ev bizim ev de işleri hep anne yapıyor yani. Kızım, ona da bi kaç kere söyledim. Adamla bu sefer kavga ediyorsun, sorun oluyor. Yani iş kaldı bana yani. Annenin üstüne yapışıyor o işler. Yapabildiğim kadar yapıyorum yapmadım öyle de bırakıyorum valla hiç. İşte akşam geldi mi bulur yatağın üstünde pijamaları ne yapayım kız da aynı adam da aynı. Toplarsa toplar. (K17, 50)

İfadelerine yer verilen daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan bu iki katılımcıdan biri olan K9’un sorumluluklarına yönelik değişimin olmadığını ifade etmesine karşılık aslında çalışmaya başlaması sonucunda ev işlerini yapmakta zorlandığı anlaşılmaktadır.

Bu durumda ev işlerini yapan başka bir kişi olmadığında bırakmakta olduğu görülmektedir. Benzer durumda olan K17'nin de ev içindeki sorumluluklarının kötü etkilendiği ortaya çıkmıştır. Ancak K17'nin yaptığı işin yorucu ve zorlu olduğu bu nedenle de zaman aldığı belirtildiği üzere daha öncesinden bilinmektedir. Bu nedenle ev içindeki kendi sorumluluklarının ve ev işlerini yapan kimse olmadığında kalan işlerde aksamalar yaşanması normal bir durumdur. Burada erkeğin ev işleri yapmadığı ve çalışma koşullarının yorucu ve yapılan işin ağır olduğu durumlarda ev içi sorumluluklarında negatif etkilenmeler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla eş yapmadığı zaman ev işleri ya tamamen çocuklara bırakılmakta ya da çok fazla önemsenmemektedir. Nitekim bu yönde açıklamalar yaparak durumu örnekleyen katılımcıların önemli açıklamaları bulunmaktadır.

Şimdi işim olduğu için her şey onların boynuna biraz. Eskiden her şeyi ben yapıyordum. Benim eşime de çok yardım ederim ben mesela bütün banka işlerini, belediye işlerini, hep alışverişi her şeyi ben hallediyorum ... Hep ben yapıyordum ... şimdi boş ver yapmasam da olur onlar da yapabiliyorlar böyle diyorum. Yani paylaştıkça sorumlulukları, onlara da sorumluluk verdikçe benim işler hafifledi zaten. Yemek de yapabiliyo. Allah razı olsun. Ev işlerini onlar yapıyorlar. Günlük şeyleri falan günlük temizliği kızlar yapar. **-Peki eşiniz de yapıyor mu?** -Eşim kendi işlerine bile yardım etmiyor ki o. Diyorum ya bütün banka işlerini, osunu busunu bile ben yapıyorum. Bazen ben söylüyorum kızlara ben yapamıyorum siz yapın diyorum. Rahatlıkmiş. (K14, 44)

Ev içindeki sorumluluklarım çok fazla arttı. Çok fazla sıkıntı yaşıyorum. Evin içindeki işlerimi yetiştirememeye başladım. Ev hanımı olarak kendimi görmek istemediğimi fark ettim. Eve ben kendimi yabancı olduğumu fark ettim. Hatta mutfak bana göre değil. Mutfak benim olmadığına karar verdim. Çok yorucu, çok yorucu. O yüzden çok az şöyle hani yaşamak için mi yemek, yemek için mi yaşamak diye bir söz var ya ben de o işi kotarmak için yapmaya çalışıyorum. Hani ben bu işten zevk almalıyım ya bugün toz alacağım bugünün bir saatini ben toz alarak evimin tozunu alarak ayırmalıyım almalıyım diyemiyorum. Şurada toz varsa evet onun tozunu alırım ama diğerinin tozunu almam. Çünkü odur benim için öncelikli olan öyle. Olması gerektiği kadar. (K19, 52)

Görüldüğü üzere işi yorucu ve zorlu olan kişilerde ev işlerine yetişememe ve kendi sorumluluklarında olan veya kendilerine sorumlu gördükleri işlerde etkilenmeler yaşanmaktadır. Özellikle hanede yaşayan diğer kişilerin de ev işlerine katkısı olmadığı zaman bu sıkıntılar daha net şekilde ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde katılımcılardan K4'ün (32) ev işlerini kendisinin yaptığı bu nedenle ev içindeki sorumluluklarının etkilendiği ve ev işlerini ertelediği veya üstünkörü olarak yaptığı öğrenilmiştir. Buradan hareketle bütün katılımcıların ev işlerini kendileri yaptıkları bilgisine ulaşılmıştır. Ancak birçok ev işi kendilerinde olsa da bazı durumlarda bazı katılımcıların eşleri yemekte

yardım ederken bazı katılımcıların da eşlerinin ve çocuklarının kendilerine yardımcı oldukları öğrenilmiştir. Nitekim bu katılımcılardan birisi ev temizliği kendisine ait olsa da eşinin yemek konusunda kendisine destek olduğunu ifade etmektedir.

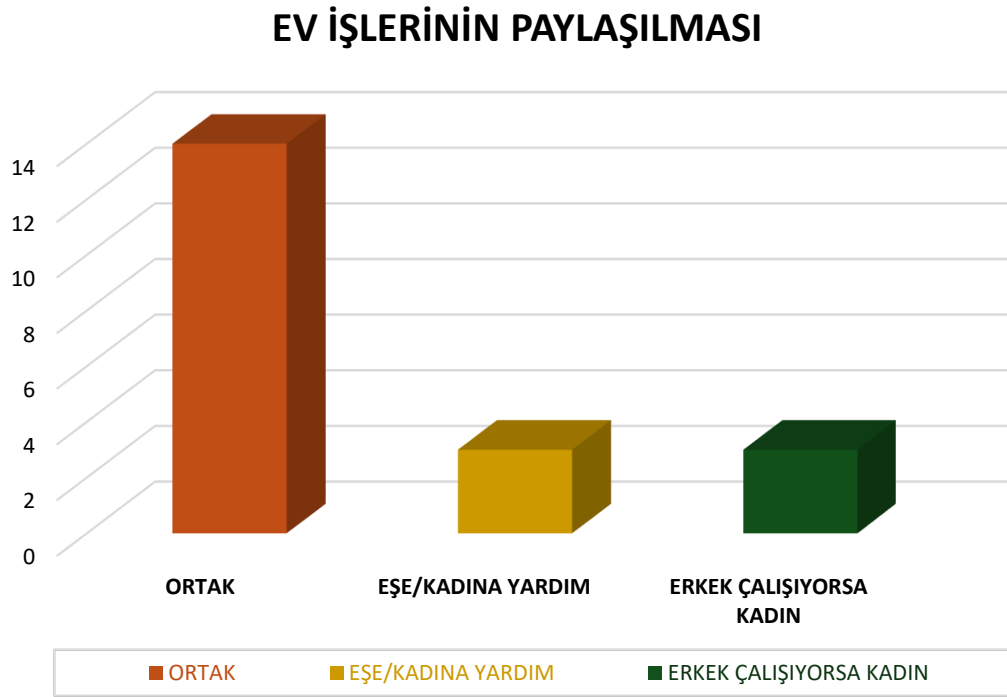
Yani evin temizliği ile tabii ki de hani genelde bayanlar ilgileniyor şimdi erkekler yapıyo desek yalan olur zaten erkekler yapmıyo bu konuda. Ha ama yemek konusunda mesela benim eşim o konuda eli becerikli yani hani çok yorulduğum zaman bazen öyle oluyo ki yani mesela temizlik gün boyu sürüyo akşam eşim geliyo destek oluyo yani çoğu zaman biz haftada iki sefer en azından eşimle beraber yemek yaptığınız oluyor. O konularda destek oluyo bana ... Genelde ama çoğunlukla tabii temizlik özellikle temizlik mevzusu benden geçiyor. Zaten hiçbir erkek yapmaz herhalde kolay kolay zorda kalmadığı sürece. (K2, 32)

Ev içi sorumluluklarının çok fazla etkilenmediğini hem dışardaki hem içerdeki işlerine hâkim olduğunu ifaden bir başka katılımcı da “Ev işlerini ben yapıyorum. Eşim yardımcı oluyor bana. Beraber geldiğimiz saatler olduğu zaman o da yapıyor. Kızım yapıyor, yardım ediyor bana. (K3, 36)” ifadelerinden anlaşılabileceği üzere aile üyeleri ile sorumluluk paylaşımı yapılmaktadır. Benzer şekilde bir diğer katılımcının da “Ben yapıyorum. Büyük kızım yardımcı oluyor eşim de yardımcı oluyor elimden geldiğince yardım ediyor, yardım etmeye çalışıyor evde olduğu zaman (K13, 36)” şeklindeki açıklamasından ve ev içindeki sorumluluklarında hiçbir aksama olmadığını da belirtmesinden yola çıkılarak aile üyelerinde sorumluluk bilincinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ev işlerini kendisinin yaptığını ancak pazar günü ortak şekilde yapıldığını belirten bir başka katılımcı ise “Mesela oğlum var kendi odasını temizliyor. Biz de eşimle kalan odaları temizliyoruz. Mutfağı temizliyoruz işte banyosuydu tuvaletiydi onunla birlikte ortak yapıyoruz. Üçümüz de çalışıyoruz. Çünkü ben tek başıma hem işimi hem evin işine yetişemem yani. (K7,45)” açıklamasını yapmıştır. Katılımcının daha önceden de kamusal alanda çalışma tecrübesi bulunduğu için ev içindeki sorumluluklara yönelik iş bölümü sistemini daha rahat kurduğu ifade edilebilir. Ancak buna karşın daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan bir katılımcının açıklaması ise bu hususta örnek alınabilecek niteliktedir.

Cumartesi pazar ful kıyı köşe her yer. Anca yani bir de ev büyük ... Bizim evimizde biz cumartesi pazar çocuklarım ve eşim, biz iş paylaşırız. Ben mutfağa giderim, eşim banyoya girer, bir oğlum toz alır, diğer oğlum süpürür sileriz. Hep birlikte koordineli olarak işimizi bitiririz. ... Onun için biz ailece birlikte yapıyoruz. Ben çocuklarıma da şunu da aşıladım hep: “oğlum bugün ben varım yanınıza yarın yokum. Ama ayaklarınızın üstünde durun. Eşleriniz çalışacak, biriniz salata yaparken biriniz çorba yapın” deyip böyle yetiştirdim. (K12, 51)

Görüldüğü üzere sadece dört katılımcı tüm aile üyeleri ile sorumluluk paylaşımı yapıldıktan sonra ortak bir şekilde ev içi işlerini yapmaktadır. Onun dışındaki tüm katılımcıların ev işlerini çoğunlukla kendileri yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu konuda kendi ifadelerinden hareketle çoğu katılımcının ev içi sorumluluklarının etkilenmedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü birkaç kişinin dışında işleri rahat ve esnek olduğu için işlerini kendilerine göre ayarlamaktadırlar. Dolayısıyla çalışmalarından dolayı ev içi sorumluluklarında bir değişim oluşmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde ise bu işi yapmaları dolayısıyla kadınların “ev hanımı” rollerinde bir değişim olmadığı ve çoğunlukla ev hanımlığı rollerini yerine getirdikleri ortaya çıkmıştır.

Şekil 7. Ev İşlerinin Nasıl Paylaşılması Gerektiğine Yönelik Görüşler

Buradan hareketle devamında ev işlerinin paylaşılmasına yönelik düşüncelerin ve algıların neler olduğunu ortaya çıkarabilmek için katılımcılara “Sizce ev işlerini kim ya da kimler yapmalı? İşler nasıl paylaşılmalı?” sorusu sorulmuştur. Yanıtların “ortak” yapılmalı, “eşe/kadına yardım” edilmeli ve “erkek çalışıyorsa kadın yapmalı” şeklinde üçe ayrıldığı görülmüştür. Her ne kadar ilk iki kavram birbirine yakın anlamlar taşıyor gibi görünse de arka planda bir algı barındırması ve taşınan algıyı ortaya çıkarma açısından ayrı ele alınması önem arz etmektedir. Bu konuda ev işlerini kendisini yapan

ancak işlerin ortak şekilde yapılmasını gerektiğini düşünen katılımcılardan birinin farklı ve dikkat çeken açıklaması bulunmaktadır.

Yani her şey ortak yapılmalı ama ben devamlı çalışmadığım için tabi ki de bana kalıyor. Çünkü eşim çalışıyor. O gündüz işte çalışıyor. Ekstra işte çocuklar olduğu için arada sofrayı kaldırmaya toplamaya yardım eder onun dışında bir yardımcı olamıyor. Çünkü çalıştığı yerde eve uzak o gelene kadar sofrayı falan kuruyorum. Zaten yemek ye, geç, çay içme derken yatma saati geliyor. Yani genelde ev işlerini ben yapıyorum. Ama karı koca çalışırsa eşit yapmaları gerekiyor bence. Yani, ama çalışmadığım için bana kalıyor. (K4, 32)

Açıklamasından sonra katılımcıya aslında çalışıyorsunuz dediğimde “her gün değil ya o yüzden” şeklinde cevap aldım. Ancak bunun yanında kastedilenin aslında ev dışında ve bir yere bağlı olarak çalışmak olduğu da anlaşılmaktadır. Buradan hareketle ev içinden çalışmasının, emek verip bir üretimde bulunmasının ve karşılığında para kazanıyor olmasının yanında her gün iş almadığı için katılımcıda çalışan olmamak algısını ortaya çıkardığı görülmektedir. Ev işlerinin paylaşılmasında ortaklığı ifaden eden bir diğer katılımcının açıklamasında ise toplumsal cinsiyetçi rollere yönelik algının izleri de okunabilmektedir.

Tabii ki eş de yapmalı yani hani illa bir bayana özgü olmaması lazım her şeyin. Eğer bir aileysen birlikteysen tabii ki her şeyi eşit yani ortak olmalı. He tamam bayanın sorumluluklarının olduğu yerler çok fazla bir evde bir erkeğe göre. Erkeğin nasıl sorumluluğu çalışıp bir evi geçindirmek ise bayanın da sorumlulukları var. (K2, 32)

Benzer şekilde izlerin taşındığı ve ev işlerinin paylaşılması hususunda eşe/kadına yardım edilmesi düşüncesinde olan bir başka katılımcının ise kendi eşinden örneklendirerek açıklamada bulunduğu anlaşılmaktadır. “Şimdi desem ki erkekler yardım etsin diyeceğim ama olmayacak bir şey. Çünkü eşim hayatta eşim hayatta öyle şeylerden anlamaz. Ama tabii ki insan bekliyor yani yardım etsin ama öyle biri de yok yani (K6, 42)”. K6, ev işlerini sadece kendisinin yaptığını ifade etmiştir. Bunun yanında sorumluluklarının etkilenmediğini çünkü önceliğinin sorumlulukları olduğunu ve kendisinden başka yapacak biri olmadığı için eve dair bütün işleri kendisinin yapmak zorunda olduğu bilgisini vermiştir. Bu nedenle düşüncelerinin ve açıklamalarının bu yönde olmasını anlamak daha kolay olmaktadır. Benzer şekilde ev işlerini kendisinin yaptığı öğrenilen başka bir katılımcı “Yardımcı olsa iyi olur ama yapmayınca ne yapcasın, kendin yapıyorsun mecburen. Ama ben şu anda kendim tercih etmiyorum erkeği. Erkek ne kadar yapacak? (K8, 54)” şeklinde yanıt vermiştir. Görüldüğü üzere aslında ev işlerinin nasıl

yapılması gerektiği konusunda eşlerinin kendilerine yardım etmelerini ifade etmeleri zaten bu işi kendilerine ait ve kendi sorumluluklarında gördüklerine dair algılarına işaret etmektedir. Hanedeki diğer kişilerin yaptıkları ise kendi işlerine yani kendi sorumlulukları olarak kabul ettikleri ev işlerine karşı bir yardım olarak görülmektedir.

Ev işlerinin nasıl yapılması gerektiği sorusuna karşılık son olarak erkek çalışıyorsa kadın yapmalı yanıtları alınmıştır. Nitekim bu görüşteki katılımcılardan özellikle ilk ikisinin benzer şekilde yaptıkları açıklamalar oldukça dikkat çekmektedir.

Valla ev işlerini yani eşinin zamanı varsa sana destek olmalı. Ama erkek dışarda çalışıp da bugün tatili var gelsin bana yardım etsin öyle bir şey yok. Ben evde boş oturup da öyle var mı? Yok. Beraber ikimiz de ayrı dışarıda çalışıyor olsak hayat müşterek beraber yaparız dışarıda adam çalışıp gelsin hafta sonu bir gün evde dursun adam iş yapsın. Böyle bir şey yok yani ben ona karşıyım bilmiyorum. Ben istemem ... Ben evdeyken de istemem yazık günah. (K10, 47)

Valla adam çalışıyorsa kadının yapmaktan başka çaresi yok, haksızlık olur. Adam çalışıyo, işe gidiyo, gelecek bir de sana evde yardım etsin büyük haksızlık. Ama eğer ikisi beraber çalışıyorlarsa beraber yaparlar ... Ama adam çalışıyorsa kadın mecbur yapsın ya. Hani ya sabahtan akşama kadar ne yapacaksın? Valla ya bir iş yapacaksın ya ev işi yapacaksın, başka çare yok yani. (K14, 44)

Ev işlerini zaten bilmiyorum da adam yapmaz, bize gelmez. Çalışıyor yani evde olsa hani eder yemeğe şey değil. Ama erkek dışarda çalışınca kadın yapar ev işlerini. (K16,45)

Üç katılımcının da eşlerinin dışarıda çalışmaya izin vermediği daha önceki bölümlerden bilinmektedir. Bu nedenle K10'un sadece sigortasız olarak şu an yaptığına benzer işlere yönelik tecrübesi bulunurken diğer iki katılımcının ise daha önceden çalışma tecrübeleri bulunmaması veya hayatlarının büyük bir bölümünü evlerinde geçirmeleri nedeniyle kendilerini ev işleri ile daha fazla bütünleştirdikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bir açıdan aslında işleri kadının yapması gerektiği düşüncesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumda ataerkil ve toplumsal cinsiyetçi kalıplara uygun görüşlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca görüldüğü üzere erkeğin çalışması üzerinden örnek verilerek ilerlenmektedir. Kadının evde veya dışarıda çalışıyor olması durumunu değerlendirmekten ziyade erkeğin evde veya özellikle de dışarıda çalışıyor olması baz alınmaktadır. Yani burada ev işlerini kimin yapması veya işlerin nasıl paylaşılması noktasındaki değerlendirme ölçütünün erkeğin dışarıda çalışıp çalışmamasına göre olduğu ortaya çıkmıştır.

4.2.3. Aile İlişkileri

Araştırmada ev hanımlarının çalışmalarının aile içi ilişkilerini nasıl etkilediği merak edilmiştir. Katılımcıların mevcut durumdaki çalışma şekline karşı ailelerinin nasıl bir tutum takındıkları, çalışmalarından öncesinde ve sonrasında kendilerine karşı bakış açılarında veya yaklaşımlarında nasıl değişimlerin yaşandığı ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bunun yanında daha önce dışarda veya evde, sigortalı veya sigortasız çalışma deneyimi olan ve olmayan katılımcıların aile içinde alınan kararlara yönelik söz hakkı konusunda nasıl ve ne yönde bir değişimin olduğunun sorgulanması da oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle katılımcılara “Aile fertlerinizin çalışmanız hakkında neler düşündüğünden bahseder misiniz?” sorusu yönetilmiştir. Bu soru ile bağlantılı olarak diğer merak edilen konuların açığa çıkartılması için ise “Çalışmanızdan öncesinde ve sonrasında size bakış açılarında veya yaklaşımlarında nasıl değişimlerin yaşandığını açıklayabilir misiniz?” sorusu ve “Hane içinde alınan kararlara veya söz hakkına yönelik sizin acaınızdan nasıl değişimler yaşandı?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar analiz edildiğinde ilk olarak aile üyelerinin tutumları daha sonrasında ise hanede alınan kararlara yönelik söz hakkı şeklinde ele alınması gerektiği için bu kısmın iki ayrı alt başlık olarak değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.

4.2.3.1. Aile Üyelerinin Tutumları

Aile üyelerinin tutumları ve sonrasındaki yaklaşımları konusunda katılımcılar arasında iki şekilde farklılık ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. İlk olarak bu işi yapmaya başlayacaklarını söyledikleri andan itibaren tamamen sorunsuz şekilde aile üyeleri tarafından desteklenenler ve ilk başta çalışması istenmeyip sonradan desteklenenler veya çalışmasına müdahale edilmeyenler olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu iki kategoride de birbiri ile iç içe geçmiş farklı nedenlerin yer aldığı fark edilmiştir. Katılımcılar arasından 12 kişinin ilk baştan itibaren tamamen destek gördüğü ve 8 tanesinin ise sonradan destek gördüğü anlaşılmıştır. Ancak bunlar arasında farklı nedenlere dayalı olarak değişiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin ilk başından itibaren aile üyelerinden destek gören katılımcılardan bazıları daha çok para kazanacakları için destek gördüğünü ifade etmişlerdir.

Bizde ne söylecekler zaten ilk gelmişiz çalışsın deye bakalar. Yani, gelmişsin bi çevren yok daha bi gelirin yok bir evin yok napcaksın ki. Mecbur desteklediler ya herkes çalışıyordu zaten. Desteklediler ama kimse de otur dinlen demedi. Herkes para gelsin deye bakar. Ama artık da eşim hiç ben emekli oldum sen bırak işi demiyo yani boş ver ya sen iyi kötü git gel diyo bana yani. Para geliyo tabii. (K8, 54)

Desteklediler, Destekliyorlar da yani destek görüyorum. Hepsi çok memnun, para geliyo. Ay şaka bir yana ya şöyle bir şey tabii ki hani onlarda memnun. Kız hele çok memnun. Annesi harçlık veriyor artık ona. Bi şey istediği zaman geliyo “anne şunu alalım mı bunu da alalım mı?” diye. İyi oldu tabi memnunar. (K17, 50)

Yani aile fertlerinin de bir şeyleri yok. Yani onlar da memnun para kazandığım için, eve bir katkıda bulunduğum için. Destekliyorlar hani bir aksi bir durum yok. Ev halkından veya ailemden, çevremden niye çalışıyorsun falan öyle bir etkiler yok yani. (K4, 32)

Ekonomik nedenlerden dolayı bir an önce işe girebilmek için sigortasız çalışmayı tercih ettikleri bilinen bu katılımcıların haneye ek bir gelir kazandırmaları ve ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamalarından dolayı ilk baştan itibaren destek gördükleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle de eşleri ile ilişkilerinin de olumlu yönde etkilendiği ortaya çıkmıştır. Çanta sapı işi yapan ve işini eşi aracılığıyla ve eşi ile de birlikte yaptığı bilgisi öğrenilen K4’ün eşi ile ilişkisinin olumsuz etkileneceği çünkü eşinin işi kendisi getirdiği ve beraber de yaptıkları için ona destek olduğu öğrenilmiştir. Ancak ilk baştan itibaren destek gören bir başka katılımcıda ise farklı bir durumdan dolayı desteklendiği gözlemlenmiştir.

Valla herkes alışık benim çalışmama. Eskiden beri çalıştığım için kimse tuhaf karşılamıyor. ... Ama iki buçuk yıl falan evde oturdum. O zaman işte kızım diyordu “anne çalış sen evde oturma sen evde oturunca sinir oluyorsun. Sen dışarıda çalışınca daha iyi oluyorsun”. Bu şekilde tepki veriyordu yani. Çalıştıktan sonra rahatladılar, hepsi rahatladı. Çünkü evde olunca sürekli bir şeylere karışıyor anne. İster istemez uzaklaştırmaya çalışıyorlar anneyi. Yani destekledir zaten onlar benim çalışmamı istedi. (K7, 45)

Daha önce çalışma tecrübesi bulunan ve K4’e benzer şekilde eşinden dolayı bu işi yaptığı ve dolayısıyla eşi ile ilişkisinin olumsuz anlamda etkileneceği bir durumun oluşmadığı gözlemlenmiştir. Ancak aile üyelerinden özellikle de çocukları tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır. Yine daha önce çalışma tecrübesi olduğu için çok benzer durumda olan bir başka katılımcı da çocukları tarafından desteklendiğini vurgularken nedenini de açıklamıştır.

Çocuklarım zaten çalışan anneyi de tanıdılar evde. Ama daha sonra işte uzun zaman benim evde oluşum, para kazanamıyor oluşum benim biraz moralimi düşürmeme yani

düşmesine sebep olduğu için bu tarz işlere de başladığımda çocuklarım aşırı derecede mutlu oldular. Anneciğim ne güzel hobilerini yapıyorsun, mutlu oluyorsun. Senin yüzünü gülerken görmek bizi mutlu ediyor, hoş ediyor gibi cümleler sarf ettiler. Onlar da rahatladı. Şimdi ise çok fazla yorulduğumu söylüyorlar, “Yeter artık yorma kendini” diye. Ama yine de işte bir makine satın almak istediğim zaman, bir makinelere bakmak istediğim zaman “Yine oyuncak mı bakıyorsun anne kendine” diye söylüyorlar. Mutlular çocuklar, ses etmiyorlar. Onun için hiç sıkıntı olmadı, destek gördüm. (K19, 52)

Görüldüğü üzere daha önce özellikle kamusal alanda çalışma geçmişi bulunan kişilerde işi bırakmak ve uzun süreler evde oturmaktan dolayı bir boşluk ve o boşluğu doldurma isteği oluşabilmektedir. Bu arayış sürecince de yaşanan sıkıntılar yakınları tarafından fark edildiğinde tekrar çalışmaları yönünde destekler oluşabilmektedir. Nitekim K7 ve K19 katılımcılarında bu duruma rastlandığı anlaşılmaktadır. Zaten K19’un bu tarz işleri tercih etme nedeni can sıkıntısını gidererek boş zamanını değerlendirmek olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla çalışarak daha mutlu olacağının, kendisine bir şeyi dert etmeyeceğinin ailesi tarafından bilinmesi üzerine destek görmesi doğal bir durumdur. Ancak boşluk hissi ile oluşan can sıkıntısı ve kafayı sürekli bir şeylere takmak sadece daha önce çalışma tecrübesi olan kişilerde oluşmamaktadır. Nitekim daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan katılımcılar ve açıklamaları bu duruma örnektir.

Genel olarak e hani söylediler başta biraz şey yaptılar işte “İhtiyacın mı var işte”. Tamam ihtiyacım yok ama diyorum ya boş durmayı sevmiyorum yani boş kaldığım zaman takıntılı bir insanım. Bazı şeyleri evet daha çok kafaya takıyorum. Ha bu da benim psikolojimi etkiliyor yani dışarıya karşı olan, içeridekilere karşı olan psikolojimi etkilediği için daha bir sinirli daha bir asabi oluyorum. Ama bir şeyle uğraştığım zaman hiç kimseye bir şey demem, hiç kimseyle uğraşmam. Hani bunu da artık bildikleri için kimse bi şey demiyor. Ya şimdi eşim anladı yani çünkü köyde 7/24 aktif bir insandık. Hani köy hayatı daha bir farklı buraya göre. Burada da boş kaldığımı gördü. Hani bazı insanlar ya içine kapanır, bazı insanlar ya daha bi asabi olur. Hani ben içime de kapanmadım, asabiliğimi de hani biraz belli ettirmemeye çalıştım eşime ama tabii bunu anladığı için tabi konuşarak hallettik. O da izin verdi. (K6, 42)

Çok, nasıl oluyorlar çünkü hayatımda çok büyük bir acı yaşadım o acının depresyonunu çok hâlâ 23 yıl olmasına geçmesine rağmen gene atamıyorum. Bu işlerle mutlu olduğum için ... mesela çok heyecanlanıyorum, hâlâ çok heyecanlanıyorum dikerken yeni bir şey geldiği zaman. Sanki yeni başlamış gibi o heyecanı hiç kaybetmiyorum. Onun için biraz tutunmaya çalışıyorum bunlarla. O yüzden o dengeyi bozmamak için hep yanımda oldular hep desteklediler beni sana iyi geliyor, sana iyi geliyor anneciğim, sana iyi geliyor diye hep bu konuda desteklediler beni. Hepsini destekledi. Eşim hep şunu diyorum gül keşke daha önce gitseydin diyor onu destekliyor bana gül daha önce gitseydin bana diyor. (K12, 51)

İstemediler hiçbirisi. Eşim de istemedi. O niye istemedi biliyor musun, el işi yapmamı istemedi. Başka işe de zaten göndermedi. Çocuklarımdan da zaten ... (kızı) da dedi anne yapma. Çünkü dedi yapacan, uğraşacan hiç bi şey gelmeyecek sana. Bende dedim yani

yapayım, hem de kendimi şey yapayım oyalarım, kafamı neyin takmam. Ondan sonra da bi daha seslenmediler yani. (K16, 45)

K6, K12 ve K16 aynı zamanda eşleri izin vermediği için sigortasız çalışmayı tercih ettikleri bilinen katılımcılardır. Bu nedenle ilk başta eşlerinden veya aile üyelerinden destek alamadıkları ancak evden yapılabildiği için dışarı çıkmalarına gerek kalmadan kazanç elde edilebildiği için ikna edilerek ve de çalışarak, üreterek daha mutlu oldukları, kendilerini kötü düşüncelerden uzaklaştırdıkları, daha sakin ve huzurlu oldukları için ilerleyen süreçte destek alabildikleri anlaşılmaktadır. Bu katılımcıların yanında yine daha öncesinde tecrübesi bulunmayan ve sonrasında destek alan iki katılımcı daha bulunmaktadır. Özellikle eşlerinin isteklerini ve işlerini aksatmamaları ailelerinden yaptıkları işe dair olumlu tutum kazanmalarında etkili olduğu açıklamalarından anlaşılmaktadır.

Şöyle dedi işte şimdi ben işe gidip de o evde olmuş olsaydı izin vereceğini tahmin etmiyodum. Vermezdi, yapamazdın yani. Ama şimdi o işe giderken ben gene evde oluyorum. O işten geldiği zaman ben gene evde oliyem. O yüzden benim için sıkıntı yok dedi ama e olmayıp da bu evi şimdi mesela nasıl diyeyim çoluğa çocuğa kim bakacak, kim kontrol edecek? İzin vermezdi yani çalışmama izin vermezdi o şekilde. Yani onun için görünce karşı çıkmadı, bir değişim olmadı yani. Her şey aynı hızda gidiyor çünkü. Yemeği önüne geliyor, temizliği oluyor, çocuklarına bakılıyor... e bunlar gene oluyor. Rahatına düşkündür böyle ben mesela hani ...bütün evin yükü bendedir. Yani öyle bir şeyi yok, paylaşımcılık yok yani. Diğer sorunlara, problemlere asla karışmaz yani. Bütün çözümler, sorunlar bende. (K9, 52)

Eşim onun işlerini aksatmadığım sürece sıkıntı yok yani. O da şey yapıyor zaten şu an yapabildiklerimi gördüğü için destekliyo beni. Ev işi işte yemek falan eve geldiğinde yemeği hazırsa işte işi, çamaşırı şuyu buyu düzenli ise tamam sıkıntı yok onun için. Hani söylüyö zaten. Mesela bir eksik bir şey olursa onun giderilecek. Yani önce onun söylediği şey yapılacak. Hani benim işim var şu bu falan ama bir bankaya gidilecekse benim bugün işim var sonraya gideyim falan diyemem. (K14, 44)

Görüldüğü üzere katılımcılarda ebeveyn ya da bir aile üyesi olarak hanede yapılması gerekenlere veya ev işlerine yönelik bir aksaklık veya sorun olmadığı anlaşıldıktan sonra çalışmaları hakkında bir sorun oluşmadığı ve destek aldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eşleri ile ilişkilerinde de bir sorun oluşmadığı hatta önemli değişimlerin olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim nicel yöntem kullanarak İstanbul'da ev eksenli çalışan kadınlar üzerine araştırma yapan Tekiner (2006, s. 111) de benzer şekilde bu çalışma sistemi dolayısıyla hane içindeki sorumluluklarını aksatmadıkları sürece çoğunlukla problem oluşmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Bu hususta ayrıca K14 eşinin bakış açısının çok değiştiğini de çarpıcı şekilde ifade etmiştir.

Bizim oralarda erkek daha hâkim. Biraz sana garip geliyor olabilir ama şimdi öyle değil. Bak eşim benim kendimi geliştirmem konusunda çok şeydi sıkıydı bana karşı. ... Herkes babasının evinde kendini geliştirecek ne öğreniyorsun öğreneceksin. Ama şimdi artık onu da biraz biraz daha yıktık yani. Tabi canım şimdi böyle hiç sormadan arkadaşlarımla buluşacağınız var mı öyle? Arkadaşlar söylüyorlar zaten sanki diyor senin adam bu bir iki senedir biraz daha iyi. Çünkü her zaman onlar daha önce de buluşuyolardı, ben hiç gidemezdim. Yani düşün ben eskiden ondan izinsiz kesinlikle dışarı çıkmazdım, hiçbir şey yapmazdım, çekinirdim. Şimdi diyorum ki yarın bi şey yapıyor musun dese işte dışarı çıkıyorum falan şunu yapıyorum ya da geç geleceğim diyebiliyorum. Ya da “Eve dönünce beni alır mısın?”. Bakış açısı çok değişti yavrum, ne demek. (K14, 44)

Çalışması dolayısıyla kendisine özgüveninin geldiği daha önceki kısımlarda belirtilen katılımcıda görüldüğü üzere çalışmasından sonrasında eşinin hem kendisine yaklaşımlarında ve bakış açısında hem de çalışmasına ve sosyal hayatına dair yaklaşımlarında ciddi değişimler gerçekleşmiştir. Çok benzer bir şekilde daha önce çalışma deneyimi bulunmayan ve çalışması dolayısıyla kendisinin özgüveninin oluştuğunu bilinen ve ailesi tarafından sonradan destek görerek işinin onaylandığı anlaşılan bir katılımcının da bu yönde önemli açıklamaları bulunmaktadır.

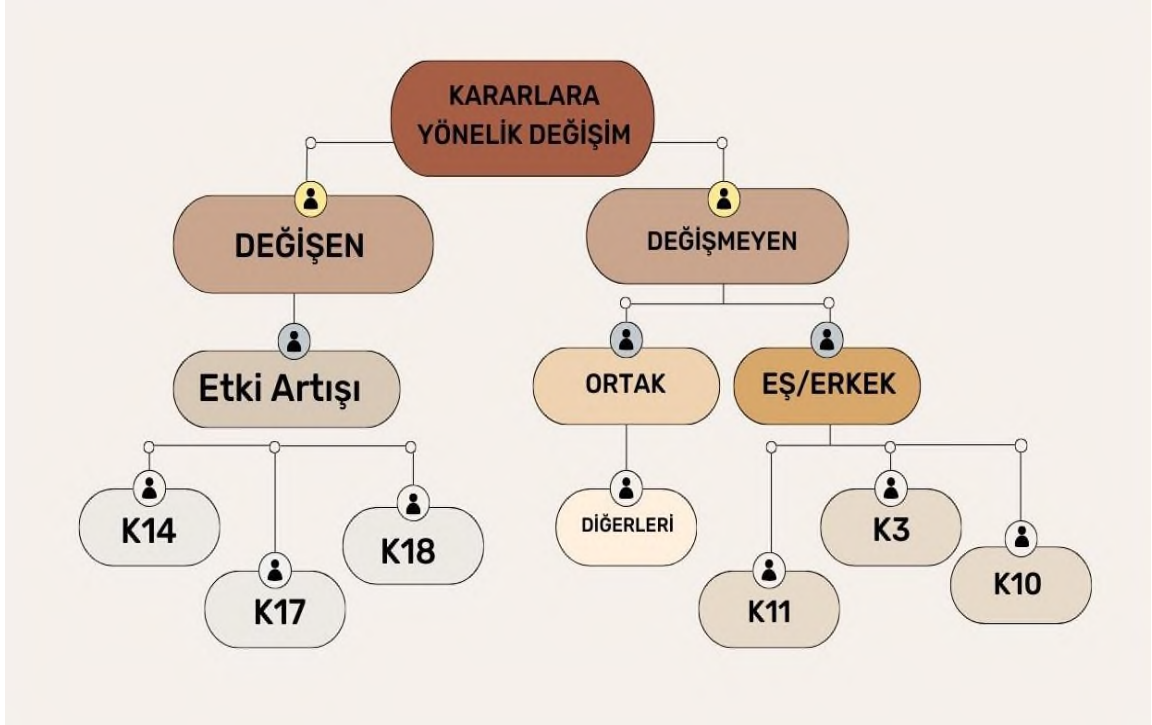
Ben baskıcı bir ailenin çocuğuyum yani oldukça baskıcı bir ailenin çocuğuyum. Ha bu değişim zamanla oldu ama bunda çalışmamın bence büyük bir yani etkisi oldu. Yani çalışmamın para kazanmamın tabii ki büyük etkisi oldu. E tabi zamana da artık ayak uyduruyorlar bence. Çünkü zaman değişiyor ama normalde ondan önce oldukça fazlasıyla baskıcı bir ailenin çocuğuydum yani. Dışarı çıkamazsın gezemezsin çok fazla arkadaşlarıyla görüşemezsin. Okumamalıydın kız çocuğunu niye okur falan gibi. ... **-Peki ilk işe başlamanız nasıl oldu?** - Ya evde olduğu için o bir sıkıntı olmadı. Evde bir makine ile şeydi önce kursa gitmiştim. Kursta dikiş dikerek tanıdığın yanında kurs alarak para karşılığında kurs alarak olduğu için onda da sıkıntı yoktu. Ya aslında her şey böyle şey zamanla yoluna giriyor zamanla oturuyor. Hani birdenbire her şey birdenbire olmadı, küçük küçük, küçük küçük artarak. Zamanlama alıştırdım, destekliyorlar. Şu an yurt dışı seyahati bile yapabiliyorum karışmıyorlar. Öncesinde aynı sokağın içindeki teyzemlere bile gidemiyordum. (K18, 42)

Katılımcının aile üyelerinin çalışma konusundaki tutum ve yaklaşımlarının başlarda olumsuz olmasına karşın daha sonrasında olumluya döndüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanında aile içi ilişkilerinin de olumlu etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla genel olarak bakıldığında çoğunun aile fertlerinin çalışmaları hakkında bir sorun oluşmadığı, ilk başlarda desteklenmeyen katılımcılarda bile şu anda yaptıkları işlerinin ve çalışmalarının farklı nedenlerle desteklendiği ortaya çıkmıştır. Kadınlara iyi geldiği için veya ev içi sorumluluklarını ya da eşlerine yönelik işlerini aksatmadıkları için aile üyelerinin tutum ve yaklaşımlarının destekleyici yönde olduğu ortaya çıkmıştır.

4.2.3.2. Hanede Alınan Kararlara Yönelik Söz Hakkı

Aile içerisinde alınan kararlara yönelik söz hakkının değişimi konusunda katılımcıların çoğunluğunun bu konuda değişim yaşamadığı ve bir kısım katılımcının ise karar noktasında çalışması sonrası değişim yaşadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Şekil 8. Hane İçi Alınan Kararlara Yönelik Değişim

Bu konuda değişim yaşamayan katılımcılardan bir kısmının “ortak” şekilde kararları belirledikleri bir kısmının da sadece eşlerinin kararları belirledikleri öğrenilmiştir. Bu anlamda 10 katılımcının hane içinde daha çok eşleri ile ortak karar aldıkları, 7 katılımcının da öncesine kıyasla değişim yaşayarak kendilerinin de kararlarda etkili oldukları ve 3 katılımcının sadece eşlerinin karar verdiği ortaya çıkmıştır. Çalışmalarından öncesinden itibaren ortak karar verdiklerini açıklayan katılımcıların benzer açıklamaları bulunduğu için hepsi verilmeyecektir. Ancak ortak karar alan katılımcıların arasından açıklamasında farklı ve önemli bir noktası bulunan katılımcı şu şekilde açıklamıştır:

Çalışmamla birlikte hani onun bir etkisi yok hiç bi farklılık yani yok çünkü genelde yani ben sormam o sorar hep. Her şeyi sorar yani kendi özel beğendiği arabasını bile hani daha dün mesela aradı şu kadar paraya araba boyatıyor yani her zaman benim fikrimi sorar o

yani çalışsam da sorar çalışmasam da. Şu anda benimki büyük bir meblağ olmadığı için ekstra bir şeyi olmuyor çalışıp veya çalışmamın. (K4, 32)

Katılımcı hane içindeki kararlara katılımın belirlenmesi hususunu alınan veya kazanılan ücretin miktarına göre belirlemektedir. Dolayısıyla kendisinin kazancı düşük olduğu için hane içinde karar verme sürecinde farklı bir etki veya değişimin oluşmaması sonucu normal olarak görünmektedir. Buna benzer şekilde düşünen ancak kararları sadece eşinin verdiği bilgisi alınan bir başka katılımcı bulunmaktadır.

Biz pek karışmayız genelde eşler, bizim evde öyle. Bizim evde eskiden beri bizim işimiz beraber olduğu **(eşi ve kardeşleri ortak)** için öyle bi bayanın önceliği yoktu. ... Kendi kararlarını kendileri verirler bizde böyle bir sorunumuz yok yani. Kadını dinleyip de senin de şu şeyin var mı, senin bir bilgilerin ney, sen de bana bir şey söyle bu konu hakkında şöyle böyle diye bir şey yok. Kendi kafalarına bildiklerini yaparlar yani fikir sormazlar. Fikir soran yok, yok. Büyük para kazansak belki olurdu ama öyle çok büyük para kazanamadığımız için öyle bir sorunumuz yok. (K10, 47)

Görüldüğü üzere K10 da hane içindeki kararlara yönelik katılımı veya söz hakkında etkili olabilmenin koşulunu kazanılan ücret ile belirlemektedir. Ancak devamında ise “Ama çok isterdim sigortalı bir işte çalışmayı kendi ayaklarımın üzerinde durmayı çok isterdim ama geçti. Bizi bu hale getirenler utansın” diyerek sitemlerini de eklemiştir. Evde erkeğin karar verici merci olması geleneksel özellikleri devam eden toplumsal yapımıza uygun düşmesinden ve katılımcının da belirli normlar içinde ve kalıplara göre yetiştiğinden dolayı normal karşıladığı gözlemlenmiştir. Bu konuyu örnekleyen ve destekleyen başka katılımcılar da bulunmaktadır.

Değişim yaşanmadı. Yine eşimde söz hakkı, onda biter. Biz eşimize o konuda hiçbir zaman şey yapmadık. Ben çalıştım benim sözüm geçer diye öyle bir kelime olmadı bugüne kadar. Zaten olmaması lazım. Gerek yok. (K3, 36)

Genelde kadınlarda oluyor ya o artık “hani benim de bir söz hakkım var”. Ama yok öyle hani öyle bir şeyle karşılaşmadım. Olmadı. Genelde eşim hani şey yapıyor kararları. Bana da söyler hani çok böyle önemli bir şey olduğu zaman. Ama en son karar yine de eşim veriyor. Çalışmam çok da fazla bir etkisi olmadı. (K11, 41)

Ancak çalışması dolayısıyla hem kendisini değiştiren hem de hane içinde alınan kararlara yönelik söz hakkının etkisi değişen katılımcılar bulunmaktadır. Nitekim önemli ifadeleri bulunan katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Şimdi bak çalıştıktan sonra bir de insanın biraz yaşı da ilerledikten sonra insan hani nasıl oluyor biliyo musun? Hani artık konuşabiliyo. Eşim mesela söylüyo “Bak çok değiştin”. Eskiden hiç sesimi çıkaramazdım çünkü ne söylerse kabul ediyorum, şimdi

konusuyorum. Benim bir şikayetimin onun aldığı kararlardan hep ben en son haberdar oluyordum. Şimdi işte artık bana söylüyor. “Ne yapıyorsun, ne ediyoruz?”, bugün şunu yaptı, bunu yaptı. Eskiden hiç hani battık da bilmiyordum çıktık da bilmiyordum. Bize bir şey belli etmezdi... Her şeyi annesine söylüyodu mesela ben bilmiyordum. İşle alakalı hiçbir şey söylemezdi bize. İşle ilgili ne çektiğini ben bilmezdim biliyor musun? Mesela gelirdi normal konuşuyorduk ediyorduk ama hani gün içinde neler yaşadığını hiç bilmezdim. Çalıştıktan sonra bana bir şeyler danışmaya başladı. Fikir soruyo bana. Ben o zaman iletişim kurabildiğimizi fark ettim. Ben de karar verebiliyorum yani artık. (K14, 44)

Oldukça, tabii ki çok fazla. Oldukça da fazladır yani etkili olduğumu da düşünüyorum alınan kararlarda. Çalışmadığımda o kadar etkili değildi. Çok fark etti çalışmam dolayısıyla. Önceden bu kadar etkili değildim. (K18, 42)

Daha önceki açıklamalarından da anlaşılacağı üzere bu katılımcılar daha eril hakimiyet altında olunan bir aile örneğini temsil etmektedir. Bu nedenle daha önce de hiç çalışma tecrübeleri bulunmamaktadır. Ancak haneden yapılabilecek nitelikteki işler için bir şekilde onay alınabilmesi ile bazı kalıpların yıkılmasa da törpülenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmaları ve para kazanıyor olmaları öncelikle kendilerinde özgüven oluşturduğu için söz haklarını arttırmak istedikleri gözlemlenmiştir. Ve bu konuda da başarılı oldukları, hane içinde alınan kararlara yönelik söz haklarının oluştuğu ortaya çıkmıştır. Daha önce tecrübesi bulunmayan ve alınan kararlarda söz hakkı artan diğer katılımcılarda farklı bir noktadan konuya örnek teşkil etmektedir.

Ya oldu tabii. Şimdi özgüven olduğu için bazı kararları şey yapabiliriz. Mesela biz hayatımızda hiç beş yıldızlı otele gidip ailecek bir tatil yapmadık. Köyümüz var biz gidiyoruz bir ay tatilimizi köyümüzde geçiriyoruz. ... Bu sene biz, şimdi çalışıyorum ya hani artık benim de param var. Hani onun için de bütçe ayırdım. Bu sene dedik dışarı tatil istiyoruz, köy tatili istemiyoruz. Gezmeyi de seviyoruz. Çalışmam da tabii gezmeme katkı oluyor yani söz hakkı oluyo evde. Diyorsun ki işte ben bu sene de şuraya da gidelim. Atıyorum bin TL benden hani gezi şeyim, arabanın mazot parası benden olsun. Hadi bir de şunu yapalım bu sene gibi. Bazen arabanın benzini var diye getirmiyö. Ben doldururum getir diyorum. Önceden diyemiyordum, desem de etkisi olmuyodu. Arabayı yerinden oynatmıyodu adam. (K17, 50)

Oldu bence çok büyük olmadı ama ufak tefek bazen oluyo yani ben yapayım, ben edeyim, ben vereyim oluyo illaki. Onu yapıyorum onu yaptığım zaman tabi eşim bozuluyo yani. Yani onu yaptığım zaman arada bir yapıyom bilmeden aslında onu da yaptığım hemen bozuluyo. Bazen hani tabii ki elimde imkânım var şey yapıyom. Hani tamam diyom, sen yapma ben yapayım ben alayım şeyine girdiğim zaman o diyor tamam diyor “Çalışmaya başladın ya artık dersin”. He yani o şeyimiz var bizim. (K16, 45)

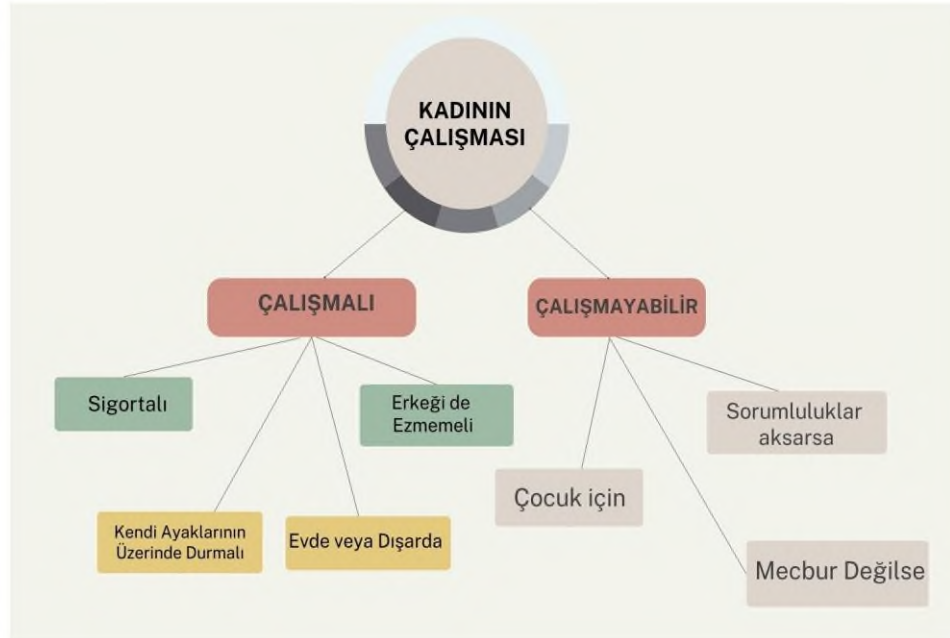
Şöyle bir şey mesela ben de param olduğu zaman o bir şey yapılacak bi şeye katkı sağlıyosam benim söz hakkım biraz daha fazla oluyo gibi oluyo. Katkıda bulunduğum zaman o zaman daha bir hani nasıl diyeyim daha bir söz hakkına sahip hissediyorum kendimi öyle olduğu zaman. Önceden bu yoktu tabii. (K6, 42)

Katılımcıların daha çok gelirleri bulunmasından dolayı alınan kararlarda artık daha etkili oldukları anlaşılmaktadır. Öncesinde çalışmıyor olmalarının ve buna dayalı olarak gelirlerinin bulunmamasının onlar üzerinde kararlara katılım ve etkili söz sahibi olabilme noktasında bir eksiklik meydana getirdiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla görüldüğü üzere çalışmak ve kazanç elde etmek özellikle daha önce çalışma deneyimi bulunmayan katılımcılar üzerinde hane içi alınan kararlara yönelik önemli bir değişim ve etkililik sağlarken bazı katılımcılarda radikal bir değişim etkisi oluşturmadığı ortaya çıkmıştır.

4.2.4. Kadının Çalışmasına Bakış

Kadınların çalışma hayatında yer almasına ilişkin görüşlerin neler olduğu araştırma için önemli bir husustur. Bundan dolayı katılımcılara “kadının çalışma hayatında yer almasına yönelik görüşleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Verilen cevapların yoğun olarak “çalışmalı” şeklinde zorunluluk ve gereklilik anlamı taşıdığı görülmüştür. Ancak zorunluluk olarak çalışmalı şeklinde vurgu yapan katılımcıların da kendi içlerinde bazı hususlarda ayrıldığı görülmüştür.

Şekil 9. Kadının Çalışmasına Bakış

Diğer yandan ise daha azınlık olan bir kısım katılımcının da mecburiyet yoksa,

sorumluluklar aksarsa çalışmayabilir veya çocuk varsa çalışmamalı şeklinde düşünceler taşıdığı görülmüştür. Bu nedenle kadının çalışmasına bakış kategorisinde 2 ana ayrım olduğu ortaya çıkmıştır. İlk olarak ve çoğunlukla kadın “çalışmalı” ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. İkinci olarak ise belirli hususlara dayalı olarak “çalışmayabilir” ifadesinin kullandığı görülmüştür. Fakat kadının çalışmasını zorunluluk olarak gören katılımcıların farklı kıstaslara göre ayrıldıkları ve farklı noktaları vurguladıkları da görülmüştür.

Eşi veya ailesi izin vermediği için dışarıda ve sigortalı olarak çalışmadıkları bilinen katılımcılar kadının çalışma hayatında yer almasını zorunluluk olarak görmektedirler.

Kesinlikle çalışmalı kesinlikle. Erkek her yerde parasını kazanıyor ama kız çocuğu özellikle de kız çocuğu bileziği takmalı. Ama pastaneci olsun, ama müdür olsun, ama avukat olsun, ama olsun bir şey. Bir şey olsun yani. Mutlaka bir şey olsun. O elinde bir bileziği olsun. Beni de bu işe teşvik eden bir gün eşimden 10 TL istedim. Bana dedi ki “ne yapacaksın?” dedi. O gün beni ateşleyen o oldu. Ağır geldi bana çünkü 10 TL ne yapabilirsin yani. Belki kötü niyetli demedi ama o an bana dokundu yani. Ondan sonra hırslandım. Kuaföre gitmedim, onu yapmadım, bunu yapmadım ama hırslandım gittim ürettim... Kendi paramı kendim kazanıyorum. Kimseye muhtaç olmuyorum, o çok büyük bir zevk zaten. (K12, 51)

Kesinlikle kadın çalışma hayatında yani evde olsun dışarıda olsun mutlaka olmalı. Çalışır ya da çalışmaz ama bir mesleği mutlaka olmalı. En azından kendine şunu diyebilmeli yani “Benim başıma bir iş gelirse ben bu işi yapar kendimi kurtarırım ya da kendimi idare edebilirim. Kimseye muhtaç olmadan ayaklarım üzerinde durabilirim” diyebileceği bir işi mutlaka olmalı. (K18, 42)

Daha önce başlamadığı için pişmanlığını da özellikle dile getiren katılımcılardan birisi olan K12’nin görüldüğü üzere bu işe başlamaya karar verme olayı ilgi çekicidir. Her iki katılımcının da ailesinden veya başkasından para istemeden bir şeyler alabilmenin verdiği özgüveni taşıdıkları bilindiği için kendi ayaklarının üzerinde durabilmeyi, kimseye muhtaç durumda olmamayı özellikle belirttikleri görülmektedir. Çünkü kendi parasını kazanamamak aileye veya eşe muhtaç olmak olarak tecrübe edilmiştir. Bu doğrultuda yine eşinden dolayı dışarıda çalışmadığı bu yüzden de pişmanlığı olduğu bilinen ve kadının çalışmasını zorunlu bulan başka bir katılımcının da çok benzer açıklamalarının olduğu görülmektedir.

Valla kadın çalışmalı. Yani kendi ayaklarının üstünde durmayı öğrenmeli. Böyle her şeyi kocasından böyle... Ben gerçekten ben kocamdan istediğim zaman kendimi çok eziklik hissediyorum. “Bugün param yok” şöyle böyle dediği zaman benim çok zoruma gidiyorum. Ben isterdim ki kendi paramı kendim kazanayım, kendi ayaklarım üzerinde durmayı çok isterdim. Ama gençliğimizde demek ki yani kafamız şey yapmamış da şimdi

çok şeyime gidiyor ağıma gidiyor. ... İsterdim ben, çok isterdim dışarıda çalışmayı. Gerçekten isterim halen daha da istiyorum işte ama. İsterim ama yok işte eşimde yok öyle bir şey. (K10, 47)

K10'un evde çalışıp üretip para kazanmasına karşılık dışarıda çalışmaya özlem duyduğu anlaşılmaktadır. Bundaki sebebin daha önce de verilen açıklamalarından yola çıkılarak düşük kazanç elde etmesi ve bu özlemini gidermeyi deneme isteğine karşılık eşinin dışarıda sigortalı olarak çalışmaya onay vermemesi olduğu net şekilde ifade edilebilir. Bu nedenle de kendi parasını kazanarak kendi ayaklarının üzerinde durabilme noktasına özellikle değindiği anlaşılmaktadır. Ayrıca hanedeki kararlarda söz sahibi olamadığı da göz önüne alındığında bu noktaları neden özellikle vurguladığı anlaşılabilmektedir. Benzer şekilde eşleri izin vermediği için daha önce hiç çalışma deneyimi bulunmayan iki katılımcının da yakın açıklamalar yaptıkları görülmektedir. “Bence her kadın ayaklarının üstünde durmalı. ... **(tekrar)**. Çalışmalı. Kimseye muhtaç olmadan, kimsenin eline bakmadan elimden geleni yapmalı bence” (K6, 42). “Çalışmalı kadın. En güzel şey yani. Bir kadının çalışıp da elinin para tutması o kadar güzel bi şey ki. Kendine öz güveni gelir. Hiçbir zaman kimseye kendini ezdirmez” (K16, 45). Buradan hareketle kadının çalışmasını gereklilik olarak gören diğer katılımcılar da kendi parasını kazanmaya ve kendi ayaklarının üzerinde durmaya değinerek benzer açıklamalar yaptıkları için ayrıca ele alınmayacaktır. Ancak burada kadının çalışmasını gerekli görürken erkeği de ezmek gerektiğine vurgu yapan katılımcılar bulunmaktadır.

Destekliyorum tabi. Bir bayan çalışmalı hani. Çalışmalı, ayaklarının üstünde durmalı bir erkeğe yani bağlı kalmamalı. Bağlı kalmamalı derken de erkeği ezmeyeceksin ama. Bazı bayanlar vardır ezerler işte “çalışıyorum” mesela o şekilde. Ondan sonra ne oluyor evlilik bitiyor. Kadınlık hakları dimi?. Bizim bayanlar bayağı bi şey bir de bu konuda genel anlamda söyleyeyim. Hani “ben çalışıyorum” ee tamam. Kadınlık hakları diye bir şey var ama yeri geldi mi yerini bileceksin. Doğru mu?. (K5, 44)

Bence çalışmalı yani. Söz hakkı olsun şey için değil ama bir kadın çalışmalı. Destek olmalı en azından evine, eşine. Artık bazı kadınlar var ki çalışmaya başladı mıydı havalara giriyor işte “Ben de çalışıyorum ben de para getiriyorum”. O şekilde değil ama. (K7, 45)

Nitekim daha önce çalışma deneyimleri bulunan katılımcıların bu konuda dikkat çeken açıklamalarının olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların kadının çalışmasının gerekli olduğunu düşünen diğer katılımcılardan özellikle de daha önce çalışma tecrübesine sahip olmayan katılımcılardan daha farklı şekilde ele aldıkları gözlemlenmiştir. Çünkü bu katılımcıların daha öncesinde de çalışma (sigortalı) deneyimleri bulunmuş ve eş

baskısından ziyade kendi istekleri doğrultusunda ev hanımlığını tercih ettikleri bilgisi elde edilmiştir. Daha sonrasında da kendi tercihleri doğrultusunda sigortasız ve bu tarz çalışma sistemini seçtikleri bilinmektedir. Dolayısıyla önceki çalışma süreçlerinde de eşleri ile ortak karar alabilen ve kararlarda söz hakları bulunan ve eşleri tarafından herhangi şekilde olduğu fark etmeksizin desteklenen kişilerdir. Bu nedenle de diğer katılımcılardan farklı olarak açıklamalarının bulunması özellikle eşlerinin izin vermemesinden dolayı daha önce ev dışında çalışma tecrübesine sahip olmayan katılımcılardan farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde daha önce dışarıda çalışma tecrübesine sahip olan ancak sigortalı çalışmamış olan bir katılımcının da açıklamalarının önceki iki katılımcıya benzer ve de farklı noktaları bulunmaktadır.

Bence çok güzel ya. Çalışsın bayanlar. Bayanlar çalışmalı yani. Ayaklarının üzerinde daha rahat durabilmeleri için. ... Kendi ayaklarının üzerinde duran bir bayansan bu ister evde yap ister dışarıda çalış. Ama sigortan olsun. Ya bayan her zaman çalışacak ya çalışacak, pasif olmayacak bence. Ama erkekten de önde olsun demiyorum. Ama en azından onunla beraber ortak karar verebil, ortak konuşabil, hayatı ortak yürütüyorsunuz çünkü. (K2, 31)

Katılımcı hem evde hem dışarıda çalışmayı tecrübe ettiği ancak bu tecrübeleri sigortasız olarak gerçekleştiği için benzer açıklamalar yaparken diğer iki katılımcıdan ayrı olarak sigorta kavramına da dikkat çekmiştir. Buradan hareketle kadının çalışmasını gerekli gören ancak sigortalı çalışması gerektiğine vurgu yapan farklı katılımcılar da yer almaktadır.

Yani olmalı bence çalışmalı. Hatta yani sigortalı işte çalışması gerekiyor çünkü yani bu hayat pahalılığında bir kişinin maaşıyla hiçbir şey olmuyor sadece karnın doyuyor yani ekstra bir yani çocukların geleceği olsun veya ne bileyim bir tatil programı falan hiçbir şey yani. Bir kişinin asgari ücret maaşıyla bunların hiçbirini yapılmıyor. O yüzden çalışmalı bayan sigortalı bir işte. Çünkü ilerisi içinde yaşlılık iki tane emekli maaşı alırsın öbür türlü tek alacaksın. Maddi olarak her şeyi maddi yani. (K4, 32)

Bu konuda bence güzel bir şey kadınların evet tabi ki de eşiyle beraber çalışması güzel bir şey ama kadınların gerçekten de bir ilk başta sigorta açısından çalışmaları çok çok güzel bir şey. Sigorta için. Evine, eşine destek olmak için. Yani olumlu bakıyorum, çalışmalı kadın. Hele ki bu zamanda, bu devirde karı koca çalışmalı. Önceki gibi değil artık şartlar çok zorlaştı. (K11, 41)

Çok güzel. Vallaha da billaha yani çalışması şart bence o bir emekliliği olması şart. Sigortası olması şart. Eline kendi parası geçmesi şart yani. Eee çok güzel bir şey ama biz değerlendirdik mi? Biz yapamadık değerlendirmedik işte. Ama ben her zaman söylüyorum ben kızlarıma da söyledim, oğluma da söylüyorum. Kendi paran olmak, çalışmak, kendi ayaklarının üstünde durmak çok güzel bir şey. Her zaman da destekledim, her zaman da desteklerim. (K9, 52)

Burada görüldüğü üzere ilk iki katılımcının (K4 ve K11) konuyu maddi açıdan ele alarak ve kadının çalışmasını dışarıda çalışma üzerinden değerlendirerek açıkladıkları anlaşılmıştır. Ancak her ne durumda olursa olsun genel olarak üç katılımcının da sigortalı çalışmanın şart olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır.

Son olarak bazı katılımcıların daha esnek ve farklı görüşlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda kadının olanaklar dahilinde ve belirli şartların giderilmesi sonucunda çalışabileceğini düşünen katılımcılar bulunmaktadır.

Valla kadın çalışabiliyorsa imkânı varsa çocuğu hani kreşe verebiliyorsa ya da bakabilecek biri olabilir ama yoksa çalışmayabilir. Hani bir mesleği yoksa elinden bir şey gelmiyorsa zaten çalışamaz ama eğer çalışabiliyorsa bence bir bayan çalışabilir. Tabi çalışıp da hem evini idare etmesi gerekiyor. Sorumluluklar fazla oluyor tabii ki o zaman. Ama hem evini yapacak hem işini böyle mesela hani full time iş biraz zor olur ama böyle hani yarım olunca daha şey oluyor hem destek oluyor bir katkı oluyor bir şey oluyor aileye hem elimizde bir harçlık, bir katkısı oluyor. (K1, 31)

Ya kadının çalışması çok iyi eğer ki yani vakti varsa yani ona zaman ayırabiliyorsa, nasıl diyeyim aile içinde ona zaman ayırabiliyorsa evli kadınlar çalışabilir. Ama çocuğu filan varsa yani ona ... çalışmayabilir. Hani bu free olarak yani evde de iş yapılabilir yani. Ama çalışabiliyolarsa çalışsınlar. (K17, 50)

Aslında bana göre bir kadının çalışma hayatı değil de ev hayatı daha önemli çocuklar açısından, kendi açısından. Ama mecburen bazen iş hayatına atılıyolar. Bence yani paradan ziyade mesela iş hayatından önce, her şeyden önce eğer bi hayatta bir çocuğun varsa en önemli olan şey bence çocuğun iş hayatından önce. Yani şöyle bir şey durumu iyiye, hani çocukları varsa çocuklarını bırakıp çalışmasını tercih etmem. Hayat mecburiyeti, bi sıkıntısı olmazsa bence güzel bi şey. Ama hani çalışması mecburi bi durumsa eğer çalışması güzel bir şey. Kendi ayaklarının üzerinde durması, kendi kazancını kazanması. (K20, 33)

Katılımcılardan özellikle K1 ve K20'nin zaten çocuk bakım sorumlulukları kendilerinde olduğu için evden bu tarz işleri yaptıkları bilinmektedir. Dolayısıyla bu katılımcıların ev içi sorumluluklarını ve özellikle de çocuk bakımını daha önde tutarak buna göre kadının çalışma hayatında olup olmaması gerektiğini değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Eşi izin vermediği için daha önce çalışma tecrübesi olmayan bir katılımcının da bu konu üzerinde önceki katılımcılara benzeyen açıklamaları, ancak farklı açılardan yaklaşımları bulunmaktadır.

Şimdi bir mecburiyet olarak görülmesi taraftarı değilim. Eğer istiyorsa çalışabilir. Yoksa evli bi insanın, bi kadın için eğer çocuğu varsa çocuğuna...O çocuğu yetiştirmek o kadar büyük bi sorumluluk ki. Buna karşıyım. Eğer çocuğun varsa ben ona bakabilmeliyim, onu yetiştirebilmeliyim. Daha sonra büyüdü, canım sıkıldı, istiyosan çalışırsın. İnsanın bi

mecburiyeti yoksa böyle olması taraftarıyım. Ama mecburiyeti varsa çalışabilir tabi. Benim için bence kadınlara eziyet çalışmak çoğu zaman dışarda. Evde çalışmak ya da kendi işyerinde farklı. (K14, 44)

Özgürlük adı altında kadına eziyet edildiğini düşündüğünü söyleyen K14, “Tamam özgürlük istediğinizi yapın ama bence evde oturup ben evimde mutluyum diyebilmek de bir özgürlük. Hani sanki işte çalışmasan sen kadın iyi kadın değilsin” diye sözlerine ekleme yapmıştır. Buradan hareketle genel olarak bu noktada katılımcıların kendi yaşam tecrübelerinden yola çıkarak açıklamalar yaptıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla katılımcıların ifadelerinin ardında bir açıdan da sigortasız çalışmayı tercih etme nedenlerinin veya sigortalı çalışmalarına engel olan etmenlerin yattığı görülmektedir.

4.2.5. Kendini Tanımlama

Kayıt dışı alanda sigortasız olarak çalışan kadınların kendilerini yaptıkları işlerden dolayı nasıl tanımladıkları konusu araştırma açısından önem arz etmektedir. Kendini tanımlama veya kendine bakış yapılan iş dolayısıyla değişebilmektedir. Ancak bunun yanında yaşam şekli, aile yaşantısı, kazanç durumu vb. faktörler de dahil olabilmektedir. Dolayısıyla kendini tanımlama konusunda yapılan iş göz önünde bulundurulurken aynı zaman başka kriterlerde devreye girebilmektedir. Nitekim katılımcılarda da bu durum gözlenmiştir.

Şekil 10. Yapılan İş Dolayısıyla Kendini Tanımlama

Bu doğrultuda katılımcılara “Bu iş dolayısıyla kendinizi nasıl tanımladığınızdan bahsedermisiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevapların en çoğu “girişimci” olurken daha sonra “hem ev hanımı hem çalışan” cevabı gelmiş ve ardından bu ifadeler birlikte ve ayrı olarak tekrar yer almıştır. Toplamda 10 katılımcı girişimci olarak kendini tanımlamaktadır. 4 katılımcı ise kendisini hem ev hanımı hem çalışan olarak görmektedir. 3 katılımcı sadece “çalışan” olarak ifade ederken 2 katılımcı “evde üreten bayan” ve 1 katılımcı ise “ev hanımı” olarak tanımladığını ifade etmiştir.

Kendisini girişimci olarak tanımlayan katılımcılardan 5’i daha önce tecrübesi bulunmayan kadınlardan oluşmaktadır. Örneğin içlerinden bir katılımcı kendisini girişimci olarak görmesini ve bunun nedeni şu şekilde anlatmıştır:

Ben aslında nasıl görüyorum, girişimci olabilir. Yani öyle bir şey hiç aklımda yoktu. Hadi gir bu işe, hadi gir bu işe diye diye ben de bir hışımla başladım. Bir hızla olur mu olmaz mı derken bir baktım baya ilerletmişim kendimi hiçbir eğitimim olmamasına rağmen. Dediğim gibi küçük kızımdan dolayı yoksa eğitimini almak isterim aslında. Güzel bir şey ama pastacılık çok zor bir meslek. Normal yemeği mesela koyu olduğu zaman sulandırabilirsin, bir şekilde kurtarabilirsin ama tatlıda öyle bir şans yok. Tatlıcılık çok riskli bir meslek aslında. Yani gramı var, şeyi var. Birazcık riskli. Tutmadı mı yapılacak bir şey yok. Yeniden yapmak zorundasın. Tutmadı mı bir şansın yok yani ona çok dikkat etmen gerekiyor. Tutması gerekiyor. Bunlardan dolayı aslında biraz girişimci olarak görüyorum, riskli çünkü. (K13, 36)

Katılımcının daha sonrasında ise girişimci olarak görmesinin bir nedenini de aslında etrafındaki ev hanımları ile kendisini kıyaslayarak ifade ettiği gözlemlenmiştir. Çünkü etrafındaki ev hanımlarının ifadelerinden kesitler sunarak onlar gibi tercih etmeyebileceğini, eşinin bakmasını, buna mecburiyeti olduğunu düşünerek dolayısıyla uğraşmayabileceğini ancak kendisinin çalışmayı tercih ettiğini de belirtmiştir. Bu nedenle de katılımcının zor olanı tercih ettiğinden dolayı da kendisini girişimci olarak tanımladığı gözlemlenmiştir. Yine daha önce tecrübesi olmayan iki katılımcının da daha önce böyle bir işi olmadığı ve yaptığı işte kendisini ilerletmek istediği için girişimci olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Girişimci. Çünkü ben kendimi ilk defa böyle bir işte, tekstil işinde giriştim, çalıştım. Ve bu tekstil işinin de hep çok farklı şeyleri var dikiş işinin. Mefruşat şeyleri var, ya bayan üzerine var erkek giyim üzerine var. Birçok alanı var bu dikiş işinin. Ben girişimci olarak diye düşünüyorum hangi şeyde kendini ilerletmek istersen öyle. Şimdi bir işe şey yapacağım, yeniden bir şey açacağım. Kendime Instagram’da sayfa açacağım, bu runner sofra örtüleri sırf onun üzerine şey yapacağım dikiş yapacağım, satış yapacağım. Hani o

yönden kendimi ilerletmek istiyorum daha çok. Biraz da ondan dolayı dikiş üzerine yeni bir işe girişeceğim. (K11, 41)

Yani valla girişimci kadın derim en çok. Çünkü şimdi yeni bir iş de peşindeyim. İnşallah onu da yapacağım bakalım inşallah olursa. Büstiyer dikip satmak istiyorum. Sosyal medyada, n11’de falan site kurup kendim satmak istiyorum. (K14, 44)

Görüldüğü üzere bu katılımcılarda daha önce işin tecrübesi edilmemesine karşılık cesaret edilmesinin ve ilk defa ücretli bir iş yapılmasının bir atılım, yenilik ve girişim olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak burada farklı bir etkinin daha olduğu ifade edilebilir. Bu etki ise katılımcıların bağımsız çalışan kategorisine dahil olmalarıdır. Kendi hesaplarına bağımsız olarak çalışmaları katılımcıların kendilerini çalışan, işçi vb. olarak değil girişimci olarak nitelemelerine yol açmaktadır. Buradan hareketle benzer şekilde kendi hesabına çalışan daha önce çalışma tecrübesi olmayan bir başka katılımcı da “Girişimciyim. Benden başka, başkası yok. Benden başkası yok. Kendimi çok seviyorum, işimi çok seviyorum. Benden başkası yok. Güçlü kadın, tasarımcı, girişimci, ben her şeyim. (K12, 51)” şeklinde kendini tanımlamıştır. Devamında yine ilk defa ücretli çalışma deneyimi elde eden ancak bağımlı (parça başı) çalışan bir katılımcı ise kendisini şu şekilde girişimci olarak görmektedir: “Kendimi tanımlasam girişimci derim. Yani girişimci desem hem çalışana da girer bence. (K6, 42)”. Ancak katılımcı evinden yapıyor olmasına karşılık sonuçta iş aldığı yani bağlı olduğu belirli bir yeri ve patronu olduğu için kendisini çalışan olarak gördüğü ve girişimci ifadesinin de bunu kapsayacağını düşündüğü için daha kapsamlı olan girişimci üzerinden tanımladığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle daha önce çalışma deneyimi bulunan birkaç katılımcı da kendisini girişimci olarak tanımlamıştır.

Girişimci. Yani girişimci dediğim zaman yani her işe giriyosun. Her şeyden bir şey kapıyosun yani o şekilde söyleyim, anlatım. Çünkü işte bağlı kalmıyosun kendimi öyle söyleyim. Mesela bu iş bugün yoksa başka işe girerim başka bir iş yaparım o anlamda. (K5, 44)

Girişimci oluyoruz herhalde tabii girişimci. Neden çünkü bu işi bilen yok bu civarda bilen yok karton işini. Önceden de yapmıştım. El işi de yapıyorum; lif örüyorum, patik örüyorum, Instagram’dan satıyorum, Feysten satıyorum. Her işi yapıyorum elimden gelmeyen bir iş yok yani. Daha önce de yaptığım için artık her şeyi öğreniyorsun yani her şeyi yapıyorum. Yaptığım el işlerini Dolap’a koyuyorum, Letgo’ya koyuyorum, o şekilde satıyorum, Tiktok’dan satıyorum. O tarzda yapıyorum yani. Girişimci olarak görüyorum ben kendimi yani. (K7, 45)

Bence girişimci olarak görüyorum. Kendime bir hedef ayarladım. Yani yapıp da böyle daha da böyle kendimi geliştirmek istiyorum. (K10, 47)

Bu katılımcıların hem yaptıkları işleri hem de her işi yapabilme kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak kendilerini girişimci olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır. Benzer şekilde kendisini girişimci olarak niteleyen bir diğer katılımcı ise “Ben girişimci bir anneyim. Ben çalışkan, girişimci bir anneyim. Yani kadınıam daha doğrusu. (K20, 33)” şeklinde anneliğini de içine katarak nitelemesini yapmıştır. Katılımcının bu açıklamasını çalışkan olmasına hem çocuğunun tüm sorumlulukları kendisinde olup hem de çalışıp para kazanabilmesine dayandırmakta olduğu gözlemlenmiştir. Daha önce kendisini ev hanımı görmeyi istemediği bilinen deneyimli, kendi hesabına çalışan ve bu konudaki son katılımcı da benzer şekilde yaptığı işi göz önünde bulundurarak kendisini girişimci olarak tanımlayanlar arasında yer almaktadır.

Ben girişimciyim diyorum. Tasarımcılık da diyebilirim yani ne iş yapıyorsun organizasyon tasarımcısı da diyebilirim. Çünkü benim üretim yaparkenki aşamalardan ziyade benim o andaki tasarımıam daha kuvvetli, tasarım yönü daha kuvvetli. Yani bunun şu yapılacak, bu dikilecek, bu birleştirilecek, bu satışına sunulacak, sen bunun satışını şuradan yapabilirsin, bunun fiyatı bu olmalı, bunun yani maliyet hesaplamasını bile yapıyorum. Ben organizasyonu yapıyorum. Yani kendimi girişimci olarak tanıtabilirim. (K19, 52)

Görüldüğü üzere katılımcının işin her evresinde kendisinin olmasından ve her işi kendisinin yapmasından dolayı kendisini girişimci olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu konuda yine daha önce çalışma deneyimi bulunmasına ve şu anda da parça başı iş yapmasına karşılık K19’dan çok farklı olarak kendisini sadece ev hanımı şeklinde niteleyen bir katılımcı bulunmaktadır.

Şu an ev hanımı olarak şey yapıyorum çünkü her gün yapmadığım için dediğim gibi. Her gün yapsam ev hanımı diyemezdim. Ama şu an ben çoğunlukla ev hanımıyım. Sigortalı bir işte çalışsam çalışıyor olacak. Sigortasız olunca biraz çalışmıyor gibi oluyorsun. (K4, 32)

Katılımcının kendisini sigortalı çalışmamak ve işi her gün yapmamak üzerinden değerlendirdiği görülmektedir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği ve ortaya çıktığı üzere bu katılımcının kendisinin çalışmadığı ve kadının çalışmasına yönelik olarak da sigorta bir işte çalışmasının gerektiği düşüncesinde olduğu için bu açıklamaları ile önceki açıklamalarının veya ifadelerinin örtüştüğü gözlemlenmiştir. K4’e benzer şekilde daha önce deneyimli olan bir katılımcı da “Karışık. Bazen evde ev hanımı bazen iş. Mesela

sürekli gitmediğim için sürekli gitsem hem iş kadını derim ama. Bazen ev hanımı bazen çalışan böyle olabilir çünkü sürekli olmadığı için, aralıklarla olduğu için.” (K1, 31) şeklinde açıklama yapmıştır. Ancak görüldüğü üzere K4’ten farklı olarak kendisini hem ev hanımı hem çalışan şeklinde tanımlamaktadır. Buradan hareketle daha önce deneyimi olan diğer bir katılımcının da aynı ifadelerinin yer aldığı ortaya çıkmıştır.

Hem ev hanımıyım hem çalışıyorum ikisi de aslında. Yani tek bir tanım yok aslında. Evde iş yaptığım için tek bir tanım yok doğrusu. Dışarıda da çalışsam aslında çalışan, iş kadını. O yüzden çalışan ev hanımı oluyorum herhalde. (K2, 32)

Görüldüğü üzere yaptıkları iş dolayısıyla kendilerini ev hanımı ve çalışan olarak tanımlayan katılımcılar daha önce çalışma deneyimi bulunanlardan oluşmaktadır. Daha önce çalışma deneyimi bulunmayan katılımcılardan da kendisini çalışan olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Ancak bu katılımcılardan hiç birisinin ev hanımı olarak nitelemeye bulunmadıkları görülmektedir.

Çalışan. Yani ben nasıl diyeyim, ben çalışanım. Niye, ben çok uzun süreli düşünmüyorum zaten çalışmayı. Belirli benim kafamda bir görevim var. O hedefi yakalamak için çalışıyorum. Geçici olarak. Şu anda gidebildiği yere kadar gidecek hani. Yani. Hedefe ulaşınca öyle düşünüyorum bakalım. (K9, 52)

Ben şu an çalışan derim. Hani çalışan bir ev hanımı demem. Çalışan yönüm daha fazla. Eve çok fazla katkı olmamasından dolayı. Hani orada haksızlık etmiş olurum. O yüzden ev hanımı demem. (K18, 42)

Bu katılımcılar da farklı nedenlere dayalı olarak kendilerini çalışan olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Bir katılımcı (K9) belirli bir amaç doğrultusunda belirli bir süreli olduğu için bir diğeri (K18) ise evde ev işleri ile ilgilenemediği için kendilerini sadece çalışan olarak niteledikleri anlaşılmaktadır.

Son olarak daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan iki katılımcı ise kendilerini ev hanımı veya çalışan olarak değil birbirlerine çok benzer ifadeler kullanarak evde üreten bayan olarak nitelemektedir. Örneğin bir katılımcı “Valla ben kendimi evde üreten bir bayan olarak görüyorum. (K16, 45)” şeklinde söylerken diğer katılımcı da “Valla evde çalışan yani üreten bir bayan olarak görüyorum. Yani her konuyla üretiyorsunuz. El işi de üretiyorsunuz, yemek de üretiyorsunuz. Üretiyorsunuz ne bileyim. Çünkü yani evde el işimi, çantalarımı yapıyorum. Evde çalışan bir bayanım. (K15, 44)” şeklinde ifade etmiş ve açıklamıştır.

Sonuç olarak görüldüğü üzere yaptıkları işleri dolayısıyla kendilerini tanımlama noktasında farklı tanımların ve nitelermelerin olduğu bulgusuna erilmiştir. Bu doğrultuda katılımcılar arasından en çok girişimci tanımının kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Özellikle daha önce çalışmamanın ancak yeni bir iş yapmanın ve kendini geliştirmek ve gerçekleştirmek arzusu ile buradan yükselerek farklı işlere atılabilecek olmanın özgüveni ve cesareti ile kendilerini girişimci olarak tanımlamaktadırlar. Buradan hareketle araştırmada elde edilen bu sonucun pek çok araştırmadan (Metin, 2009; Çınar, 2009; Alikoç, 2011; Durusoy-Öztepe, 2012; Polat, 2005; Tekbaş, 2019; Can, 2019; Yonca, 2021) farklı sonuç taşıdığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte daha önce çalışma tecrübesi bulunmayan katılımcılardan bir kişi dışında hiç birisinin kendisini ev hanımı olarak tanımlamadığı ortaya çıkmıştır. Buna karşılık ise daha önce çalışma tecrübesi bulunan katılımcıların çoğunluğunun daha çok ev hanımı nitelermesini kullandığı bulgusuna erişilmiştir. Elde edilen bulgular ise araştırmanın genel amacına hitap etmesi ve sonucu açısından oldukça önem arz etmektedir.

SONUÇ

Kayıt dışı istihdam dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de yüzleşilmesi ve çözülmesi elzem olan ekonomik, siyasal ve sosyokültürel bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkmasında ve giderek yaygınlaşmasında ise özellikle sosyoekonomik alana yönelik radikal değişim ve dönüşümler etkili olmuştur. Yeni üretim ve çalışma sistemlerinin devreye girmesi ile zamanla işgücüne duyulan ihtiyaç ve işgücünün kullanılmasına yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çalışma yaşamında yeni varyasyonların oluşturulması işgücünü esnek ve kayıtsız olarak kullanıma açık hale getirmiştir. Toplumların yapısal olarak değişimlere ve gelişimlere hangi seviyede ve ne şekilde reaksiyon verildiği önem arz etmektedir. Böylelikle değişimin olumlu ve olumsuz etkileri açığa çıkmaktadır. Bu durumun özellikle geri kalmış nitelikteki toplumlarda daha çok kadınlar üzerinde etkisini gösterdiği ifade edilebilir. Ancak Türkiye gibi gelişmeye dahil olan toplumsal yapılarda da kayıt dışı kadın istihdamı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yaşanan toplumsal değişimlerin kadının toplumdaki yerine ve çalışma hayatına etkilerinin dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Kayıt dışı kadın istihdamına neden olan ve arkasında yatan gizil etmenlerin neler olduğun irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada ev hanımlarının kayıt dışı istihdamı sorunsallaştırılmıştır.

Evde veya ev dışında olarak çalışmak ve üretimde bulunmak bireylerin hayatlarında öncesine göre hem ekonomik olarak hem sosyokültürel olarak bir değişim meydana getirmektedir. Aynı zamanda onların farklı tecrübeler kazanmalarını sağlamaktadır. Öncesi ile sonrasına yönelik deneyimler ve değişimler oldukça önem arz etmektedir. Çünkü böylelikle bireylerin sosyal hayatlarındaki, kendilerine yükledikleri veya kendilerine yüklenen rollerindeki ve ilişkilerindeki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın genel amacı da ortaya çıkan bu farklılıkları ölçmek ve açığa çıkarabilmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada daha önce sigortalı veya sigortasız çalışma tecrübesine sahip ev hanımları ile daha öncesinde hiç çalışma tecrübesine sahip olmayan ev hanımlarının güncel olarak kayıt dışı istihdamda yer almalarının sosyal hayatlarına olan etkileri ile sosyal ilişkilerinde ve rollerinde yaşanan değişimlerin neler olduğu karşılaştırmalı olarak ele alınarak bütüncül açıdan analiz edilmiştir. Araştırma bu yönü ile alan yazındaki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu anlamda genel olarak kayıt dışı ya da

ev eksenli olarak çalışan kadınların örgütlenme meseleleri, tecrübeleri ve ilişki ağları üzerinde durulduğu görülmüştür. Kadınların örgütlenmelerinin önündeki engeller ve örgütlenme deneyimleri açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle konuya daha çok ekonomi disiplini içerisinde dolayısıyla da iktisadi ve de siyasi açıdan yaklaşıldığı için sosyoloji disiplininin sosyolojik açıdan ele alınan çalışmaların sayısının az olduğu görülmüştür. Konun daha farklı noktalardan ele alınması ve böylece problematiğin güncel tutulmaya çalışılarak detaylı şekilde incelenmesine gereksinim olduğu fark edilmiştir. Bu minvalde araştırma, içeriğinin farklı bir sorunsal ile oluşturularak hem ev hanımlarının kayıt dışı istihdamı konusunu derinlikli şekilde sosyolojik perspektiften ele alması hem de konuya yönelik araştırmaların bölgesel olmalarından veya karma ve nicel yöntemle yapılmalarından dolayı onlardan farklılaşmaktadır.

Ev hanımlarının kayıt dışı istihdamını ele alan bu çalışmanın bulgularından toplamda 2 ana tema ve 9 kategori elde edilmiştir. Birinci tema katılımcıların kayıt dışı alanda sigortasız çalışma deneyimlerine yönelik oluşturulmuştur. Bu tema içerisinde 4 ayrı kategori ve bu kategorilerden bazılarında da alt kategoriler yer almaktadır. İkinci tema ise ev hanımlarının sosyal hayat, rol ve ilişkilerinin değişimine yönelik oluşturulmuştur. Bu tema içerisinde ise 5 ayrı kategori yer alırken bu kategorilere bağlı alt kategoriler de bulunmaktadır.

Araştırmanın bulgularından öncelikle ilk tema içerisindeki sigortasız çalışmayı tercih etme nedenleri kategorisindeki öne çıkanlarından ilki, çocuk bakımı olmuştur. Çocuk bakımı, kadınların çalışma hayatına dahil olmaları önünde bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocukların küçük yaşlarda olmaları, annenin bakımına daha çok ihtiyaçlarının olması, erkeğin çalışması ve çocuğa bakacak başka bir kişinin bulunmaması hanedeki çocuk bakımından kadını sorumlu yapmaktadır. Bu durumda kadınlar, çocuk bakım sorumluluğunu aksatmadan kendi evleri içerisinde yapabilecekleri alternatif ve gelir getirici işlere yöneltmektedir. Nitekim daha önce çalışma tecrübesi bulunan ve bulunmayan katılımcılar da bu yönde açıklamalar yapmışlardır. Ardından ise bu kategoriye yönelik önemli ikinci çıktı ise eşin izin vermemesi olmuştur. Kadınların kamusal alanla yönelik sigortalı bir işte çalışma isteğine karşılık eril baskı ile karşılaşılması durumunda ya hiç çalışma deneyimi elde edilememekte ya da dışarda çalışma arzusunu bastırmak amacıyla mecburi alternatif olarak sigortasız ev eksenli işler deneyimlenmektedir. Bu doğrultuda çalışmayı sevmeye ve el becerisini maddiyata çevirme

isteğine karşılık eşin dışarıda ve sigortalı çalışmaya izin vermemesi durumunda en makul seçeneğin ev içerisinde çalışmak olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum üzerinde son zamanlarda sigortasız olarak evden yapılabilecek işlerin çeşitliliğinin artması ve yaygınlaşması, bu işler için özel nitelikler aranmaması ve ev hanımlarının bu tarz işlere kolaylıkla ulaşması önemli bir etken olarak yer almaktadır. Ancak bu bulgu daha önce çalışma deneyimi olmayan katılımcılar tarafından yaşanmıştır. Dolayısıyla bu kategoride daha önce çalışma deneyimi bulunan ile daha önce çalışma deneyimine sahip olmayan katılımcılar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Bu kategoriye yönelik bulgulara geçmişte çalışma deneyimine sahip olan ve olmayan kadınlar arasında fark olan bir diğer tercih nedeni ise boş zaman değerlendirmektir. Tercih nedeni olarak boş zaman değerlendirmeyi ifade eden katılımcılar yalnızca daha önce çalışma deneyimine sahip olanlardır. Geçmişte özellikle ev dışında çalışma deneyimine sahip olunması evde bulunma süresini kısalttığı için daha önce çalışma deneyimine sahip olmayan ev hanımları kadar evde vakit geçirilme fırsatı elde edilmemektedir. Dışarda çalışma hayatı bırakıldığı durumda evde kalınan vakit arttığı ve bu daha önce tecrübe edilmediği için fazla zaman oluşmakta veya zaman boşluğu artmaktadır. Boş durmamayı sevmemek nedeniyle hem dışarı çıkmadan evde yapılabilecek hem de zamanı iyi kullanabilecek bir iş olması o işlerin sonucunda kazanç sağlanabilecek reel bir iş gibi algılanmamasına neden olmaktadır. Bundan dolayı da daha çok sevilen ve güzel vakit geçirilen bir boş zaman değerlendirme aracı olarak görülmektedir. Dolayısıyla çalışarak kazanç elde etmeye alışkın halde olmak ve ev içinde atıl ve artık olarak görülen zamanı iyi kullanmayı istemek ev içinden sigortasız çalışma ile değerlendirilmektedir. Kategori içerisinde açığa çıkan önemli bir diğer bulgu ise ev hanımlarının sigorta bilinci eksikliğidir. Bu hususta katılımcılar arasında çalışma deneyimine sahip olup olunmaması arasında bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca tercih nedeni olarak diğer araştırma bulgularından da farklılık göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise ev hanımlarının sigortasız çalışmayı tercih etmelerinin birbirinden farklı nedenleri bulunurken bu nedenler birden çok ve birbiri ile ilişkili şekildedir.

Sigortasız çalışma deneyimlerine yönelik tema içerisindeki ikinci kategori çalışma koşullarının değerlendirilmesi üzerinedir. Kadınlar tarafından yapılan işler ve işlerin niteliği çok çeşitlilik gösterdiği için çalışma koşullarının değerlendirilmesinde çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Bu kategoride öne çıkan bulgular esnek, rahat, kendime göre ve

yorucu şeklindedir. Ancak bulgular arasından en belirginleri esneklik ve rahattır. Kadınların sigortasız olarak çalışmayı tercih etme nedenleri arasında kendi evlerinden yapmalarının oluşturduğu rahatlık ile çalışma koşulları arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Dolayısıyla kadınların çalışma koşulları hakkındaki değerlendirmeleri aslında evlerinden çalışmalarının veya sigortasız olarak çalışmayı tercih etmelerinin arkasındaki nedenlere de işaret eden önemli bir göstergedir. Buradaki esnekliğin, rahatlığın ve kendine göre belirlemenin sadece koşulları ifade etmediği aynı zamanda çalışmaktan, yapılan işten ve iş ilişkilerinden memnuniyeti de nitelediği görülmüştür. Bununla birlikte koşulların kendilerine göre olması boş vakitte yapılmaktan ziyade daha çok bir işverene bağlı olarak çalışmamayı da nitelediği söylenebilir. Bu anlamda koşulları kendileri belirlemekte, zorunlulukları olmadıkları için istedikleri zaman rahat bir şekilde yapabilmektedirler. Ancak üretim her ne kadar kişilerin kendi evleri gibi daha rahat bir ortam içerisinde gerçekleştirilse de yapılan işin niteliğine ve detaylarına göre iş yükü de değiştiği için çalışma koşullarına yönelik memnuniyet de kadınlar açısından değişiklik göstermektedir. Üretim için ayrı bir odası veya daha rahat çalışabilmesi için kurulu bir düzeni bulunan katılımcılar açısından çalışma koşullarına yönelik memnuniyet daha yüksek olmaktadır. Sonuç olarak ise çalışma koşulları esnek ve rahat olduğu için, işler evde yapılabilir nitelikte olduğu için kadınlar çoğu durumda kendilerini işe göre veya işi kendilerine göre ayarlayabilmektedirler. Bu durum üzerinde bazılarının tanıdık ve yakınlarından dolayı istedikleri şekilde iş aldıkları ve iş hacmini belirledikleri için ve ev içi işlerini, çocuk vs. gibi sorumluluklarının ya da kendileri için önemli sırada gelen işlerinin dışında yaptıkları veya yapılan işin yüküne göre diğer sorumluluklarının yanında işlerini de yürütebildikleri için çalışma koşullarını kendileri belirledikleri, yaptıkları işten ve koşullarından da memnuniyet duydukları sonucuna erişilmiştir. Ayrıca bu hususta geçmişte çalışma deneyimine sahip olanlar ile geçmişte çalışma deneyime sahip olmayan kadınlar arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Kayıt dışı sektörde sigortasız olarak çalışmanın dezavantajları bulunmaktadır. Bu araştırmada da dezavantaj olarak sağlık hizmetinden faydalanamamak ilk sırada yer almıştır. Daha sonrasında yorucu ve malzeme fazlalığı gelse bunları belirten kadın sayısı çok azdır. Ancak sağlık unsuru işin yapımından veya kötü şartlarda sağlığa olumsuz etki eden işler yapımından kaynaklı olarak ortaya çıkan bir sağlık sorunu veya sorunlarını nitelememektedir. Daha çok sigortasızlığın ortaya çıkarmış olduğu sağlık alanına yönelik

hizmet eksikliğine tekabül etmektedir. Sigortasız çalışmak veya sigortasız iş yapmak sosyal güvencesizliği betimlediği için özellikle sağlık sorunu yaşayan katılımcılar tarafından güvence eksikliğinin hissedilmesi ve dezavantaj olarak belirtilmesi normaldir. Zaten çoğunluğunun işlerinin kendilerine bir dezavantajı olmadığı veya farklı herhangi bir konuda sorun yaşamadıkları için olumsuz yönleri olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda da geçmişte çalışma deneyimine sahip olan kadınlar ile olmayanlar arasında temel bir ayrım oluşmamıştır. Bundan ziyade daha öncesinde sağlık sorununu yaşamış ve bunu tecrübe etmiş kadınlar ile diğer kadınlar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmada sigortasız çalışma deneyimleri temasına dair son kategori ise kazanç ve kazanç üzerindeki kontroldür. Bu kategorideki bulguları daha iyi analiz edebilmek ve yorumlayabilmek kendi içerisinde iki alt kategoride ele alınmıştır. Öncelikle katılımcıların kazançları ve kazançlarını nasıl ve hangi yönde harcadıkları üzerine bulgular ele alınmıştır. Kazançların nereye veya hangi yönde harcandığı çeşitlilik göstermektedir. Ancak kazancın harcanması kategorisinde ev ve çocuk üzerine harcamaların yapılması öne çıkan bulgudur. Katılımcılardan bir kişi dışında hepsinin çocuğu bulunduğu için genel olarak çocuklarının okul, giyim vb. gibi masrafları için harcama yaparlarken bunun yanında evin giderlerine de yönelik olarak kazançlarını kullandıkları ortaya çıkmıştır. Çoğu katılımcı bu şekilde belirttiği için ev ve çocuk kavramları birlikte alınmıştır. Ardından ise bireysel ihtiyaca yönünde kazancın harcanması gelmektedir. Kadınlar ev ve çocuk için harcamalar yapsalar da kendilerine yönelik harcama yapmayı ve kendi ihtiyaçlarını karşılamayı da ihmal etmemektedir. Bunun yanı sıra kazançlarını yatırım veya birikim yönünde değerlendirerek harcamamaya çalıştıkları dolayısıyla birikime önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle geliri daha yüksek olan ve belirli amaç veya hedef için çalışan kadınlar kendi kazançlarını birikim-yatırım yönünde kullanmaktadır. Bu nedenle ya hiç eş ve ev bütçesine dahil etmemekte ya da belirli harcamalar yapıldıktan sonra kalan kısmı biriktirmektedirler. Bu alt kategoride daha önce çalışma deneyimi bulunan ve bulunmayan katılımcılar arasında bir ayrım bulunmamıştır. Bundan ziyade kişisel karar veya tercih üzerine ayrım bulunmaktadır. Bu noktada bulgular araştırmanın amacı bakımından önem taşımaktadır. Çünkü aile içerisindeki alınan kararlarda etkili olup olmadıklarına, rol ve ilişkilerin nasıl değiştiğine dair bir bilgiyi içerisinde taşıdığı ve bu konudaki bulgulara da işaret ettiği görülmüştür. Buradan hareketle ikinci alt kategori kazanç üzerindeki kontroldür. Kadınlar arasından

kendi kazançlarını harcama kararını eşi ile veren 3 kişi, sadece eşi belirleyen 1 kişi bulunmaktadır. Nitekim çoğunluğu kazançlarını nereye veya hangi yönde harcamayacaklarının kararını kendileri verdikleri için kadınların kazançları üzerindeki kontrol kendilerinde bulunmaktadır. Sonuç olarak kazancın nasıl, nereye veya hangi yönde harcanacağı gibi mali kararlarda hem kendileri için hem haneleri için etkili veya belirleyici oldukları ve bireysel olarak kendilerinin karar verdikleri ortaya çıkmıştır.

Genel olarak kadınların kazançlarının yaptıkları işe ve işin yoğunluğuna göre değişiklik göstermesine karşılık çoğunluğunun ortalama aylık kazançları asgari ücretin altında yer almaktadır. Bu nedenle kazançların düşük bir seviyede yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar işlerini kendi evlerinden rahat bir şekilde yapabilmelerine karşılık olarak kazançlarını kendileri için yeterli görmekteirler. Zaten kadınların çoğu kendi hesabına çalışmaktadır. Dolayısıyla çoğunluğu bağımsız çalışandır. Ardından ise parça başı çalışanlar gelmektedir. Ancak hiçbir kadında aracı ilişkisi bulunmamaktadır. Bundan dolayı aracılık ilişkisinde oluşan kazanç eksilmesi durumu söz konusu değildir. Dolayısıyla kadınların kazançları düşük miktarda bile olsa kazancın hepsi kendilerine kaldığı için bu konuda bir sıkıntıları bulunmamaktadır. Bu durum elde edilen kazançtan memnuniyeti arttırmaktadır.

Araştırmada ikinci temaya yönelik oluşturulan ilk kategori avantajları ve yenilikleri kapsayan kazanımlardır. Her ne kadar kayıt dışı ve sigortasız çalışmanın dezavantajları bulunsada bazı avantajları da bulunmaktadır. Kazanımlar yapılan işe, kişiye ve işe dair tecrübelerine göre değişiklik göstermektedir. Bu anlamda katılımcılarda en çok kazanım çevre edinmek yönünde gerçekleşmiştir. Kadınlar işlerini kendi evlerinden yapmalarına karşın yaptıkları işlerden, sosyal medyayı aktif ve iyi kullanımdan, yeni bir ortama dahil olmaktan ve de bu süreçte kurdukları ve geliştirdikleri ilişkilerden dolayı çevre kazanmışlardır. Bir katılımcı dışındaki tüm kadınlarda daha önce tecrübesi bulunan veya bulunmayan fark etmeksizin çevre edinimi ve yeni ilişki ağları oluşturma imkânı sağlanmıştır. Bu durum aynı zamanda sosyal hayatlarının ve sosyal ilişkilerinin geliştiğine ve değiştiğine işaret etmektedir. Kazanımlar kategorisinde ikinci sırada gelen özgüven ifadesine daha çok öncesinde çalışma deneyimi olmayan kadınlarda ortaya çıksada tecrübeli kadınlarda da rastlanmıştır. Eşin izin vermemesi dolayısıyla kamusala yönelik tecrübe kazanamamak veya daha öncesinde kötü koşullarda sağlıksız işler karşılığında çalışmak kadınların özgüvenini kırmıştır. Ancak bu işleri yapmaları

karşılığında hem kazanç elde etmekten, çalışma koşullarının ve kazançlarının iyileşerek çevrelerinin ve sosyoekonomik koşullarının değişmesinden hem de ara verildikten sonra onlara atfedilen yalnızca ev hanımlığı pozisyonundan çıkarak tekrar üretmekten kaynaklı özgüven kazanılmıştır. Bunun yanında kafaya bir şey takmamak, kendini geliştirmek ve düzen sağlamak gibi diğer kazanımlar da söz konusudur. Dolayısıyla işlerinin kendilerine dezavantajlarından ziyade daha çok avantajlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yaptıkları iş dolayısıyla sosyal hayatlarına negatif etkisi olmadığı hatta özellikle daha öncesinde çalışma tecrübesi olmayan katılımcıların kendi kazançlarını sağlamaları dolayısıyla eskisine kıyasla sosyal faaliyetlere daha fazla zaman ayırdıkları ve sosyal hayatlarının gelişerek değiştiği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda ev içerisinden üretmenin kadınları devamlı olarak eve bağlayıp yalnızlaştırmadığı aksine ilişkisel olarak daha geliştirdiği sosyalleştirdiği ve sosyal ilişkilerini kuvvetlendirdiği ortaya çıkmıştır.

Araştırma ev hanımlarını kapsadığı için ev hanımlarının evlerinden çalışmalarının ev içi sorumluluklarını nasıl etkilediği ve ev işlerine yönelik görüş ve algılarının neler olduğu araştırmanın önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Ev içi sorumluluklar hanede yaşayan herkes için geçerli olması gereken bir husustur. Ancak kültürümüzde ve geleneksel kodlarımızda ev işleri kadına, anneye, eşe daha çok uygun bulunmaktadır. Nitekim araştırmada da bu yönde bulgular elde edilmiştir. Buradan hareketle genel olarak ev işlerinin kadınların kendileri tarafından yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bazı katılımcılarda ev işlerine yönelik sorumluluk paylaşımı yapılsa da genel ağırlık kadınlarda bulunmaktadır. Bundan dolayı olumsuz etkilenimler olsa da kadınların genelinde işlerin yapımı rahat ve iş zamanı esnek olduğu için çalışmaları ev içi sorumluluklarında bir değişim oluşturmamaktadır. Dolayısıyla kadınların ev hanımlığı ve annelik rolleri daha baskın gelmektedir. Çalışmalarına, işlerine zamanlarını ayırmalarına ve bundan dolayı para kazanmalarına karşın evde yaptıkları için hane içerisinde çalışandan ziyade daha çok anne veya eş olarak görüldükleri ve ev hanımı rollerinde bir değişiklik oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu noktada daha önce çalışma tecrübesi olan ve olmayan ev hanımları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Ev işlerinin paylaşılması noktasında kadınların çoğunluğu ortak olması gerektiğini düşünmektedir. Kadınların çoğunluğu bu konuda her ne kadar cinsiyet ayrımına ve cinsiyetçi iş bölümüne karşıt olarak yer alsa da içlerinden bazılarının ifadelerinin arkasında yatan toplumsal cinsiyetçi rollere yönelik algının izleri okunabilmektedir. Ev

işlerinin yapılmasında eşe yani kadına yardım edilmeli ve erkek çalışıyorsa kadın yapmalı şeklindeki düşünceler bu izlere işaret etmektedir. Eşlerinin kendilerine yardım etmelerini ifade etmeleri zaten bu işi kendilerine ait gördüklerine ve kendi sorumluluklarında olduğuna dair algılarının göstergesidir. Dolayısıyla hanedeki diğer kişilerin yaptıkları işler, kendi işlerine yani kendi sorumlulukları olarak kabul ettikleri ev işlerine karşı bir yardım veya destek şeklinde görülmektedir. Ev işlerinin kimin yapması veya işlerin nasıl paylaşılması noktasındaki değerlendirme ölçütlerine dayanarak kadınların hepsinde geçerli olmasa da bazıları tarafından aslında geleneksel kalıpların yerleşik, toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsiyetçi iş bölümünün de içselleştirilmiş olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada ev hanımlarının çalışmasının aile ilişkilerini nasıl etkilediği ve değiştirdiği önemli bir husustur. Buna yönelik ailelerinin nasıl bir tutum takındıkları, çalışmalarından öncesinde ve sonrasında kendilerine karşı bakış açılarında veya yaklaşımlarında nasıl değişimlerin yaşandığı ve aile içinde alınan kararlara yönelik söz hakkı konusunda nasıl ve ne yönde bir değişimin olduğuna bakıldığında özellikle de kadınların eşlerinin kadınların çalışması hakkındaki düşünceleri göze çarpmaktadır. Nitekim bu konuda en başından itibaren desteklenenler ile sonradan desteklenenlerin varlığı söz konusudur. İlk başlarda desteklenmeyenler ev hanımlarında bile şu anda yaptıkları işleri ve çalışmaları farklı ve birbiri ile ilişkili nedenlere dayalı olarak desteklenmektedir. Genel olarak bakıldığında daha önce çalışma tecrübesine dayalı olup olmamasından ziyade kadınların çalışmaları maddi destek kaynağı sağladığı için, evde yapılacak nitelikte olduğu için, kadınlara iyi geldiği için veya kadınlara ait görülen ev içi sorumluluklarını ve eşlerine yönelik işlerini aksatmadıkları için aile üyelerinin tutum ve yaklaşımlarının destekleyici yönde olduğuna ve çalışma mevzusunun sorun olmaktan çıktığına ulaşılmıştır. Dolayısıyla çalışmaları eşleri ile ilişkilerine de pozitif etki oluşturmuştur. Bu doğrultuda hane içinde alınan kararlara yönelik ev hanımlarının söz hakları açısından da olumlu etki ettiği ortaya çıkmıştır. Nitekim bu konuda araştırmanın en önemli bulgularından olan daha önce tecrübesi bulunan ve bulunmayan katılımcılar arasında dikkate değer bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Daha öncesinde çalışma tecrübesi bulunmayan ev hanımlarının çoğunluğu hanede alınacak kararlara dair söz hakları üzerine radikal değişimler yaşamıştır. İster maddi kaynaklı ister özgüven oluşumu, bakış açısı değişimi ve gelişimi kaynaklı olsun kadınların çalışması neticesinde hanede alınan kararlara yönelik söz hakları ve etkileri konusunda ilerleme yaşanmıştır.

Ev hanımlarının kadının çalışma yaşamında yer almasına yönelik bakış açıları araştırmanın bir diğer önemli çıktıları arasında yer almaktadır. Kadınların bakış açıları ve bu konuya dair tutumlarının agresif ve net şekilde olduğu görülmüştür. Farklı kıstaslara göre ayrılarak farklı noktaları vurgulasalar da kadınlardan 3 kişi dışında diğer herkesin kadının çalışmasını zorunluğu olarak gördüğü tespit edilmiştir. Özellikle eşi veya ailesi izin vermediği için dışarıda ve sigortalı olarak çalışamadıkları bilinen katılımcılar kadının çalışma hayatında yer almasını daha çok zorunluluk olarak nitelemektedir. Ayrıca kadının çalışmasına karşı bakış açıları da oldukça destekleyici yöndendir. Bundan dolayı kadınların kendilerinde eksik gördükleri noktalardan yola çıkarak veya eksikliğini hissettikleri hususları göz önünde bulundurarak cevaplar verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kayıt dışı alanda sigortasız olarak çalışan kadınların kendilerini yaptıkları işlerden dolayı nasıl tanımladıkları araştırma açısından oldukça önemli arz eden ve ikinci temada yer alan son kategoridir. Bu kategoride dikkat çekici bir taraf ortaya çıkmıştır. Kendini tanımlama veya kendine bakış hem yapılan iş dolayısıyla değişebilmekte hem de tanımın belirlenmesinde yaşam şekli, aile yaşantısı, kazanç durumu, kendine güven vb. faktörlerin etkisi devreye girmektedir. Ev hanımlarından oluşan katılımcıların yarısı kendisini yaptığı işten dolayı girişimci olarak tanımlamaktadır. Kadınlardan sadece bir kişinin kendisini doğrudan ev hanımı olarak tanımlaması ve her gün yapmadığı için kendisini çalışan olarak görmemesi durumu söz konusudur. Buna karşılık araştırmada ilgi çekici şekilde daha önce çalışma tecrübesi olmayan kadınlardan hiç birisi mesleki açıdan kendisini tanımlarken ev hanımı ifadesini kullanmamıştır. Bu doğrultuda genel olarak kadınların yaptıkları işi iş olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Bu sonuç kadınların kayıt dışı sektörde ev içinden ve sigortasız olarak üretim gerçekleştirmelerine karşın çalışma algılarının ve mesleki öz bilinçlerinin gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Araştırmada ev hanımlarının yaptıkları işler arasında nitelik gerektiren işler de yer almaktadır. Bundan dolayı parça başı iş yapanların dışındaki kadınların pek çoğu bu işlere yönelik ücretli veya ücretsiz kurslara giderek eğitim aldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla öğrenme isteklerinin de oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte işlerini ilerletme düşünceleri ve buna yönelik plan ve projeleri olan kadınlar bulunmaktadır. Çünkü kadınların çalışmaları onları daha aktif ve mutlu yapmaktadır. Bunun yanında neticede bir kazanç elde edilmesi dolayısıyla hem özgüven oluşmakta hem de sosyal hayatları gelişmekte ve değişmektedir.

Kayıt dışı sektörde yer almaları ve sigortalı olmamaları ev hanımları için bir keşke sebebi oluştursa ve elde ettikleri kazançları düşük dahi olsa çalışmak, kendi çabaları ile üreterek para kazanmak kadınlara her açıdan iyi gelmektedir. İşlerini severek yaptıkları için işleri ev hanımlarına ekstra bir yük değil bir mutluluk kaynağı olmaktadır. Bunun da ayrıca bir kazanım olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak ise ev hanımlarının kayıt dışı istihdamda yer almaları sonucunda pek çok ortak ve farklı yönleri ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle araştırma özelinde kadınların bu tarz çalışmalarının pek çok kazanımlarının olduğu ve genel kanının aksine ev içerisinde kayıt dışı da olsa çalışmanın ve üretmenin kadınları özellikle sosyoekonomik ve sosyal ilişkiler yönünden güçlendirdiği ve geliştirdiği görülmüştür. Toplumsal minvalde kabul görmüş kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyetçi roller ve hane içerisinde kadınlara yüklenen ev hanımlığı rollerinde köklü bir değişim oluşturmaya bile bu yöndeki algıların gelişerek şekil aldığı görüldüğü için bazı kalıpların keskinliğinin törpülenebileceği de ortaya çıkmıştır.

Öneriler

- Öncelikle toplumun kadınların çalışmasının önemi konusunda bilgilendirilmesi elzem bir husustur. Buna yönelik gerekli çalışmalar yapılarak sunulması önemlidir.
- Ev hanımlarının ekonomik koşullarının iyileş(tiril)mesi onları güçlendirmektedir. Bu nedenle kadınların çalışmalarının desteklenmesi ve sigorta güvencesinin sağlanması noktasında özellikle ev hanımlarına yönelik uygulamalı çalışmaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- Kadınların girişimlerinin desteklenmesi, sosyal koruma kapsamına alınmaları ve kayıtlı alanda çalışmalarının teşvik edilmesi sağlanmalıdır.
- Kendi evleri içerisinde bağımsız olarak çalışan ev hanımlarının da çalışma mevzuatına dahil edilmeleri ve buna yönelik yasal düzenlemelerin yeniden ele alınması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Y. (2010). Emek-Sermaye İlişkileri Nitelik Mi Değiştirdi? “Sanayi Sonrası” Lafazanlığına Bir Yanıt. *Özgürlük Dünyası*, Sayı: 192.
- Akın, M. H. (2019). Sosyal Etkileşim ve Sosyal Benlik Kaynağı Olarak Aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3 (1), 1-14.
- Alikoç, Fulya (2011). Ev Eksenli Çalışma ve Kadın Emeği. *Özgürlük Dünyası*, Sayı: 220.
- Aslan, H. (2016). Ev-Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal ve Ekonomik Hayatlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği. *Fe Dergisi*, 8 (1), 69-90.
- Aşkın, E. Ö. ve Aşkın, U. (2019). İşgücü Piyasasında Enformel Kadın İşgücü: Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1), 977-1001.
- Atauz, A. ve Gökçeli, R. (1992). Enformel Sektör Üzerine “Enformel’ Tezler. *Planlama TMMOB Şehir Plancıları Yayını*, 9, 22-27.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2012). Küreselleşme ve Üretimin Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emeği. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12 (44), 3-9.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2009). Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir? Enformel Alan ve Ataerkilliğin Eklemlenme Mekanizmaları: Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme. *Praksis*, 20: 87-104.
- Balaban, U. ve Sarıoğlu, E. (2008), Home-Based Work in Istanbul: Varieties of Organization and Patriarchy.
- https://spf.bogazici.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/1439808024_hbw_in_istanbul_varieties_of_organization_and_patriarchy.pdf (Erişim Tarihi: 07.01.2023)
- Bangasser, P.E. (2000). *The ILO and The Informal Sector: An Institutional History*. Employment Paper, 2000/9.

Başbakanlık, Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi ile İlgili 2006/28 Sayılı Genelge. 04 Ekim 2006 Tarihli Resmî Gazete, Sayı: 26309 (KADİM Projesi). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13-1.pdf>

Becker, H. S. (2019). *Mesleğin İncelikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür?* (L. Ünsaldı, B. Öztürk, H. E. Mescioğlu, Ş. Geniş ve G. Metin, Çev.; 3. Baskı). Heretik.

Belek, İ. (2010). *Esnek Üretim Derin Sömürü* (2. Baskı). Yazılama Yayınevi.

Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Sheard, K., Stanworth, M. ve Webster, A. (1987). *Introductory Sociology* (2nd Edition). The Macmillan Press.

Bonnet, F., Carré F., Chen M and Vanek J. (2021). *Home-based Workers in the World: A Statistical Profile*. WIEGO Statistical Brief, No 27.

Bora, A. (1997). Kamusal Alan Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi. *Toplum ve Bilim*, 75 (kış), 85- 93.

Bozkurt, V. (2014). Post-Endüstriyel Dönüşüm Sürecinde Emek: İşgücü, İstihdam ve Eğitim. İçinde *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi ve Kültür* (3. Baskı, ss. 165-220). Ekin Yayınevi.

Bulut, M. (2013). Kayıt Dışı İstihdamın Ortaya Çıkmasında Sosyal Güvenlik Bilinci Eksikliği ve Sosyal Güvenlik Ahlakı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2 (4), 84-105.

Can, P. (2019). *Enformel Sektörde Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ile Formel Sektörde Fabrikada Çalışan Kadınların Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bir Karşılaştırma: Tekirdağ İli Çerkezköy Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Carr, M., Chen, M. A. and Tate, J. (2000). Globalization and Home-Based Workers. *Feminist Economics*, 6 (3), 123-142.

Carr, M. and A. Chen, M. (2001). Globalization and The Informal Economy: How Global Trade and Investment Impact on The Working Poor. *WEIGO*.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi* (E. Kılıç, Çev.; 2. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Creswell, J. W. (2013). Nicel Çalışma Tasarımı (Budak, A. ve Budak, İ. Çev.). İçinde S.B. Demir ve M. Bütün (Ed.), *Nicel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (3. Baskı). Siyasal Kitapevi.

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye 'de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86 (3), 139-170.

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2 (21), 41-54.

DİSK (2003). *Ev-Eksenli Çalışanlar ve Örgütlenmeleri*. Birleşik Metal-İş Yayınları.

Ekin, N. (1995). *Kayıt Dışı Ekonomi, Enformel İstihdam*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1995-17.

Etiler, N. (2017). Kesişmeyen Kümeler: Kadın Emeği ve Ücret. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 17 (66), 19- 27.

Eyck, K.V. (2003). *Flexibilizing Employment: An Overview, Small Enterprise Development Job Creation and Enterprise Department*. SEED Working Paper No. 41, International Labour Office, (ILO).

Gardner, J., Walsh, K., Frosch, M. (2022). *Engendering Informality Statistics: Gaps And Opportunities Working Paper To Support Revision Of the Standards For Statistics On Informality*. Working Paper No. 84, International Labour Office (ILO).

Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kip, M. (2003). Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (45), 51-96.

Güven, U. Z. (2016). Türkiye’de Aile Kurumuna İlişkin Güncel Tartışmalar: Taya 2011 Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 1248-1258.

- Güven, U. Z. (2018). Kültür, Gündelik Hayat ve Teatrallik İlişkisi Açısından Performans Antropolojisi. *Antropoloji*, (36), 103-123. https://doi.org/10.1501/antro_0000000361
- Hacısalıhoğlu, E. (2015). Çalışma Yaşamında Güvencesizleşme, Belirsizlik ve Korku Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Hekim*, 30 (4), 243-250.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (A. Onacak, Çev.; 2. Baskı). Sel Yayıncılık.
- Harvey, J. (2019). *Homeworkers in Global Supply Chains: A Review of Literature*. WIEGO Resource Document No. 11.
- Hattatoğlu, D. (2000). Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme. *Birikim Dergisi*, 140, 89-97.
- Huberman, L. (2002). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (M. Belge, Çev.; 3. Baskı). İletişim Yayınları.
- İlhan, S. (2019). Neo-Liberalizm, Esneklik ve Güvencesizlik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (2), 361-368.
- ILO. (2002). *Decent Work And The Informal Economy: Sixth item on the agenda*. 90th Session, Rapor VI.
- ILO. (2016). *Non-Standard Employment Around The World Understanding Challenges, Shaping Prospects*.
- İpek, M. (2014). Kayıt Dışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler. *Çalışma ve Toplum*, 1 (40), 163-186.
- İş Kanunu (2003, 22 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 25134). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm>
- Karaarslan, E. (2010). *Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*. Mali Hizmetler Derneği, Yayın No: 7.

Karataş, H. (2017). *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Bölgeler Arası Bir Karşılaştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

Kaya, M. ve Doğan, B. B. (2016). Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (58). 1069-1099. <https://doi.org/10.17755/esosder.258837>

Koç, Y. (2001). *Taşeronluk ve Fason Üretim: Sorunlar, Çözümler*. TÜRK-İŞ Eğitim Yayınları, No. 61.

Kümbetoğlu, B., User, İ. ve Akpınar, A. (2010). Unregistered Women Workers in the Globalized Economy: A Qualitative Study in Turkey. *Feminist Formations*, 22 (3), 96-123.

<https://www.jstor.org/stable/40980986>

Lordoğlu, K., Kiroğlu, M. M. ve Tanyılmaz, K. (2004). *Türkiye’de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü*. Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, UĞINAR Proje Raporu.

Marx, K. (2011). *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tarihi* (A, Bilgi, Çev.; 10. Baskı, C.1). Sol Yayınları.

Metin, Ş. (2011). *Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Durumu: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma* (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar I* (S, Özge. Çev.; 7. Basım, C. 1). Yayın Odası Yayınları.

Özbay, B. (2016). Türkiye’de Çocuk, Kadın ve Göçmenlerin Kayıt Dışı İstihdamı. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (5), 1-6.

Öztürk, S. ve Başar, D. (2018). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8 (2). 41-58.

<https://doi.org/10.32331/sgd.492887>

Omay, U. (2011). Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 3 (30), 137-166.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0 (33), 93-112.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), 1217-1230.

Parlak, Z. ve Özdemir, S. (2011). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (60), 1-60.

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset>

Ritzer, G. Ve Stepnisky, J. (2019). *Çağdaş Sosyoloji Kuramaları* (E. Howison, Çev.; 5. Edisyon). De Ki Yayınları.

Schütz, A. (2018). *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler* (A. Adnan ve S. Kesikoğlu, Çev.). Heretik Yayınları.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2023). *Kayıt Dışı İstihdam*.

<https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/e3f8021f-6c7e-49a7-a51a-51d79a187ada/Genel-Bilgi-2024-01-15-11-17-08>

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006, 31 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 26200). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (1986, 29 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 19134). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170622-1.htm>

Süngü, Y. (2007/2008). Kayıt Dışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21 (2-3), 115-132.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye’de Kadın İşgücü Profili İstatistiklerinin Analizi*.

<https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-iscucu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı (2022). *Yıllık Ekonomik Rapor: 2022*.

<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/Yillik-Ekonomik-Rapor-2022.pdf>

Toksöz, G. (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum*, (4), 57-79.

Toksöz, G. ve Türcan-Özşuca, Ş. (2002). Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri. *İktisat Dergisi*, 430, 29-35.

TİSK (2016). 26. Genel Kurul Çalışma Raporu. https://www.tisk.org.tr/yayin/26_genel-kurul-raporu-2016.pdf

TÜİK (2022). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021*.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>

TÜİK (2023). *Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2022*.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745>

TÜİK (2023). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/>

TÜİK (2023). *Tüketici Fiyat Endeksi, Kasım 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index>

Türk Borçlar Kanunu (201, 11 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 27836).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm>

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2023). <https://sozluk.gov.tr/>

Türkiye Ülke Ekonomik Raporu (2010). *Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar*. Rapor No. 48523-TR.

https://www.hakan.hozyildiz.com/file/resource/dunyabankasikayitdisilik_120130172333.pdf

Türkün-Erendil, A. (2005). Ev Eksenli Kadın Emeği ve İşçileşme Bilinci. İçinde *İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Yeni Arayışlar, Deneyimler* (ss. 194-210). Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi (TÜSAM) 1.Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Kitap/%2C+Kitapciklar+ve+Brosur/>

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2023). *Kasım 2023 Enflasyon Verileri*.
<https://www.sbb.gov.tr/kasim-2023-enflasyon-verileri>

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2010) Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği. İçinde *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği* (S. Dedeoğlu ve M.Y. Öztürk, ss. 279-305). Sosyal Araştırmalar Vakfı. İstanbul.

Vanek, J., Chen, M. A. and Raveendran, G. (2015). *A Guide to Obtaining Data on Types of Informal Workers in Official Statistics: Domestic Workers, Home-Based Workers, Street Vendors and Waste Pickers*. WEIGO Statistical Brief, No 8.

Varışlı, N. (2021). Türkiye’de Kadın İşgücünün Kayıt Dışı İstihdamdaki Durumu. *Dünya Kadın Çalışmaları Dergisi*, 6 (1), 1- 17. <https://doi.org/10.46291/wwsj.v6i1.42>

Yaman-Öztürk, M. ve Dedeoğlu, S. (Ed.). (2010). Kapitalizm ve Ataerki İlişkisi Çerçevesinde Kadın Emeği. İçinde *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği* (ss. 11-26). Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV).

Yereli, A. B. ve Karadeniz, O. (2004). *Kayıt Dışı İstihdam*. Odak Yayınları.

Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İletişim Yayınları.